

DE JOANNE SCOTO ERIGENA COMMENTATIO

AUCTORE ANONYMO

DE VITA ET PRAECEPTIS JOANNIS SCOTI ERIGENAE.

PARS PRIOR.

CAPUT I.

Ubi et quando natus sit Joannes Scotus Erigena.

Quoniam primum de J. Scoti Erigenae patria dicendum esse visum fuit, rerum auctores parum certi de ea afferre solent, quippe qui in diversas partes abeant. Sunt, qui eum in Hibernia natum esse dicant, sunt etiam, qui Angliam ejus patriam fuisse affirmant, nec desunt, qui adeo de illa terra, quam nunc Scotiam appellamus, cogitare vix dubitent. Quod in tanta opinionum varietate nostra quidem sententia maximam veritatis speciem praebere videatur, ipsos antiquissimos scriptores secuti, atque praeterea Thomae Galei, Oxoniensis, conjectura (a) plurimum adjuti, proponere conabimur.

Quod igitur olim more fuit receptum, ut homines cognomen haberent a patria dictum, id ipsum etiam in Nostro usu venit. Nam solitum ejus nomen, Joannes Scotus Erigena (sive Eriugena), procul dubio duo ad patriam ipsius significandam additamenta habet. De priore primum videbimus. Scutum eum dictum esse, quod Scotus, id est, Scotorum gentis fuerit, certum est, cum auctores ejus aequales iidemque gravissimi passim testentur, eum natione Scutum fuisse.

Nicolaus quidem I. Pont. Max. in epistola de Nostro ad Carolum Calvum scribit: « Joannes, genere Scotus (b) ». Pardulus, episcopus Laudunensis, qui item Nostri mentionem facit, « Scutum illum », ait, « qui est in palatio regis (Caroli Calvi) Joannem nomine scribere coegimus (c) ». Idem plane de eo affirmant, qui « Scotigenam » ipsum appellant. Hi sunt Hincmarus, archiepiscopus Remensis (d), et Anastasius bibliothecarius (e).

Quum igitur Joannes noster fuerit natione Scotus,

(a) *Joannis Scoti Erigenae de divisione Naturae libri quinque diu desiderati. Accedit appendix ex ambiguis S. Maximi Graece et Latine. Oxonii e theatro Scheldoniano MDCLXXXI.* — Testim. veterum de J. Scoto Erigena exstant p. 5 sqq.

(b) Cf. Natalis Alexander in *Hist. eccles. seculi IX et X*, dissert. XIV § 4 in fine. Gale. l. l. testim. p. 6 et 8.

(c) Cf. Gale. l. l. testim. p. 5. Hic ipse Parduli locus ex epistola ab eo ad ecclesiam Lugdunensem scripta exstat in libro *eccles. Lugd. de tribus epistolis cap. 59*. Vid. *Maxima Biblioth. vet. Patrum edit. Lugdunensis tom. XV, p. 688 A*.

(d) Cf. Hincm. de praedest. Dei et de libero arbitrio D 273.

* Prostat Bonnae apud Adolphum Marcum MDCCCXXXIV.

PATROL. CXXII.

A et de ejus patria hac saltem in re omnes consentiant, fuisse eam in illis insulis, quae a nobis Magnae Britanniae nomine appellantur, sine ulla dubitatione hoc concedendum esse putamus, sponte sequi, ut in illarum Magnae Britanniae partium aliqua locum natalem habuerit Joannes, in qua per eam aetatem Scoti homines sedem habuerunt. Quae partes fuere imprimis Hibernia, Scotia, Wallia. De Hibernia atque Scotia res est notior, quam ut ulla explicatione indigeat (f): de Wallia paucis dicendum videtur. Hac igitur in terra etsi homines, a Scotorum gente diversi, propriam certamque habitationem obtinuerunt, tamen una cum hisce etiam Scotos consedissee, atque iis temporibus, quibus Noster in hanc lucem editus est, habitasse, certissimis argumentis ducti, statuedum esse arbitramur. Primum enim vel per se liquet, hanc occidentalem Angliae oram, cui nomen Walliae, quippe quae Scotis, genti tam inquietae et bellicosae, atque jam ante Christum natum Hiberniam incolenti, proxime adjacuerit, jam per multa ante Joannem nostrum secula sive bello sive protectionibus a Scotis saepenumero accessam esse. Neque frustra hujus rei indicia apud rerum Hibernicarum auctores quaeruntur (g). Nonne autem necesse fuit, tali occasione oblata Scotos homines hic illic per Walliam remanere sibi que domicilium constituere? Deinde sine ulla dubitatione temporum decursu factum est, ut Pictorum gens e Scotia profecta in Wallorum finibus conserderit, eosque ipsos, qui etiam nunc sunt, Wallos progeneraverit (h). Quum vero huic Pictorum genti Scotos fuisse conjunctissimos, fidosque se ipsi addidisse peregrinationum bellorumque socios, ex historicorum libris constet (i), certe dubitari non potest, quin una cum Pictis etiam Scoti in Wallia incoluerint, atque c. 31.

(e) Cf. fragm. epistolae ab Anastasio ad Carolum Calvum scriptae apud Gale. l. l. testim. p. 8.

(f) Cf. Thomas Moore, *History of Ireland*. Vol. I, cap. 6 et 7; Isidori Orig. XIV, 123; Bedae Venerab. Hist. eccles. gentis Anglorum I, 1; Mabillon. *Annal. Bened.* tom. I, p. 206; *Nouvelle Biblioth. des auteurs ecclesiast.* par Mre L. Ellics du Pin. tom. VII, p. 77, nota a.

(g) Cf. Thom. Moore. l. l.

(h) Cf. Thom. Moore. l. l.

(i) Cf. Thom. Moore. l. l. (hoc loco cf. Bedae Vener. Hist. eccles. gentis Angl. I, 1), 174 sqq. 180.

practerea retento proprio suo Scotorum nomine inter Pictos habitaverint. Nec temporum ratio his nostris rationibus aliena est : hæc enim facta sunt circiter DC. post Christ. nat. annum (a), et Joannes noster, non mutatis, quantum reperimus, per ea tempora Walliæ incolis, circiter DCCC post Christ. nat. annum in hanc lucem susceptus est. Restat, ut auctoritatem Thomæ Galei afferamus, qui, eandem nobiscum rem probaturus, diserte ait, « Scotos aliquando Wallorum fines occupasse (b) », ut sit in libro ecclesiæ Landavensis et apud Giraldum Cambrensem.

Quibus ita expositis apparet, posse tam illos, qui Hiberniam, quam qui Scotiam, vel denique ipsam Angliam Nostræ patriam fuisse contendunt, etsi natione Scotus fuit, recte judicare. Jam vero de singulis videndum est.

Qui in Hibernia Joannem nostrum natum esse volunt, pluribus utuntur argumentis (c), quorum summam ordine proponemus, simulque diligenter examinabimus.

Quo J igitur primum Joannes fuerit genere Scotus, Hibernia autem illis temporibus propria Scotorum sedes, hoc argumentum conciderit, dummodo cogitaveris, etiam in Scotia et in Wallia illis temporibus habitavisse Scotos.

Deinde habent S. Prudentium, episcopum Tricastinum (sive Trecentem), qui cum Joanne vixit, et de eo loquens « Te solum », ait, « omnium acutissimum Galliæ transmisit Hibernia (d) ». Verum ne ex hoc quidem quidquam sequitur, nisi Joannem ex Hibernia in Galliam venisse; nullo modo inde efficitur, ut etiam in Hibernia natus sit. Sed putaveris forsitan, nos S. Prudentii verba nimis ad apicem esse interpretatos : nec plura concedere recusamus. Nam esse potest, ut Joannes in Hibernia fortasse longum per tempus litteris operam dederit, atque ita ab Hibernis eruditus in Galliam se contulerit. Quod revera factum videri, infra (e) ostendemus. Hæc autem concessio nostra omnino S. Prudentii verbis satisfaciet. Certe Marcus quidam saepenumero dicebatur Hibernus, cum esset educatus in Hibernia, natione Britto, ut de eo scribit Ericus Antissiodorensis in sine lib. I. de Miraculis S. Germani (f)

Restat tertium argumentum, cui auctores pluri-

(a) Cf. Thom. Moore. l. 1.

(b) Cf. Thom. Gale. l. 1., p. 40.

(c) Cf. *Histoire littéraire de la France, par des Religieux Bénédictins de la Congrégation de Saint-Maur*, tom. V, p. 416; Du Pin, *Nouv. Biblioth.* l. 1. (sc. tom. VII) p. 77; Thom. Moore. l. 1. Vol. I, cap. 13. Interp. Germ. Vol. I, p. 354. cet. cet.

(d) Cf. Thom. Gale. l. 1. test. p. 5, qui hunc locum habet ex S. Prud. libro de Prædest. adversus Scotum, cap. 14. Cf. Maxima biblioth. vet. Patrum, edit. Lugdunensis tom. XV p. 534 E. Hoc loco S. Prudentius « Hibernicis Erigenæ eruditionibus »

* *Erigena* nonnisi depravatum nomen *Jerugena* est, quod est *oriundus ex insula sanctorum*, scilicet *Hibernia*. Quare ea, quæ hoc loco de cognomine *Erigena* copiosius disputantur, ut vana prorsus reiicienda esse

A mum tribuere solent. Thomas quidem Mooreus tantum in eo vult inesse, ut nullum prope argumentorum pondus vincere non queat. Et C. B. Schlueterus ait (g) : Thomam Mooreum in re sua « confirmanda certissimis » inuiti « argumentis ».

Hi igitur ita contendunt : « Hiberniam Joannis nostri patriam esse, propterea quod nulla alia de causa fieri potuerit, ut cognomen gereret Erigenæ, quod sit in Erin (sive Hibernia) nati ».

Itaque ad alterum Joannis nostri cognomen, quo, id quod supra jam monuimus, patria ejus significetur, perventum est.

Hoc cognomen Joanni, cum omnes omnino viri docti usque ab antiquis temporibus hac de re consenserint, a patria inditum videri concedimus; ab Erin patria id ductum videri negamus : imo quum duo priora argumenta non ostenderent, Joannem in Hibernia esse natum, hoc potius ostendi putamus, eum non in Hibernia esse natum *. Nam primum jure mireris, qui factum sit, ut potius vocabulo semibarbaro Erigena appellatus sit, quam mere latino Hibernigena. Deinde, ut jam Petrus de Marca, vir doctissimus, archiepiscopus Parisiensis, animadvertit, ab Erin formari debuit non Erigena, sed *Erinigena*. Sunt quidem, qui dicant, Joannem etiam Eriengenam appellatum esse, sed horum decretum omni auctoritate caret, quum ante Trithemium, quod nos quidem invenerimus, nemo de Eriengenâ locutus sit, et ex Thoma Galeo satis constet, Joannem antiquissimis temporibus nisi Eriengenam vel etiam Eriugenam appellatum non esse (h). Nam Thomas Galeus l. 1. hæc habet : « Omnes codices mss. uno quasi ore et perpetuo prae se ferunt aut Eriengenam aut Eriugenam » ** et, « saepius in antiquis libris Eriugena dicitur, quam Erigena; cerie in codice ultimæ antiquitatis, qui nunc servatur in biblioth. collegii S. Trinitatis Cantabr., quo usus est Usserius Armachanus et ego quoque, scribitur Eriugena, non Erigena. Ita quoque Suffridus Petri, ita in suis reperit Dionysius Petavius, ita Philippus Labbeus ». Constat denique inter omnes, Nostræ temporibus plurimos ex Hibernia in Galliam venisse viros, doctrinæ laude admodum florentes, nec tamen ullum reperies, qui appellatus sit Erigena; omnes sive Scoti, sive Hiberni, sive

D opponit « suam ipsius eloquentiam Celticam », qui tamen, ut ipse de se ait, fuit

Hesperia genitus, Celtas deductus et alios.

Cf. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 240 et Mabill. *Annal. Bened.* tom. III, p. 6.

(e) In Cap. II.

(f) Cf. Th. Gale. l. 1. test. p. 6. Eriici liber exstat in P. Labbei Biblioth. Mss. tom. 1.

(g) Cf. *J. Scoti Erig. de div. Nat. libri V. Edüio recognita et emendata. Monast. Guestphalorum* MDCCCXXXVIII, p. 3.

(h) Cf. Thom. Gale. l. 1. test. p. 9.

videntur. Cf. *Prooemium* nostrum. ANIMADV. EDIT.

** Vix crediderim, codicibus antiquis legi *Erigenam*. Quid codices, quos ipsi evolvimus, proterant, legis in *Prooemio* nostro. ANIMADV. EDIT.

Scoto-Hiberni dicebantur. Ericus quidem Antissiodorensis ad Carolum Calvum ita scribit (a) : « Quid Hiberniam memorem, contempto pelagi discrimine, pene toto cum grege philosophorum ad littora nostra migrantem »! Eadem de re consuli potest Jacobus Usserus, Armachanus archiepiscopus, in præfatione ad epistolarum Hibernicarum syllogem : plures enim hæc vir doctissimus recenset Hibernos, qui per Caroli Magni, Caroli Calvi, Alfredi Magni tempora doctrina præstantes innotuere. Qui vero ob patriam Hiberniam Erigena cognominatus sit, inventus est nemo.

Certissimum igitur esse putamus, Joannem non ideo esse cognominatum Erigenam, ut indicetur « ab Erin genitus » (b), sed cognomen Erigenæ ipsi aliunde venisse. Id quom intelligerent viri docti, coeptum est quaeri, num vestigia aliqua deprehenderentur, unde Erigenæ nomen ductum videri possit.

Jam cuncti statuerunt, id quod nos quoque probamus, non minus Erigenæ, quam Scoti nomen ad Nostri originem declarandam pertinere, atque ita porro, quom nomine Scoti natio, et inde terra patria significata sit, nomine Erigenæ ipsam regionem, vel ipsum oppidum, in quo hujus coeli lucem primum conspexerit, indicari.

Hanc rationem secutus G. Mackenzius conjectura assequi voluit, Scotiam esse Joannis patriam (c). Nam in Scotia situm esse oppidum Aire, quod fortasse progengeraverit Joannem, quom ex hujus oppidi nomine facile ductum esse possit nomen Erigenæ.

En quidquid causæ viri docti, ut Scotiæ patriæ Joannem vindicarent, in medium protulerunt. Verum in eo, dum certius vel probabilius aliquid invenitur, haud facile quemquam acquiescere posse arbitramur. Quod dum neque ex Hibernia, neque ex Scotia allatum videmus, Thomas Galeus attulit ex Wallia. Illius sententiæ fere hæc est : nomen Erigenæ non esse compositum, sed simpliciter ductum a nomine loci natalis. De hoc loco natali ita disserit (d) : « Est Ergene pars non contemnenda Herefordensis comitatus, Walliæ contermina ; imo, unum e regnis Walliæ fuit hoc tempore, Alfredo tributarium. In hoc tractu reperio locum Eriuvem,

(a) Cf. Thom. Moore. l. l. 1. 13.

(b) Supra diximus « in Erin natus », accuratior grammaticæ ratio postulat « ab Erin genitus ». Cf. *anguigena, alienigena, Latonigena...*

(c) Cf. G. Mackenzie, *Lives and Characters of Scots Writers*. Edinb. 1708, fol. Vol. I, p. 49.

(d) Cf. Thom. Gale. l. l. test. p. 10.

(e) Monendum est hoc loco, Nostrum, ut supra ostendimus, in antiquissimis libris tam Eriugenam dici, quam Erigenam. Quæ res maximi profecto est momenti*.

(f) Est igitur fortasse, ut veri aliquid lateat in eo, quod Bulaeus (Hist. Univ. Paris. tom. I, p. 609) et

quæ quidem dictio parum discrepat ab Eriugen (e)* (et contracte Ergene). Jam tota terra ab ipsis Wallis modernis dicitur Eryung, vel Ereinnuc. Qui observaverit, quantæ in aliis dictionibus barbaris ad normam latinam detorquendis mutationes plerumque fiant, non aegre has leviuscule alterationes mihi hæc in voce concedet. Enimvero liber ecclesiæ Landavensis in tom. III Monasti i Anglicani, Giraldus quoque Cambrensis in Cambriæ descriptione plenius de hac regiuncula docebunt. Quorum hic notat, fuisse partem dioceseos Menevensis (f)... Hujus quoque provinciæ meminit liber Domesday, in quo sic lego : « Hæc consuetudines erant Wallensium T. R. E. in Archenefeldt, id est Ergene ».

Quæ cum ita sint, hanc de Scoti patriæ conjecturam nemini non placitiram esse arbitramur. Nobis certe ita arridet, ut, qui præterea nihil, quod propius ad verisimilitudinem accedat, eruere posse videamur, hoc loco in ea acquiescendum putemus.** Idque eo libentius facimus, quom etiam virum doctissimum Dr. C. F. Hockium, ejus judicium nobis plurimi esse debet, hæc in sententiâ versari videamus (g).

Restat, ut jam de tempore videamus, quo natus sit Joannes. Etsi igitur ne hæc quidem de re apud antiquos auctores disertis verbis quidquam perscriptum sit, reperiuntur tamen indicia, ex quibus saltem aliquid colligi queat. Constat enim quodammodo de tempore, per quod doctrinæ laude conspicuus fuit.

Nam versus aliquot ab ipso confectos habemus (h), qui, cum Joannis VIII, Summi Pontificis, mentionem faciant***, non ante finem anni DCCCLXXII p. Chr. nat. scripti sunt ; nec tamen præterquam quod jam circiter annum DCCCLXXV, ut cum aliqz certe verisimilitudine ex epistola Anastasii bibliothecarii de Joanne nostro ad Carolum Calvum scripta (i) colligitur, diem supremum videtur obiisse, ullis omnino, quæ probari possint, argumentis, id quod infra (cap. V) ostendemus, efficitur, ipsum ultra annum circiter DCCCLXXV vitam produxisse.

Deinde satis exploratum habetur, jam circiter annum DCCCL Joannem nostrum ea doctrinæ gloria

Wood (Hist. et antiq. Oxonii p. 15) auctoribus Baleo et Pitseo illud oppidum, cui nomen S. Menevia sive Fanum Davidis, Joannis locum natalem fuisse putant. Hisce enim auctoribus, de I. Scoto Erigena referentibus parum fidei haberi posse, infra (Cap. V) ostendemus.

(g) Cf. ejus de J. Sc. Erig. scriptiunculam, quæ reperitur in ephemer. Bonnens. fasciculo xvi, p. 33-57.

(h) Cf. Acta Sanctor. Ord. S. Benedicti. Pars II, p. 512.

(i) Cf. Nat. Alex. Hist. eccles., tom. VI, dissertat. de J. Scot. Erigena... § 1, VI

Erigena modo monuimus, nec non illa, quæ de hoc capite supra in *Prooemio* nostro disputantur. ANIMADV. EDIT.

*** An Johannes papa VIII intelligendus sit, qui in istis versibus laudatur, potest dubitari, nec a sunt rationes, quibus id evincere possis. ANIMADV. EDIT.

* In « antiquissimis » libris Johannem dici Eriginam nec docuit Thomas Galeus, neque omnino verisimile videtur. In antiquissimis enim codicibus dicitur *Jeru-gena*, in aliis sec. XI vel XII *Eriugena*; *Erigena* nomen in codicibus nusquam inveni. ANIMADV. EDIT.

** Respice, quaeso, ea, quæ de nomine *Jerugena*,

per Galliam notum fuisse, ut in summorum virorum de praedestinatione controversia Hincmarus, archiepiscopus Remensis, et Pardulus, episcopus Laudunensis, eum, qui suam quoque hac de re sententiam litteris illustraret, impulerint (a). Scoti liber de praedestinatione prodiiit anno DCCCLI (b). Huc accedit, quod Scotus sine ulla dubitatione, ut in capite III ostendimus, jam ante DCCCL Caroli Calvi jussu Pseudo-Dionysii Arcopagitae libros ex graeco sermone in latinum transtulit. Verum si quis hanc ipsam rem accurate perpenderit, facile opinamur, concedet, Joannem jam aliquot fortasse annis ante annum DCCCL in Gallia fuisse. Quae res mirum quantum eo firmatur, quod S. Prudentius, episcopus Tricassinus, ut procul dubio affirmare posse videmur, jam ante annum DCCCXLVII in intimam cum Joanne nostro familiaritatem peruenit; idque in ipsa Caroli Calvi regia versans. Compellat enim S. Prudentius in libro suo, qui inscribitur « De praedestinatione contra J. Scotum » (Erigenam), quiue liber eo ipso, cujus mentionem fecimus, Joannis Scoti de praedestinatione libro provocatus erat, eum ut hominem, antiqua jam familiaritate sibi conjunctissimum. In ipso libri exordio (c): « Blasphemias tuas », ait, « Joannes, percurso perversitatis tuae libro eo molestius accepi, quo te familiaris amplectebar, peculiarius diligebam », et in fine ejusdem libri (d) haec habet: « His in nomine Dei pro captu meae pusillitatis, tuae quoque correctionis, Frater Joannes, gratia exaratis libet succincte singula adnotare ». Atqui S. Prudentius, puerulus ex Hispania patria in Galliam deductus ibique educatus, complures annos ante dioecesin Tricassinam ipsi mandatam mandandamve in Caroli Calvi aula vixit (e), litterarum studiis unice deditus: anno autem DCCCXLVII eum jam suscepisse invenimus dioecesin Tricassinam (f). Quae cum ita sint, nemo non libenter adsentietur Thomae Mooreo, in his rebus Laniganum sequenti, qui putat, circiter annum DCCCXLV Erigenam ad Gallos venisse (g).

Quodsi, quae adhuc de Scoti aetate disputata sunt, id quod facile crediderimus, a vero non abhorrent, Guilelmo Malmesburiense accersito certius quodammodo natalis ejus annus constitui potest. Is igitur antiquissimus, quantum reperimus, auctor, qui data opera de Erigenae historia egit, quemque posteriores chronicorum scriptores hac in re, ut fit, ad verbum fere secuti sunt, duobus locis, quos ex « ineditis » ejus libris Thomas Galeus integros exscripsit (h), satis aperte docet, Erigenam adulta jam aetate, atque

(a) Cf. sup. col. 4, not. c.

(b) Cf. Nat. Alex. Hist. eccles. saec. IX-X, diss. V § VI. N. VII; *Hist. litt. de la France*, tom. V p. 422 med., p. 248 extr., p. 229 med.

(c) Cf. Maxima biblioth. vet. Patrum, tom. XV, p. 468 D.

(d) Cf. l. I. p. 592 B.

(e) In qua Erigena quoque fuit. Vid. sup. col. 1, not. c.

(f) Cf. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 240 seq., et qui ibi laudantur auctores.

(g) Cf. *Historia ejus lib.* Vol. I, cap. 13. Vers.

omni doctrinae genere instructum, in Galliam perrexisse ad Carolum Calvum, qui ob eam ipsam, quam miram in homine inesse viderit, litterarum scientiam, eum aula sua benignissime exceperit. Neque habemus, cur hac in re, id quod infra in aliis rebus usu veniet, Guilelmo sit diffidendum.

Cum utroque loco iisdem fere verbis usus sit, alterum tantum, eumque maxime perspicuum huc apponemus (i): « Hic (Erigena) relicta patria (in) Franciam ad Carolum Calvum venit, a quo magna dignatione susceptus, familiarium partium habebatur, transigebatque cum eo tam seria, quam joca, ... quia miraculo scientiae ejus rex captus » esset.

Si igitur accuratius tandem eum, quem quaerimus, annum constituere velimus, haec sint observanda: primum, ostendi potius posse, Erigenam, etsi sub finem anni DCCCLXXII adhuc vixit, tamen ante annum DCCCLXXV mortuum esse, quam eum post hunc ipsum annum vixisse; deinde, eum circiter annum DCCCXLV adulta jam fuisse aetate atque ab omni doctrinae genere instructum. Atque hinc, dum illorum temporum, quibus haud facile ante tricesimum vitae annum quisquam talem sibi doctrinae gloriam parare potuit, rationem habueris, facile nobiscum colliges, natum videri Erigenam inter DCCC et DCCCXV fere p. Chr. nat. annos.

Verum utcumque res se habet, hoc certe non veremur, ne quis nobis opponat Staudenmaierum, eumque, qui hunc secutus est, Schlueterum (j), qui Erigenam circiter annum DCCCXXVIII natum esse volunt, his usi rationibus (k): « Circiter annum DCCCLIII Erigena jam fama satis magna excelebat » (vidimus, hoc ipsi jam pluribus annis ante eum annum contigisse): « scripta ejus juvenilem spirant animi ardorem (italia argumenta jam per se admodum esse solent infirma; praeterea, si Hockio (l) credimus, omnia alia invenimus): itaque confidenter, Erigenam illo, de quo diximus, tempore, vicesimum quintum vitae annum egisse, statui potest ».

CAPUT II.

Quae in Joanne Scoto fuerint eruditio atque litterae, et unde eas perceperit.

Recognoscentibus nobis tantummodo ea, quae jam proximo capite de Scoto disputata sunt, promptum propositumque erit, laud vulgari illum hominem, quae ejus aetatis est ratio, doctrina excelluisse, atque adeo inter ipsius aequales, qui hac in re ipsi compararetur, vix inventum esse quemquam. Quae

German. Vol. I p. 354.

(h) Cf. Thom. Gale. l. I. testim. p. 5. 7.

(i) Cf. Gale. l. I. p. 7.

(j) Cf. ejus librum, quem sup. col. 4, not. g laudavimus, p. III.

(k) Cf. Staudenmaier *Joh. Scot. Erigena und die Wissenschaft seiner Zeit. Erster Theil. Frankfurt a. M. 1834 p. 126 seq.*, ubi tamen in ima pag. 126, ut ex iis, quae sequuntur, patet, pro 853 mendose scriptum est 858.

(l) Cf. librum col. 6, not. g laud.

Scoti doctrina hic paulo accuratius est persequenda. Semel tamen atque universe ita monitum esse volumus, quidquid hoc loco ipsi laudis tribuatur, id, nisi ejus aetatis habita ratione, ipsi tributum non esse.

Primum igitur satis magnam in eo deprehendimus latinarum litterarum cognitionem. Laudat Boethium, Plinium, Virgilium, Ciceronem, alios; quos magnam partem ipse legit (a). Plurima latine scripsit, ejusque oratio tam poetica quam prosa est perspicua, plena, fere elegans. Quo factum est, ut adeo Chrysostomi eum cognomine honestaverint (b). Deinde etiam, id quod certe admirandum est, graecae linguae scientiam sibi comparaverat; nec eam mediocrem. Est quidem, ut ex antiquis Graeciae scriptoribus classicis vix ullum legisse videatur: verum inter Patres Ecclesiae, quos vocant, longe melius novit graecos quam latinos. Illos saltem saepissime testes profert, illos plurima laude prosequitur (c). Scriptis suis, praecipue quae sunt de genere poetico, multa Graeca inseruit; in carminibus ejus integri versus graeci reperiuntur (d) *. Nonnullos quoque Pseudo-Dionysii Areopagitae libros et Scholia Maximi cujusdam, quae et ipsa subdititia dicuntur, rege Carolo Calvo postulante (e) e graeco sermone in latinum convertit.

Quod vero fuerunt, qui vel hebraice et syriace Erigenam scivisse suspicarentur (f), eos certe opinio fefellit: satis enim apertum est, nisi paucissima, nec ea tam hebraica aut syriaca, quam super hebraicis et syriacis, ipsum non tenuisse. Uno tantum loco (g) syriaca quaedam affert, sed ita, ut ipse indicet, sese S. Basilio ea debere. Hebraicorum saepius quidem mentionem facit, nec tamen doctius; quippe quae et ipsa suis oculis minime inspexerit. Ablegamur (h) ad locum in libro II, cap. 20 de divisione Naturae, ubi legitur: « terra autem erat invisibilis et incomposita »; sic transtulerunt LXX Interpretes; seu secundum hebraicam veritatem, « terra autem erat inanis et vacua ». Eodem jure ad plures etiam

locos ablegari possimus. Hi vero loci, quam parum ponderis soli per se habeant, luce est clarius (i). Nec desunt alii loci, ubi Erigena manifestos LXX Interpretum et vulgatae versionis errores amplexus, « de hebraica veritate » nihil cogitat (j). Libro V de Div. Nat. cap. 38 ita scribit: « Jesaphat compositum est ex יֵשׁוּעַ et כַּפָּאֵר. Et יֵשׁוּעַ quidem multas interpretationes habet; interpretatur enim visibilis, aut Dominus, aut gloria, aut existens, aut erat, aut est, et futurus est; כַּפָּאֵר autem vertitur in iudicium. » Quod certe scripturus non fuerat, si non ex Graeco aliquo Hebraica sua sustulisset, sed ipse hebraicum sacrorum biblicorum codicem evolvisset (k). Huc accedit, quod ipse de divis. Nat. V, 2 med., ubi interpretationem nominis « Cherubim » proponit, ejus interpretationis auctores laudat Pseudo-Dionysium Areopagitam et Epiphanium, cujus librum « de Hebraicis Nominibus » citat.

Cave tamen credas, nos hac disputatione de Scoti laude quidquam detractum velle. Verum neque in virtutibus eis commemorari voluimus, quae non essent, et brevi patebit, quam haec ipsa disputatio ad aliam de Scoto quaestionem diducendam pertineat.

Quidquid Scoti temporibus praeter sacras litteras in scholis docebatur, liberalium artium fere finibus circumscriptum erat. Neque inter ejus aequales inventus est, qui harum artium fere fines ultra ea, quae tum in hominum manibus esse solebant, compendia, ullo modo proferret. Jure igitur jam laudandus est Joannes, qui tantam cum hisce libris contraxisse videatur familiaritatem, ut omnino in iis habitaverit. Certe enim, etsi illos libros non omnes omnibus locis nominat, res, quas continent, satis sibi cognitae fuisse, ubique scriptis suis declarat. Cujus rei argumento singulos locos allegare longum est, neque necessarium arbitramur (l). Nam supra jam Malmesburiensem audivimus, cum ita narraret, Carolum Calvum « miraculo scientiae », qua fuisset Scotus, captum, in omnibus rebus ei plurimum in-

Sunt autem Hegelii de Scoto tot fere errores, quot dicta.

(g) Cf. de div. Nat. II, 19-20.

(h) Cf. Hiort. I. I.

(i) Cf. Staudenmaier p. 206 seqq. not. 5. Atque ea ipsa locutio: « Hebraica veritas » procul dubio ad S. Hieronymi versionem spectat; hujus enim illud nomen fuit.

(j) Velut de div. Nat. II, 29, ubi locum illum psalm. cx (Vulg. cix) v. 3 omnino perperam conversum habet.

(k) Saltem enim, opinamur, Hebraicum nomen יְהוֹשָׁפָט (Jehoschaphat) non scripsisset Josaphat, ut Graecis, quippe quibus littera h desit, et inde Vulgatae, quam vocant, mos est; neque solvisset hoc nomen in יֵשׁוּעַ (quod Hebraicum non est) et כַּפָּאֵר, sed in יְהוָה (Jeho [vah]) et שַׁפָּט (schaphat).

(l) Qui tamen singulos locos inspicere voluerit, adeat de div. Nat. I, 16, 22, 29, 32, 33, 39, 46, 53; II, 58; V, 4; praecipue III, 34-36 et de praedest. cap. XVIII.

(a) Cf. de div. Nat. I, 56; III, 11; IV, 7; III, 34-36; I, 16; I, 33; II, 17; III, 33; I, 43, 45, 8, 10, 7, 59 cet. De praedest. XVIII.

(b) Cf. Staudenmaierum p. 206, Gale. testim. p. 15.

(c) Platonem saepius citat; nec tamen ejus libros ipse videtur excussisse: cf. de div. III, 36. Si quemquam, Aristotelem suis oculis viderit; cf. Roger. Bacon. apud Wood. Histor. univ. Oxon. I, p. 15. Deinde cf. de div. Nat. II, 29; III, 21, 26, 27, 30, 32, 53, 34; IV, 16; IV, 1; II, 28; IV, 3; V, 23; I, 10, cet. cet.

(d) Cf. edit. Schlueteri p. 597, 601, 602, 603, 604, 609. (Angelo Mai. Class. Auct. tom. V, p. 431, 438, 440, 441, 442, 450; infra carmen, II. V. VI. VII. VIII. Animadv. Edit.)

(e) Cf. infra Cap. III.

(f) Cf. Joann. Scotus Erigena, oder von dem Ursprung einer christlichen Philosophie und ihrem heiligen Beruf. Von Dr. Peter Hiort. Kopenhagen 1823 p. 44 seq. Hegel's Vorles. über die Gesch. der Philos. tom. III (opera omnia Vol. XV) p. 160-161.

* Immo integra carmina Graeca composuit, incompta quidem et horrida, nec in Franciam Caroli

Calvi ævo migrasse Athenas testantia, quae infra a nobis edita leguntur. ANIMADV. EDIT.

dulsisse. Unum tamen hoc loco monendum esse putamus. Scotum nostrum de rebus mathematicis disputantem, mirum quantum a mathematica subtilitate abesse deprehendi : quod cum alias ipsi usu venit, tum vero (de div. Nat. III, 54—56), ubi pluribus explicat, quae sibi de mensura terrae, lunae, cetera. cetera. verisimilima videantur (a).

Itaque eo perventum est, ut, quae in Joanne fuerit philosophiae et theologiae scientia, demonstrandum sit.

Certum igitur exploratumque habemus, omnium earum rerum, quae illa aetate a theologis discebantur, ipsum satis guarum fuisse. Quantopere graecis ecclesiae Patribus sese dederit, jam supra expositum est, nec iterum decantare libet : et latinos, etsi rarius eorum testimonia profert, tamen ideo non neglexit. Augustinum quidem pluris fere aestimare et diligentius legisse videtur, quam ullum de graecis (b).

Sacram deinde Scripturam, quo studio pervolutavit? Quam omnium virium intentione accuratissime explicare conatus est? Innumera hujus diligentiae argumenta vel solis de divisione Naturae libris inesse videmus. Nec denique alia de causa fieri potuit, ut his in doctissimorum hominum de rebus theologicis dissensione, id quod mox peculiari disputatione persequemur (c), a gravissimis viris et ipse ad scribendum sit impulsus.

Quod autem in theologiae fines ingenio suo philosopho nimis acre permisisse dicitur imperium, licet verum sit, hanc tamen sententiam nostram irritam non facit.

Jam vero in philosophia, quicumque idonei hujus rei iudices sunt, Scoto prae omnibus ejus aequalibus palmam deferre non dubitant. Prodeat vir celeberrimus, J. Bruckerus, qui in critica philosophiae historia (d) ita scripsit : « Nemo hoc seculo (ix) philosophiae laude magis eminuit, quam J. Scotus ». Et deinde : « Sapiens nomen ob philosophiae notitiam prorsus singularem accepit. — In pusillo (Scoti) corpore magnum habitavit ingenium — supra modum acutum et excellens, sic, ut nemo illi ista aetate in philosophia praestiterit ». His Bruckeri dictis, quibus plura ejusdem auctoris addere possemus non minus Scoto honorifica, omnino consentiunt alii viri, quorum iudicium et ipsum plurimi

(a) Quare Schlueterum etiam in eo errasse credimus, quod (p. III) dicit « Carolus Calvus rex Scotorum Parisios vocavit et magistrum in mathesi... constituit ». Caeterum id quoque fatendum est, nullum omnino a nobis testem repertum esse, cujus auctoritate confisus Schlueterus hoc dixisse putari queat.

(b) Cf. de div. Nat. I, 45; IV, 14 (ubi « scientissimum divinissimumque theologum » « tantum et tam magnum virum » cum appellat, aliisque praeterea laudibus ornat, nec non diligentissimam ejus lectionem ostendit), I, 45; II, 15, 20, 25, 28, 29; III, 8, 16, cetera. cetera.

(c) Cap. IV.

(d) Cf. tom. III (edit. Lipsiens. 1741) p. 614 seq.

(e) Cf. Dr. Hock. I. l. p. 53 seqq., Tennemann.

A apud nos ponderis esse debet (e). Atque de industria eos tantum hoc loco testes adhibuimus, qui ipsam Erigenae philosophiam summo opere detestantur. Qua de re iterum Bruckeri verba transcribere liceat : praesertim quum simul, id quod in extrema hujus capitis parte nobis usui erit, apertissime declarent, qualis haec ipsa philosophia fuerit. Ait igitur Bruckerus (f), omnem Scoti philosophiam huc redire : « Omnia, quaecumque sunt, non radicaliter modo et virtualiter, sed et essentialiter in Deo contineri, atque adeo omnia ex Deo ab aeterno progressa esse et fluxisse, inque varias classes inferiorum et superiorum, deteriorum meliorumque entium distincta, tandem in fontem originemque suam (id est in Deum) reditura esse ». Jure de eadem Erigenae philosophia hoc quoque legitur apud Bruckerum (g) : « Quae quamvis externa dialecticae methodo tractandique ordine Aristotelem referat, quem Scotus, Graecae linguae accurate gnarus, legisse videtur, tota tamen Alexandrinum Platoniorum recentiorum systema exprimit, apertumque facit, totam eum (Scotum) metaphysicam suam ex Pseudo-Dionysio (Areopagita) hausisse, et juxta horum philosophorum placita philosophari ».

Atque de Scoti doctrina satis dictum est. Venimus nunc ad id, cujus gratia totam illam disputationem hoc loco inseruimus, unde Scotus doctrinam suam perceperit.

Quamquam ea aetate, qua nostro judicio Erigena natus est, seculo nono ineunte, per totam Scotiam atque Angliam litterarum studia omnino intermortua jacebant, tamen, sive in Scotia natalem locum habuit, sive, id quod nobis certissimum visum est, in Anglia, utroque certe loco prima eruditionis atque doctrinae suae fundamenta facillime sibi constituere potuit. Asserus quidem, vir ille doctissimus, cujus fidelissima opera in excitandis litterarum studiis Alfredus magnus utebatur, in ea ipsa regione (h), qua Erigenam natum videri diximus, non solum educatus, verum etiam eruditus est. Nec multo postea hoc factum esse constat.

Considerantes autem, quantam rerum copiam quam accurate cognitam habuerit Erigena, sine ulla dubitatione rejicimur ad Hiberniam, quae illis temporibus et florentissima optimarum artium quasi sedes

Hist. Philos. Vol. VIII, pars I, p. 65 seqq., doctissimi Benedictini e congregatione S. Mauri in Hist. Litt. tom. V, p. 417, cetera. cetera.

(f) Cf. I. l. p. 621. Quare hic ad Erigenae philosophiam declarandam Bruckeri potius verbis uti maluerimus, quam nostris, est, opinamur, in promptu. Neque magno opere nos movet, quod unus et item alter, qui syllabarum aucupem velit agere, in his Bruckeri verbis, quae reprehendat, facili opera invenire possit.

(g) Cf. I. l. p. 620.

(h) In parte, ut traditur (cf. supra Cap. I) dioecesis Menevensis : atque in ipsa Menevia Asserus ad litteras incubuit. Cf. Mabill. annal. Bened. lib. xxxviii, n. 71.

erat (a), et ab innumera propemodum exterorum A hominum, qui ad litterarum studia se applicabant, multitudine petebatur (b). Hiberniæ igitur etiam Scotus noster, ut conjectura illa quidem, at certissima, assequi possumus, saltem politoris illius, qua valuit, doctrinæ summam debebat: hic latinae et græcæ (c) linguæ præceptores nancisci poterat, hic bonarum artium, hic theologiæ et nominatim dialecticæ philosophiæ (d).

Hæc conjectura omnino vera esse declaratur illo S. Prudentii, episcopi Tricassini, loco, quem supra attulimus, quoque hic doctissimus vir, Scoti et aequalis et ex amico adversarius, ipsi (e): « Te solum omnium », ait, « acutissimum Galliae transmisit Hibernia, ut, quae nullus absque te scire poterat, tuis eruditionibus obtineret; sed absit, ut B Celtica eloquentia tuas nubilationes admittat ». Quid hoc loco apertius? Expressis fere verbis Erigenam in Hibernia eruditum, atque ita in Galliam profectum esse confirmat.

Diximus modo « dialecticam philosophiam » a Scoto in Hibernia disci potuisse, ipsam philosophiam non commemorantes, quum tamen, ut in priore hujus capituli parte vidimus, etiam illius satis peritus fuerit. Hoc ideo factum est, quod sola illa dialectica, in qua externa Erigenianæ philosophiæ forma cernitur, ex Hibernia ipsi profecta esse potest: ipsa ejus philosophia, id quod jam ex Bruckeri verbis, quae supra (f) ultimo loco posuimus, planum est, aliunde venit. Hujus rei luculentissimum ipsius Erigenæ testimonium proponemus, quod exstat in prooemio ad « Scholia S. Maximi in Gregorium theologum (g) ». Eo igitur loco paucis verbis totius philosophiæ suæ indolem accurate describit, huic descriptioni ita præfatus: « Fortassis... non tam densas subierim caligines (S. Maximi), nisi viderem præfatum B. Maximum... in processu sui operis obscurissimas S. Dionysii Areopagitæ sententias, cujus symbolicos theologicosque sensus nuper vobis (h) similiter jubentibus transtuli, introduxisse, mirabilique modo dilucidasse, in tantum, ut nullo modo dubitare, livinam clementiam, quae illuminat abscondita tæbrarum, sua ineffabili providentia hoc disposuisse, et ea quidem, quae nobis maxime abstrusa in prædictis B. Dionysii libris aut vix pervia sensusque nostros fugere videbantur, aperiret, sapientissimo præfato Maximo lucidissime explanante. Exempli causa, ut unum de pluribus dicam, quomodo causa annuum... ».

(a) Cf. Thom. Moore., hist. lib. Vol. I, cap. 43, Vers. Germ. I, p. 341-354.

(b) Cf. Thom. Moore. I. I. p. 351, 351.

(c) Cf. Thom. Moore. I. I. p. 350 et, quem ille citat, Usser. in epist. lib.

(d) Cf. Thom. Moore. I. I. p. 552.

(e) Cf. S. Prud. de prædest. contra J. Scotum cap. 14. Maxima biblioth. vet. patrum edit. Lugdun. tom. XV, p. 534. E.

(f) Cf. Cap. II. col. 12, not. g.

(g) Cf. Thom. Gale. Append. p. II.

(h) Gd est, Carolo Calvo. Cf. infra cap. III.

(i) Cf. Brucker. I. I. p. 615; Thom. Gale I. I.

Hinc jam satis existimari licet, quibus ex fontibus Erigenæ philosophia provenerit, eumque in Gallia primum illos Pseudo-Dionysii libros cognovisse.

Atque hoc loco non est praetereundum, quod plurimi auctores de longinquis itineribus, quibus Erigena, antequam in Galliam profectus sit, et Graeciam et Orientem studiorum causa perlustraverit, partim confidentius, partim timidius mentionem facere soleant. Quibus sermonibus nullam prorsus fidem adhibendam esse censemus. Tantum enim abest, ut ulla satis firma auctoritate aut alia ratione nitantur, ut, quibus omnino expugnentur, in medium proferri queant. Baleus igitur et Pitseus, qui « historiam litterariam Britannorum » composuerunt, quantum nos quidem scimus (i), primi de illis peregrinationibus scripsere. Verum frustra ipsos iis defendendis atque affirmandis conatos esse, jam ex Bruckero et Thoma Galco (j) intelligimus. Multum deinde tribuunt iis verbis, quae ut « ipsius Erigenæ verba Rogerum Baconem memoriae prodidisse legamus apud Ant. Wood (k), dummodo Rogerus Baco de eorum auctore non erraverit (l) ». Nos autem, si quid videmus, etiam hoc fatendum esse arbitramur, ne Baconi quidem illa verba necessario adscribenda esse. Ita enim illo loco scriptum est: « Rogerus si quidem Baconus... pro fidissimo eum (Scotum)... linguarum interprete... deprædicat (in glossis super librum Aristotelis de secretis secretorum — m. script. p. 4) » cui tribuendum porro censet, quod libris quibusdam Aristotelicis veris ac genuinis fruimur. Non reliqui locum, inquit ille Joannes, nec templum, in quibus philosophi consueverunt componere et reponere sua opera secreta, quae non visitavi, nec aliquem peritissimum, quem credidi habere aliquam notitiam de scriptis philosophicis, quem non exquisivi.

Quae igitur verba, si ne Baconis quidem sint, incertius etiam est, num sint Erigenæ. Esto; habeantur et Baconis et Erigenæ. Quid inde? Num de ea peregrinatione loquuntur, quam supra diximus? Corruerint, ubi, quod mox facturi sumus, graviora ac certiora ipsis opposuerimus (m). Sunt denique, qui putent, vel ea de causa Scoti illud iter in dubitationem vocandum non esse, quod tam multarum rerum scientiam in eo deprehendamus, quas, nisi in Oriente, nusquam discere potuerit. His autem hoc D ipso capite jam satisfactum esse putamus. Hebraice aut syriace Scotus nescivit: græcas litteras in Hibernia discere potuit: etiam hoc demonstravimus, quo de fonte ejus philosophia manaverit. Nec illud testim. p. 9.

(j) Cf. loc. laud.

(k) Cf. Histor. et antiq. Univ. Oxon. 1674 fol. Lib. I, p. 45.

(l) Cf. Hiort. p. 38, 39; Staudenmaier. p. 145-147.

(m) Ceterum etiam Dr. Hockium, v. cl., his, quae dicuntur, Erigenæ verbis, motum esse apparet; concedens enim (I. I. p. 55) de itineribus ita scribit: « Er kam nach grossen Reisen, die er zur Aufsuchung philosophischer Werke und im Uebzuge mit den Weisen seiner Zeit verwendet hatte, an den Hof Karls des Kahlen » (hoc est « Magnis itineribus ut perquirenda opera philosophica et ut sapientissimos

quidquam valet, quod a viris doctis (a) animadversum est, simillimam esse Erigenae philosophiam et Indorum, quae Sankhya vocatur et Yogica. Neque enim novum aut inauditum foret, si et Scotus et Indicae illius philosophiae auctores suo quisque Marte sibi ova pullosque fecerint: et eos ipsos philosophos, quos Erigena sibi duces elegit ac praeceptores, plurimum Indorum philosophorum scrinia compilasse scimus.

Jam vero exposito, quam nulla probabili ratione adhibita rumores illi de Joannis nostri itineribus circumlati fuerint, paucis id, propter quod potissimum ea omnino nulla esse putemus, explicabimus. Primum igitur habemus fragmentum epistolae, quam Anastasius bibliothecarius, Scoti aequalis et summus admirator, de eo ad Carolum Calvum misit, qua is quidem apertissime demonstrat, se nihil unquam de ulla longinqua ejus peregrinatione audivisse. Scribit enim (b): « Mirandum quoque est, quomodo ille vir barbarus, Joannem dico, ille, qui in finibus mundi positus, quanto ab hominibus conversatione, tanto credi potuit alterius linguae dictione longinquus, talia intellectu capere in aliamque linguam transferre valuerit (c) ». Deinde S. Prudentius, quem et ipsum Scoti aequalem et ex amico adversarium factum esse audivimus, quo loco de Hibernia ut Erigenae magistra loquitur (d), certe etiam Orientis aut Graeciae mentionem injecisset, dum quidquam de his comperisset. Huc accedit, quod nullus omnino ex Erigenae scriptis locus afferri potest, ubi ipse de exteris philosophis, quibuscum coram sibi colloquendi facultas fuerit, sermonem faciat, aut ullius peregrinationis studiorum causa susceptae meminerit; quum semper eos auctores alleget, quorum libros in Hibernia aut in Gallia excutere potuit. Quid denique illa tempestate vel in Graecia doctrinae acquiri potuerit, non hercle intelligimus: ne ibi quidem splendidam tum philosophiae conditionem invenimus: Athenae obmutuerant (e).

Atque haec de re tam futili dixisse sufficiat: progrediamur ad reliqua.

CAPUT III.

Quae fuerit Scoti conditio apud Carolum Calvum.

Carolus Calvus, quum multa, quae boni regis sunt, in se desideranda faceret, optimas tamen artes propterea non neglexit. Ericus quidem Altissiodorensis, qui ejus aequalis fuit, summis eum hac de re laudibus ornat: nec est, cur hujus laudibus, etsi in

quosque sui aevi conveniendos susceptis ad aulam Caroli Calvi venit. ANIMADV. EDIT.

(a) Cf. Hock. l. I, p. 33, not. 2; Ritter. Geschichte der Philosophie. Hamburg. Vol. IV, p. 361, not. 4.

(b) Cf. Thom. Gale. testim. p. 8.

(c) Sermo est de Pseudo-Dionysii libris, quos Erigena e graeca oratione in latinam convertit. Eo ininus igitur nobis dubitationis dari potest, in Graecia eum fuisse negantibus.

(d) Cf. supra col. 43, not. e.

(e) Cf. Brucker. l. I, p. 615.

(f) Cf. Staudenmaier, l. I, p. 451-459, qui maximam testimoniorum turbam undique congescit.

A epistola, ad ipsum Carolum Calvum scripta continentur, magnopere diffidas, propterea quod, quibus firmari queant, satis multa habemus (f). Ille igitur Ericus: « Vel maxime », inquit, « Vobis aeternam parat memoriam, quod famatissimi avi Vestri Caroli studium erga immortales disciplinas non modo ex aequo repraesentatis, verum etiam incomparabili fervore transcenditis; dum, quod ille sopitis eduxit cineribus, Vos fomento multiplici, tum beneficiorum, tum auctoritatis, usque quaque provehitis.... Id vobis singulare studium effecistis, ut sicubi terrarum magistri florerent artium, quarum principalem operam philosophia pollicetur, hoc ad publicam eruditionem undecunqve Vestra celsitudo conduceret, comitas attraheret, dapsilitas provocaret..... »

B Quid Hiberniam memorem, contempto pelagi discrimine paene toto cum grege philosophorum ad littora nostra migrantem? Quorum quisquis peritior est, ultro sibi indicit exilium, ut Salomoni sapientissimo famuletur ad votum..... »

Atque inter hos viros, doctrinae laude conspicuos, quorum partim vocatos, partim ultro ad Carolum venisse ex Erico videmus, fama ad posteros certe prae omnibus ceteris eminuit Joannes Scotus. Quo autem jure recentiorum plurimi (g) eum a Carolo Calvo accessitum dicant, nos quidem profecto non intelligimus. Guilelmus enim Malmesburiensis, quem primum hac de re scripsisse jam ex Thoma Galeo (h) colligas, quemque Simeon Dunelmensis, Matthias Westmonasteriensis, alii ad verbum fere descriperunt; sed Guilelmus Malmesburiensis tribus locis (i) iisdem propemodum verbis: « (Scotus), ait, relicta patria Franciam ad Carolum Calvum transit, a quo magna dignatione susceptus familiarium partium habebatur... ». Addit praeterea in libris de gestis regum Anglorum, « concrepantibus undique bellorum fragoribus » ipsum in Galliam abiisse.

Quo tempore ad Carolum secessisse videatur, in primo capite exposuimus, circiter annum DCCCXLV.

Hunc, si quisquam, verum sibi Maecenatem devinxit. Eaque Caroli facilitate ita usus fuisse narratur, ut non magnopere ageret Horatium, cui ab Augusto scriptum ferunt, « sumeret sibi aliquid juris apud se, tanquam si convictor sibi fuerit ». Malmesburiensis quidem (j): « (Scotus), inquit, transigebat cum eo (Carolo) tam seria, quam joca, individuusque comes et mensae et cubiculi erat, multae facetiae ingenuique leporis, quorum exempla

In hoc autem Erii loco describendo saepius a Staudenmaiero recessimus, quum potius Bollandum (Julii mens. tom. VII, p. 221 F — 222 A) sequendum esse duceremus, quam illum.

(g) Cf. Hiort. p. 39-40, Staudenmaier. p. 151. Schlueterus saltem hoc habet, Scotum, postquam in Galliam se contulisset, a rege Carolo Parisios vocatum esse.

(h) Cf. Thom. Gale. l. I. testim. p. 5.

(i) In libro V de Pontificibus inedito (Gale. test. p. 5), in epistola de Petrum quandam (ex codice Thuaneo MS. apud Thomam Gale. l. I. p. 7), in libris de gestis regum Anglor. II, 4.

(j) Cf. Gale. l. I. p. 5-6.

hodieque constant (a), ut sunt ista: Assederat ad mensam contra regem ad aliam tabulae partem: procedentibus poculis.... Carolus fronte hilariori post quaedam alia, cum vidisset Joannem quiddam fecisse, quod Gallicanani comitatem offenderet, urbane increpuit et dixit: Quid distat inter Sottum et Scottum? Retulit ille solenne convitium in auctorem et respondit: Tabula tantum!.... Nec vero rex commotus est, quod miraculo scientiae ipsius captus adversus Magistrum nec dicto insurgere vellet. Sic cum usitate vocabat. Item cum regi convivanti minister patinam obtulisset, quae duos pisces praegrandes adjecto uno minusculo contineret, dedit ille Magistro, ut accumbentibus duobus juxta se clericis departiretur. Erant illi giganteae molis; ipse perexilis corporis. Tum, qui semper aliquid honesti inveniebat, ut laetitia convivantium excitaret, relictis sibi duobus majoribus, unum minorem duobus distribuit. Arguenti iniquitatem partitionis regi: hmo, inquit, bene feci et aequae, nam hic est unus parvus, de se dicens, et duo grandes, pisces tangens: itemque ad eos conversus, hic sunt duo magni clerici immensi et unus exiguus, piscem nihilominus tangens.

Itaque Joannes noster, ut videmus, intima Carolo familiaritate conjunctus in ipsa regia atque in summa hominum celebritate versabatur. Quod item Pardulus episcopus Laudunensis testatur, qui circiter annum DCCCLIII ita de eo scripsit: « Scotus ille, qui est in palatio regis (Caroli Calvi), Joannes nomine (b) ». Jam ex his conjicias, eum usque ab illo tempore, quo ad Carolum venit, plurimos annos deinceps in ejus regia vixisse. Hoc autem nescimus, an certius etiam colligi queat ex illis Scoti carminibus, quae Schlueterus suae editioni librorum de divisione Naturae adjecit; quae certe diversis temporibus composita sunt, ac passim manifestissime docent, eum sibi fuisse auctorem, qui a Carolo aletur (c). Quae res etiam eo summopere videtur confirmari, quod ipse Scotus in proemio libri sui de Praedestinatione Caroli benevolentia ac liberalitate sibi obtigisse ait, ut, quod tempus alii rebus gerendis insumere debeant, id a se litterarum studiis impendatur. Quoad hic mansisse existimari possit, mox (d) videbimus, quomodo de ultimis ejus fatibus disputabitur.

Neque solius Caroli, id quod patet ex Malmesburiense, Magistrum dicunt Joannem: verum etiam celeberrimae illi « scholae Palatinae » multos per

(a) Cf. Gale. l. I, append. p. 88.

(b) Cf. Cap. I, col. 9, not. c.

(c) Cf. Carm. XI, 4; VI, 35-41; II, 69-72; I, 77-81; I, 46-77...

(d) Capite V.

(e) Cf. Staudenmaier. l. I. p. 159 not. 5 et p. 166 not. 1.

(f) Sic Nicolai I. verba se habent apud Bulaeum (hist. Universit. Paris. tom. I, p. 184), qui de antiquo exemplari ea deprompta esse ait, laudans « Gabriel. Naudaei Collect. ex biblioth. Oxon. » Sed inventus est, qui Bulaeum fraudulenter insimulare vellet,

* Joanni a Carolo Calvo mandatam esse, ut in controversia Paschasiana suum de ss. eucharistia sensum

annos praefuisse traditur. Plurimos habemus hujus rei auctores; unum, quem reliqui secuti sunt, quemque jure sequi potuerunt, si re vera illius est testimonium (e), huc allegabimus. Exstat locus epistolae Nicolai I Pont. Max. ad Carolum Calvum scriptae, quo loco, ut plurimi contendunt, haec sunt legenda: « Hinc est, quod dilectioni vestrae vehementer rogantes mandamus, quatenus Apostolati nostro praedictum Joannem representari faciatis, aut certe Parisiis in Studio » (id est schola), « cujus capital » (id est caput) « jam olim fuisse perhibetur, morari non sinatis... (f) ». De tempore, quo haec epistola scripta sit, legitur apud Bulaeum: « Datum anno Apost. nostri III, » qui est annus DCCCLX: alii dicunt, circiter quinque annis post eam esse datam. Quod si hic illius epistolae locus, nec dubitamus, quin ita sit, re vera est Nicolai, Scotus noster circa eos annos, quos diximus, jam pridem Parisiensibus litterarum studiis non solum interfuit, verum etiam praefuit. Quamdiu autem postea eo honore ac loco manserit, plane ignoramus: nec ullibi quidquam perscriptum invenimus, unde appareat, utrum Nicolai jussu Romam missus sit, nec ne. Staudenmaierus (p. 166-167) eum non esse missum affirmat: nec est quod niniae ipsum temeritatis arguere velimus. Constat enim, quam carus regi suo fuerit Erigena, et hunc ipsum regem etiam alias summorum pontificum mandata parum curasse.

Reliquum est, ut de gravioribus quibusdam negotiis, quae praeterea Joanni a Carolo mandata esse accepimus, paucis dicendum sit. Quae quidem omnino fuere duo: alterum, ut latine redderet et libros aliquot Pseudo-Dionysii et Scholia Maximi cujusdam in Gregorium theologum (quae item subditia esse creduntur), alterum, ut, orta per Paschasium Radbertum dissensione de S. Eucharistia, ipse quoque scribendo hanc rem explicaret*. Alterum autem, proximo capite sigillatim de controversiis theologiacis quibus Erigena implicatus fuit, acturis, hic tantummodo commemorandum, ceteroquin mittendum est: de altero, quae dicere habeamus, haec sunt.

Ludovico Pio complura Pseudo-Dionysii Areopagite scripta dono miserat Michael Balbus; non, ut quidam opinati fuerunt (g), anno DCCCXXIV^{to}, sed anno DCCCXXVII^{mo}, nec in latinum sermonem conversa, quod item putarunt viri docti (h), sed graeca. Hanc temporis rationem veram esse demonstravit v,

quod verba de « Schola Parisiensi ejusque praefecto Erigena » ipse inseruisset. Verum enimvero, quod alii, qui tantum quaedam ex Nicolai epistola excerpta habebant, in his illa verba non legerent, Bulaei fidem non expugnat; nec id, quod illi quaedam legerent, quae apud hunc non erant. Nam et Bulaeus, ut Staudenmaier. l. I. recte monet, forsitan solum excerpta habuit.

(g) Cf. Hist. litt. de la France, t. V p. 425, Hiort, l. I. p. 43, et Baron. annal. ad an. DCCCXXIV cet.

(h) Cf. Mabill. annal. lib. XXIV, n. 59, Hist. litt. de la France, tom. V, p. 425 cet.

aperiret, omnino non constat. Quid noster in illo certamine egerit, in Proemia expr. suimus. ANAGADY. EDIT.

et. Pagius in « Critica in annal. Baronii » (a) : de A libris graeco sermone scriptis omnem animo nostro scrupulum evellit Hilduinus abbas, qui ipse eos servandos acceperat, atque ita de iis scripsit (b) : « Authenticos namque eosdem libros graeca lingua conscriptos . . . . pro munere magno suscepimus ».

Summum his frivolis tunc cum maxime honorem habebant Galli. Putabant enim, ejus Dionysii ipsa esse, qui primus Athenis episcopus fuit, et in Gallia divinam Jesu Christi doctrinam divulgasse credebatur (c). Ludovicus igitur, quando per totam Galliam, qui non mediocri, sed aliqua graecae linguae scientia imbutus esset, vix reperiebatur, statim horum librorum quasi versionem quandam instituisse videtur, idque per Hilduinum, in monasterio S. Dionysii abbatem, cum ipsum, cui illos servandos tradiderat (d). Hac de versione, utcumque fuit, nusquam fere commemoratum est; quare, si fuit, certe nullo in pretio haberi potuit (e). Itaque Carolus Calvus, ut erat litterarum, praecipue sacrarum, studio unice deditus, quum nactus esset Erigenam hominem praeter solitum graecae linguae peritum, committendum non putavit, ut a fortuna datam occasionem, justam tandem illorum librorum interpretationem sibi comparandi, dimitteret. Quamobrem eo jubente Erigena ad libros Pseudo-Dionysii in latinum sermonem convertendos animum adjecit (f). Quos autem illius auctoris libros latine reddidit, ipse Erigena narrat in epistola dedicatoria ad Carolum scripta, quam latino suo Areopagitae praemisit (g) : libros de hierarchia coelesti, de hierarchia ecclesiastica, de divinis nominibus, de theologia mystica, praeterea decem epistolas.

Hoc labore absoluto Erigena ejusdem regis jussu suscepit illum alterum, S. Maximi Scholia e graeca lingua in latinam transferendi (h). Facta igitur Scoto nostro hac occasione illorum librorum copia, quos et ipse, ut supra (cf. notic.) jam significavimus, Dionysii et Maximi, virorum sanctorum, esse putabat, adeo ipsius ingenium et propter sapientiae, quam continerent, praestantiam et propter illorum, qui eos composuissent, auctoritatem, ab iis illectum est, ut,

(a) Cf. Pagi. Critica in annal. Baron. ad an. DCCCXXVII, n. XIV.

(b) Cf. Hilduini epist. ad Ludov. Pium, Areopagiticis (edit. Coloniens.) praefixa. Invenitur Hilduini locus apud Staudenmaier. p. 163 et apud Pagium loc. laud.

(c) Cf. Scoti carm. X. XI et XII, in edit. Schlueter. p. 607-609.

(d) Cf. Staudenmaier. p. 163 seq.

(e) Cf. Staudenm. p. 163-164.

(f) Cf. Erigenae praef. ad conversa ab eo S. Maximi Scholiae et. cet., quae est apud Thom. Gale. in edit. libr. de div. Nat., Append. p. II et III.

(g) Edita est haec epistola et a Jacobo Usserio in epist. Hibernicarum sylloge Paris. 1665 4to p. 40 seq., et in Areopagiticis (i. e. collectio plurimarum antiquarum Areopagitae versionum), quae typis descriptae prodierunt Colon. 1550 et 1556. fol.

(h) Cf. Erigen. loc. supra col. 15, not. g.

(i) Nam, ut alia taceamus, sententiam de peccato, de peccati poena, quam Areopagitae debet, jam, in

quemadmodum capite proximo a nobis est explicatum, totum se iis daret, totamque ex eorum sacris philosophiam sibi suum repeteret.

De tempore, quo his negotiis occupatus fuit, nihil plane apud auctores habetur. Credimus autem, non multo post ejus in Galliam adventum, etiam ante annum DCCCL hanc rem usu venisse. Certe in libro suo de praedestinatione, quem circiter annum DCCCL conscripsit, jam multo plura, longeque alia (i) protulit, quam quae a solis Hibernis philosophis aut theologis eum didicisse credas. Huc accedit, quod Carolum, procul dubio Areopagitam legere summe cupientem, quum Erigenam hospitio excepisset, non diu graeci sui codicis oblitum fuisse putamus. Denique nusquam, quantum scimus, nisi in epistola illa dedicatoria, versioni Areopagitae praemissa, ulla ratione ab Erigena significatum est, aliunde sese in Galliam venisse. Eo autem loco scripsit : « Hanc libram sacro Graecorum nectare fartam, Advena Joannes σπένδω meo Carolo (j) ».

Verum quidquid hac de re statuis (k) : ante annum DCCCLX vel DCCCLXV Dionysius absolutus fuit. Exstat ea de re apud Bulaeum (cf. col. 25, not. f.) haec Nicolai I., Pont. Max., epistola : « Nic. S. S. D. Dilecto filio Carolo Glor. Franc. R..... Sed nuper doluimus, ut relatum est Apostolatui nostro, quod opus Dionysii Areopagitae quidam vir Joannes, natione Scotus, nuper transtulit in Latinum, quod juxta morem Ecclesiae nobis mitti et nostro judicio debuit approbari. Praesertim quum idem Joannes multae scientiae esse praedicetur olim, sed non sane sapere in quibusdam frequenti rumore dicatur..... Datum anno Apost. nostri III. » Hic est annus DCCCLX; sed alii volunt, hanc epistolam circiter annum DCCCLXV scriptam esse (l).

Quod Nicolaus I., Pont. Max., queritur sibi eos libros nondum missos fuisse, incertum est, utrum hoc postea factum sit, nec ne. Nos quidem hac de re nihil cognitum habemus (m).

Anastasius bibliothecarius compluribus annis post ita de Erigeniana Areopagitae versione ad Carolum Calvum scripsit (n) : « Mirandum quoque est, quo-

libro de praedest. exposuit. Cf. infra Cap. IV, col. 27, not. c. Neque tamen id quod jam proximo capite ex loco quodam (cf. supra col. 13, not. g) prooemii Erigeniani ad scholia S. Maximi patere animadvertimus, ullo pacto, est verisimile, eum, priusquam ad Carolum Calvum venerit, Areopagitae libros cognovisse.

(j) Cf. Schluet. p. 608.

(k) Schlueterus compertum habere videtur, post annum DCCCLV demum Erigenam ad illud negotium impulsu esse. Postquam enim (edit. ejus p. IV) de concilio Valent. post illo ipso anno (cf. Mab. annal. Bened. libr. 34, n. 95, Nat. Alexand. hist. eccles. sec. IX et X, dissert. V, § XI) habitum est, commemoravit, hoc modo pergit : « Post haec Carol. Calv. Erigenam ad (Pseudo-) Dionysium » [sic !!] « vertendum excitavit ». Ne hoc quidem, unde didicerit, uilo modo reperire potuimus.

(l) Cf. Staudenmaier. l. I. p. 166 not. 1.

(m) Cf. Staudenmaier. p. 166 seq.

(n) Esser. ep. lib. syllog. p. 45 seq.

modo ille vir barbarus..... talia intellectu capere, in A aliamque linguam transferre valuerit..... — Sed hoc operatus est ille artifex spiritus, qui hunc ardentem pariter et loquentem fecit; nisi enim ex gratia ipsius igne caritatis flagrasset, nequaquam donum linguis loquendi procul dubio suscepisset.... — Cum esset humilis spiritu, non praesumpsit, verbi proprietatem deserere... — Unde factum est, ut tantum virum (Dionysium Arcopagitan) intra cuiusdam Labyrinthi difficultia irretiret, et in antris profundioribus invisibilem quodam modo collocaret, et quem interpretaturum susceperat, adhuc redleret interpretandum ». Eodem plane modo de illa versione Erigenae iudicat Guilelmus Malmesburiensis, iudicant ii qui hunc sequuntur, Simeon Dunelmensis, et Matthias Westmonasteriensis. Ille : « Verbum », inquit, « o verbo (a), transulit. Quo fit, ut vix intelligatur latina littera, quae volubilitate magis graeca, quam positione construitur nostra » i. e. latina.

Atque propter hanc ipsam interpretationis Erigenianae obscuritatem factum esse putant, ut postea Olivioni traderetur, nec nisi perpauca ejus exemplaria propius ad nostram aetatem accesserint (b) *. Typis descripta prodiit Coloniae Agrippinae una cum aliis quibusdam antiquis Pseudo-Dionysii versionibus (c).

Alterum, de quo diximus, Erigenae opus, interpretationem Scholiorum in Gregorium theologum, Thomas Galeus, Oxoniensis, una cum libris de divisione Naturae edidit (d). Acceperat id, ut ipse ait, opera Joannis Mabillonii (e).

CAPUT IV.

Quae gesserit Erigena in illis theologorum controversiis, quarum particeps fuit.

Duae omnino, ut supra jam docuimus, fuerunt theologorum pugnae Scoti temporibus per Galliam commissae, quarum nunc sumus mentionem facturum. Altera de praedestinatione mota est a Gothescalco, Orbacensi monacho, alteram de S. Eucharistia ex-

(a) Cf. Thom. Gale. l. I. testim. p. 6.

(b) Cf. *Histoir. litt. de la Fr.*, tom. V, p. 426.

(c) Cf., supra col. 19, not. g.

(d) Cf. Jo. Sc. Erig. de divis. Nat. libri V. Accedit Appendix ex Ambiguis S. Maximi Graece et Latine. Oxonii et theatro Scheldoniano a. MDCLXXXI.

(e) Cf. Thom. Gale. l. I. testim. p. 12.

(f) Erat is Orbacensis quidem monachus, nec tamen natione Gallus, sed Saxo. Patre enim usus est comite Berno, nobilissimo inter Saxones genere. Traiunt autem, Gothescalcum puerulum adhuc a parentibus suis in coenobio Fuldensi « Deo esse oblatum ». Hic una cum eo ad litteras incubuit Walafridus Strabo, quem habuit amicissimum. Cf. Walafr. poem. in Max. biblioth. patrum, edit. Lugdun. tom. XV, p. 231 C-G. Quum adolesceret, vitam monachicam pertaesus petiit ab Olgario, archiep. Mogunt., ut, quoniam inuitus ad eam adductus esset, ejus voluntate ipsam relinquere sibi permitteretur. Neque Olgarius ei petenti defuit. Jam vero Hrabanus, abbas Fuldensis (a. DCCCXXIX), Ludovicum Imp. per litteras adiit, eique demonstravit, parvulum voto pueros in perpetuum constrictos teneri. Quo factum est, ut Gothescalcus remanere

* Fallitur; illius enim versionis plurima hodie in bibliothecis reperiuntur exemplaria tæc., typis

citavit Paschasius Radbertus, Gallici coenobii Corbeiensis antistes.

Verum ex instituti nostri ratione non integras illas rixas, sed eas tantum partes explicabimus, quae Scoti fuerunt, quaeque his ipsis Scoti partibus necessariam lucem affundere videantur.

Damnavit igitur Gothescalcum (f) ut praedestinationariae haeresis convictum Hincmarus, archiepiscopus Remensis, cum synodo I apud Carisiacum a. DCCCXLIX habita (g). Damnaverat eundem jam proximo anno concilium Moguntinum II sub Hrabano, qui eo ipso tempore archiepiscopus Moguntinus erat creatus (h). Apud illum enim Gothescalcus, qui in itineribus per Italiam Germaniamque factis primum de gemina praedestinatione sermonem fecisset, istius erroris accusatus fuerat: atque haec ipsa synodus damnatum eum miserat Hincmaro, monachorum Orbacensium metropolitae (i).

Quae fuerit concilii Moguntini sententia de Gothescalco lata, docet epistola Hrabani, peracto concilio super hac ipsa re ad Hincmarum scripta. In ea igitur epistola (j) : « Gothescalc », ait, « venit ad nos Moguntiam, novas superstitiones et noxiam doctrinam de praedestinatione Dei introducens, et populos in errorem mittens, dicens, quod praedestinatio Dei, sicut in bono, sit ita et in malo, et tales sint in hoc mundo quidam, qui propter praedestinationem Dei, quae eos cogat in mortem ire, non possint ab errore et peccato se corrigere, quasi Deus eos fecisset ab initio incorrigibiles esse, et poenae obnoxios in interitum ire ».

Hoc iudicium synodus Carisiacensis, ad quam Hincmarus missum sibi Gothescalcum de integro iudicandum adduxerat, omnino ratum habuit, atque praeterea infelicem illum monachum propter pertinaciam, qua usus esset, gravissima poena affecit. Narrat hanc rem Hincmarus in libro de praedestinatione (k) : « Gothescalcus », inquit, « sic, ut et in

cogeretur. Is tamen in coenobio Fuldensi apud Hrabanum diutius manere noluit, recessitque ad Gallos, ubi in Orbacense monasterium sese abdidit. Cf. Mabillon. ann. lib. XXX, n. 30; Centur. Magdeb., cent. IX, cap. 9 et 10, edit. Basil. column. 404, 543, 546.

(g) Cf. Mansi, s. concil. nova et amplissima Collectio tom. XIV, col. 919 C-922 E.

(h) Cf. Mansi. l. I. col. 914 D-918 E.

(i) Quum Orbacense monasterium proprie esset dioecesis Suessionensis, et cum hac demum dioecesi in metropolitae Remensis jurisdictionem concederet, mittendus fuit non archiepiscopo Remensi, sed episcopo Suessionensi. Verum ipse Hincmarus in epist. ad Nicolaum I. missa, quae est apud Flodoardum (cf. Flodoardi hist. eccles. Remens. lib. III, cap. 12-14), declarat, cur Gothescalcus, episcopo Suessionensi relicto, a se potissimum iudicatus sit : « quia Rothadus, de ejus parochia erat, illi nesciebat resistere » Idem. Rothadus etiam episcopatu suo eiectus est (cf. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 500).

(j) Cf. Mansi l. I. col. 914 E. seq.

(k) Cf. Mansi l. I. col. 919 F, seq., *Eccles. Lugd. lib. de tribus epist. cap. 24*, (Max. bibl. Pat. cœt. Lugd. tom. XV, p. 679 C-D).

vero expressa est, quantum sciam, his tantum vel ter saec. XVI. cf. *Prooimium. ANIMADV. EMP.*

Moguntina civitate, inventus (est) haereticus atque incorrigibilis. Honore presbyterali..... abjectus, et pro sua irrevocabili contumacia..... ut improbus virgis caesus.... ne aliis noceret, qui sibi (ipsi) prodesset volebat, ergastulo est retrusus ».

Quae poena miserandum in modum Gothescalco irrogata, movit, ut fieri solet, hominum tum miserationem tum indignationem. Ac, si cui haec res minus cordi esset, existerunt summi theologi, qui vererentur, ne injuste fecisset Hincmarus, quod Gothescalci placita praedestinatio errore infecta esse judicasset.

Nec hercle, quaecumque alioquin Gothescalci sententia fuit, ex ipsius verbis, quibus eam Moguntinae synodo explicavit, quatenus hodieque exstant, ullo pacto colliges, quae et Hincmarus et Hrabanus illi tribuebant, atque cum synodis suis in illo damnaverunt. Refert haec verba, id quod hoc loco certe summi est momenti, ipse Hincmarus. Is enim in libro suo de praedestinatione (a) duas a Gothescalco in synodo Moguntinae scriptiones prolatas esse docet, quarum altera fuit « fidei de praedestinatione confessio », altera « libellus ad Hrabanum » (b) : illam habet integram, ex hac affert fragmenta. Haec vero Gothescalci verba non continent haeresim praedestinatio-
 nam. Neque enim contendunt, praedestinatio-
 tam esse a Deo usque ab omni aeternitate alteram hominum partem ad bene recteque vivendum, alteram ad male praveque agendum; illam proinde ad sempiternae vitae beatitudinem, hanc ad aeternam futurae vitae calamitatem : qua re fieri, ut nihil prorsus libero hominum arbitrio sit relictum. Demonstrant contra satis aperte, Deum homines impios praedestinasse illos quidem ad « mortem sempiternam », nec voluisse, ut « perpetim salventur », sed « propter ipsorum mala merita », ideo quod eos « pessimos futuros esse praescivisset » ! Quare solae illae locutiones, quibus Gothescalcus usus est, offensionem habuisse videantur. At ejusmodi locutiones reperiuntur etiam apud S. Augustinum (c), ex cujus libris Gothescalcus sibi sustulisse arbitramur suas. Ait enim ipse in scriptione illa ad Hrabanum (d) : « De libero arbitrio, quid tenendum

sit,... praecipue contra Pelagianos... a B. Augustino plenius... esse cognoscitur inculcatum. Unde te (Hrabane) potius ejusdem doctoris assertionibus malueram niti, quam erroneis opinionibus Massiliensis Gennadii... »

Atque haec ipsa res summorum theologorum studia excitavit. Hincmarum in Gothescalci praedestinatione damnanda S. Augustinum petiisse arbitrabantur. Itaque acriter impugnant Hincmarum ejusque amicum, qui in Gothescalci causa fidelissimam ei operam praestiterat, Pardulum, episcopum Laudunensem. Inter quos Hincmari Pardulique adversarios Ratramnus, monachus Corbeiensis, S. Prudentius, episcopus Tricassinus, Lupus, abbas Ferrariensis, conspicui fuere (e). Hi omnes scriptis suis etiam malorum hominum praedestinationem defendentes, iisdem fere cum Gothescalco, quia et S. Augustini erant, locutionibus utebantur. Neque ullo pacto ea in re culpari possunt, quippe qui non illum in his sensum inesse voluerint, quem Hincmarus cum suis. Hincmarum autem, quae non speraverat, ad incitas fere redegerunt. Satis enim probe intelligebat, cum a celeberrimis theologis tam majorum quam honorum, sive gemina praedestinatio doceretur, quam ipse in Gothescalco damnasset, de fama atque existimatione ornamentisque omnibus sibi esse decertandum. Quare scriptoribus opponendos esse censebat scriptores. Itaque ab Hincmariana parte cum alii, tum praecipue Scotus noster, qui geminam illam praedestinationem (f) libris editis expugnarent, sollicitati sunt (g).

Composuit igitur Scotus librum suum de praedestinatione adversus Gothescalcum, eumque edidit anno DCCCLI (h). Semel tantum hoc Scoti opus typis descriptum prodiit : est apud Mauguinum in libro, quem infra (not. e) laudavimus.

De Praedestinatione liber undeviginti complectitur capita, quae praecedit prooemium, subsequitur epilogus : nec admodum magni est voluminis. Missum est, ut in prooemio legitur, Hincmaro Remensi et Pardulo Laudunensi; quorum causae patronum se existitisse Scotus scribit.

Itaque hoc solum ipsi agendum fuit, ut geminam

§ VI. Max. biblioth. vet. pat., edit. Lugdun. tom. XV; Gilb. Mauguin. veterum auctorum, qui sec. IX de praedest. et gratia scripserunt, opera et fragmenta plurima. Paris. 1650 II vol. 4to. Hac in biblioth. patrum et apud Mauguinum singula eorum auctorum, quos laudavimus, scripta, quatenus exstant, facili opera inveniuntur, quare eorum locum accuratius indicare supersedimus.

(f) De sola gemina praedest., non de reliquis duabus quaestionibus (I de libero hominum arbitrio. II. utrum Christus pro omnibus hominibus mortuus sit, an pro iis tantum, qui praedestinati sint ad vitam), quae et ipsae acriter proponerentur, ideo locuti sumus, quod haec ipsa omnium caput et quasi parens fuit, nec Scotus reliquas illas curavit.

(g) Cf. Eccles. Lugdun. lib. de tribus epist. cap. 39; in Maxim. biblioth. vet. patr. edit. Lugdun. tom. XV, p. 687 II. seq.

(h) Cf. supra Cap. I, col. 7, not. b.

(a) Cf. cap. V cap. XXI, cap. XXIV cap. XXVII.

(b) Ipsa Gothescalci verba, cum brevitate aliquid dandum esset, describere nolimus. Ceterum etiam apud Natal. Alex. reperiuntur. Cf. Nat. Alex. in hist. eccles. sec. IX et X, diss. V § III.

(c) Cf. de civit. Dei XV, 1 : « Est una (hominum societas), quae praedestinata est, in aeternum regnare cum Deo, altera aeternum supplicium subire cum diabolo ». Ibid. XXII, 24 in fine edit. Tauchn. Lips. 1825, vol. II, p. 412 : « Quid igitur dabit (Deus) iis, quos praedestinavit ad vitam, qui haec etiam dedit iis, quos praedestinavit ad mortem » ? Et passim in aliis S. Augustini scriptis tales locutiones inveniuntur.

(d) Cf. supra (hac col.) not. a et b. Joannes Scotus de praedest. adv. Gothesc. cap. XI, § 2 : « Gothescalcus », ait, « maxime Augustino nefandi sui dogmatis causa, referre solet ».

(e) Cf. Hist. litt. de la France, tom. V, p. 554; Nat. Alex. in hist. eccles. sec. IX et X dissert. V,

illam prædestinationem, quae ab Hincmari Pardulique adversariis defendebatur, idoneis argumentis expugnaret, sin minus, Gothescalcum re vera prædestinationariae haeresi affinem fuisse ostenderet. His igitur in rebus qua diligentia versatus fuerit, paulo accuratius persequemur. Quae autem praeterea de Scoti libro, qui nunc in nostris est manibus, memoratu digna videantur, ea deinceps explicabimus.

De Gothescalco nihil dubitatur, quin « diabolicum istud dogma » fuerit amplexatus. Legimus enim (a) « ex Gothescalci sententia duas esse in Deo prædestinationes, alteram bonorum, malorum alteram : illius coactu fieri, ut una hominum pars recte vivat atque ad aeternam beatitudinem perveniat, hujus necessitate ineluctabili alteram mortalium partem et improbe vivere et in aeternam incurere calamitatem ». Summa adeo cum indignatione acerbissima in Gothescalco convicia ingeruntur (b). Quamquam autem Scoto id maxime spectandum fuit, ut infelicem illum hominem tanti erroris coargueret potius, quam accusaret, tamen ne levissimum quidem argumentum, quo hac in re patroni partibus satisfaceret, proferre studuit. Teneri Gothescalco prædestinationariae haeresis culpa nusquam demonstrat, nusquam non crepat.

Nec minus in altero illo, quod Scoto perficiendum fuisse monuimus, suorum exspectatio est decepta. Nam et si fortissime adversus geminarum prædestinationum terricula proelivatus est, tamen illud tantum, quod nec curare debuit, juste impugnavit, illud autem, quod proprie petendum fuit, vix curavit, ac plumbeo solium, ut aiunt, gladio invasit. Juste enim impugnavit illud, quod Hincmarus cum suis in Gothescalco damnaverat; proprie petendum fuit illud, quod Hincmarianae partis adversarii in Gothescalco, ut ita dicamus, defenderant. Atque haec, id quod supra a nobis expositum est, toto coelo inter se differunt. Illud ubique sibi aggrediendum sumpsit (c); in hoc impetum aliquem eum fecisse concesserimus, ideo quod inter argumenta, quibus illud evertere studuit, reperiuntur, quae etiam huic opposita dixeris (d).

Atque de illo aut victo aut non victo inter eos, adversus quos Scoto res esset gerenda, ne mutivisse quidem invenimus quemquam; ipsi quoque illud summe improbaverant: hoc autem, quam non victum existimaverint, infra docebimus (e). Itaque jam hinc satis patere arbitramur, qualem Scotus patronum

A egerit: nocentior suorum causae fuit, quam utilior.

Maximae autem turbae, maxima hominum tum admiratio tum indignatio mota sunt eo, quod Scoti liber summam ille quidem erga Deum pietatem spirabat, at errorum, ineptiarum, mirabiliumque rerum, quas illa aetate nec fando audivissent, multitudine refertus erat ingenti. Hoc igitur, quatenus in praesentia fieri potest, declaraturi, jam de totius libri summa disputabimus.

Quae summa hac fere in re versatur: non esse duas in Deo prædestinationes (f), sed unam tantum, eamque hominum bonorum.

Atque hujus quidem rei argumenta reperiuntur plurima et perquam varia. Horum quae maxime commemoranda esse videantur, ea pro hujus voluminis ratione quam accuratissime explicabimus. Sunt enim ita sane comparata, nihil ut magis ad verum Scoti ingenium declarandum pertineat.

I. « Divina voluntas et divina prædestinatio omni carent necessitate, quae eas vel impelleret, vel impediret: illa, ideo quod est summa omnium rerum causa; haec, propterea quod, pariter ac voluntas divina, Deus est (g) ».

Quid inde? Nos quidem non videmus, quid haec sibi velint, nisi forte aut divinam voluntatem cum humana eandem putes, aut ea ipsa de causa, quod illa est libera, hanc quoque liberam esse arbitris. Scotus nos incertos relinquit, praeterquam quod alicuodam loco (h) scribit: « debuisse creatricem voluntatem divinam creare voluntatem hominis sui similem, id est liberam ».

II. « Quaecunque de Deo praedicantur (velut essentia, sapientia, virtus) sunt unum »: « atqui nihil de eo verius et honestius dicitur, quam prædestinatio ». « Itaque etiam prædestinatio una est (i) ».

III. « Contrarium est essentiae — non esse, vitae — interire, justitiae — peccatum, beatitudini — miseria: quare etiam eorum causae (duae illae prædestinationes) inter se contrariae sint necesse est. Eas igitur natura divina, quae una tantum est ac simplex, in se conjunctas habere nequit (j) ».

IV. « Boni probique homines nulla necessitate ad virtutem compelluntur: adjuvantur autem gratia divina, cui cooperantur sua libertate humana (k) ».

V. « Mali pravique homines nullius coactu ad peccandum pereundumve adiguntur, quamvis SS. auctores modo quodam abusivae locutionis soleant dicere prædestinatos ad mortem, vel interitum, vel

proponemus.

(e) Sub finem primae hujus capituli particulae.

(f) Ista videlicet, quas Scotus Gothescalco tribuit, quaeque aut « vivendi » aut « pereundi » necessitatem hominibus imponant.

(g) Cf. II, § 1, § 2, § 6; III, § 1. Deum esse dicit Scotus illa quae Deo sunt « substantialia », non « accidentalialia ». Cf. II, § 2.

(h) Cf. VIII, § 1 — § 4.

(i) Cf. II, 3 - 6; III, 1, 4, 5

(j) Cf. III, 2.

(k) Cf. IV, 3 - 8; III, 7.

(a) Cf. cap. I, § 4; cap. IV, § 1 seq. et passim.

(b) Cf. proem.; cap. I, § 2, 4; cap. II, § 1; cap. III, § 4, § 5; cap. XI, § 2; epil. § 3.

(c) Cf. cap. I, § 2; cap. II, § 1, § 6; cap. XI, § 1; cap. IV, § 3: praeterea huc sunt afferenda illa fere argumenta, quorum pondere (cap. II — cap. VIII) geminam prædestinationem suam deprimere nititur: quatenus videlicet hoc probatum volunt, non posse Deum aut libero hominum arbitrio officere, aut ad morum præcepta migranda cogere quemquam.

(d) Cf. cap. IX — cap. XIX, quorum summam mox

poenam. Omne peccatum, omnisque peccati poenae propria hominis voluntate, libero arbitrio male utentis, nascuntur (a).

De libero voluntatis arbitrio Scotus haec docet: « qui tantum recte vivere possit, non prave, eum non penitus esse liberum; liberum enim arbitrium esse electionem sive boni, sive mali (b) ».

Hinc autem (inde a cap. IX) jam « tibi copia manabit ad plenum benigno » errorum ineptiarumque « opulenta cornu ». Id quum in priore parte multo minus usu veniret, quae ibi ex eo genere reperirentur, plerumque consulto praetermisimus.

Atque hac in parte (cap. IX — cap. XIX) disputationem suam Scotus per longa quaedam atque tenebrosa itinera circumducit. Rem totam in unum corpus collectam, ad haec resecuri posse existimavimus.

Quidquid esse putatur peccati, quidquid dicitur peccatorum poenae — omnino nihil est. « Nemo (enim) non videt, nisi qui sensu caret, totum, quod dicitur, peccatum ejusque consequentias, mortem atque miseriam, non aliud esse, quam integrae vitae beataeque corruptiones, ita ut singulae singulis opponantur, integritati peccatum, vitae mors, beatitudini miseria: illa sunt, haec penitus non sunt; illa intra terminos naturalium formarum intelliguntur, haec in earum defectu atque privatione nesciendo sciuntur; illa materiam, formam, speciem habent, haec materia, forma, specie carent (c) ».

Ex his tenendum est, quem sensum habeant illae Scoti locutiones, quales sunt: « peccatum nihil est », « peccati poenae sunt nullae ».

Jam vero et peccatum, et peccatorum poenae accuratius describenda sunt.

Peccatum non est naturae (d) (« sequeretur enim, cum Deus naturam fecerit, peccatum esse ex Deo [e] »), sed liberae voluntatis: est autem « motus perversus voluntatis liberae, libero suo arbitrio male utentis, cum quis avertitur a divinis vereque manentibus, et ad mutabilia atque incerta convertitur ». « Peccatum videlicet ejusque consequentiae summum

(a) Cf. V, § 1-5; VI, 1-3.

(b) Cf. V, 8-9.

(c) Cf. X, 4. 5. 5; XV, 1, 3, 5-6; et passim. Ceterum hoc loco, id quod semel atque in universum dictum velimus, illam Scoti sententiam de peccato, de poena, quaeque ejusdem sunt generis, proponimus, quam in libro de praedest. sequitur.

(d) Hoc est « rei, quae vere est, » — « quae aliquid substans ». Cf. X, 5.

(e) Cf. XV, 4.

(f) Hoc est « Deum, unam omnium rerum essentiam atque substantiam. » Cf. X, 5; XVIII, 4. 8. De pantheismo jam hinc patet, quam eum hoc in libro Scotus non effugerit.

(g) Cf. VI, XVI, 4-6; X, 1. 4; XVIII, 7, cet. Atque hoc loco praeteriunda non videtur Scoti sententia de peccato originali, quae quidem in libro de praedest. legitur his fere verbis: « Omnes homines in primo homine peccaverunt. Quamquam autem generalem generis humani naturam in eo creavit Deus; haec tamen peccare non potuit, quippe quam Deus fecerit. Quare necesse est substitutam esse a

A omnium principium (f) deserunt, deorsumque bona, quorum corruptiones sunt, in nihilum redire contendunt; quod contra, quae sunt peccato ejusque consequentiis opposita (integritas, vita, beatitudo) sursum versus tendunt, unumque illud omnium principium appetunt. — Quid enim appetit impiorum omnium et diaboli nequitia, nisi ab eo, qui est summa essentia recedere in tantum, ut eorum natura, si lex divina sineret, in nihilum redeat? Hinc namque nequitia est diota, quod nequicquam, id est nihilum esse contendit (g) ».

Quae cum ita sint, faciliem jam habent explicatum peccatorum poenae. Sunt enim nihil, nisi « voluntatis, quae peccat, cruciatus, quibus afficitur, dum ea, quae male aut indigne appetit, habere non sinitur ».

B « Dum enim impiorum nequitia nihil aliud appetit, nisi ab eo, qui est summa essentia in tantum recedere, ut eorum natura in nihilum redeat — difficultas ei ex aeternis legibus obsistit, ne in tantum cadat, quantum vellet: ex ea difficultate laborat, laborando torquetur, punitur, cruciatur (h) ».

Quibus expositis quodammodo jam patere arbitramur, quem ratio poenarum auctorem haberi jubeat. Huc igitur, quae de eo docentur, asserenda esse putavimus.

Perversa igitur voluntas, quam proprie et peccare et puniri docuimus, non aliunde illos cruciatus suos, quibus ob inexplebilem istam libidinem, nequidquam quasi « objectos vitae quaerentem effringere clathros », afficitur, non aliunde ergo illos cruciatus percipit, nisi ex hac ipsa perversitate ac libidine sua. « Non enim alia sunt instrumenta torquendae impietatis praeter ipsam impietatem: unicuique supplicium fiet de suo peccato: diabolo sua superbia sufficit ad torquendum ». « Unde peccatum, inde mors; unde mors, inde miseria, quae est poena vel supplicium (i) ».

Atque ex his, quae de peccato ejusque poena sunt dicta, planum esse arbitramur, Scotum, dum constare sibi velit, negaturum esse, Dei nutu ac jussu fieri, ut sit, non dicimus peccatum, id quod jam alias

Deo in primo homine etiam omnium hominum propriam voluntatem, atque ita in eo peccasse non naturae omnium generalitatem, sed uniuscujusque individuum voluntatem ». Cf. XVI, § 3.

D (h) Cf. XVI, 4; XVIII, 7. Est autem diligenter attendendum, quid proprie afficiatur poena. Quemadmodum igitur (cf. sup. not. d, e) non natura peccat, sed perversa voluntas: sic non natura punitur, sed eadem voluntas perversa. Atque huc percommode transferri possit lacus quidam ex cap. XVI, § 1: « Quid? Si nulla natura fuerit punita, numquid erit misera? Non video. Qua enim causa aliqua natura erit misera, nisi fuerit punita? Itaque si nulla natura puniri potest, nulla natura misera erit. — Omnis autem natura aut Deus est, aut ab eo facta. Naturam vero creatricem miseriae esse capacem, dementissimum est suspicari: creatrix autem natura, qua justitia punitura sit naturas, quas ipsa creavit, non invenio. Nulla dehinc natura punitur; non punita non erit misera ». Cf. XVI, 2. 6.

(i) Cf. XVI, 6; XV, 8 et pluribus locis.

expresse negavit, sed peccati poena. Neque fallimur. Continenter enim vetat, ne quis illorum quidquam a Deo effici putet. Nam, quod nihil sit, id non esse a Deo, a quo illa tantum sint, quae vere esse dicantur: neque id, quod ex perversa hominum voluntate oriatur, ullo pacto ad Deum auctorem referri posse (a). Permitti tantum a Deo illa, ut « fiant motu proprio liberoque rationalis creaturae, perverse utentis naturalibus bonis »: « deserti tantum a Deo, qui sint puniendi, ut sua propria perversitate puniantur (b) ».

Concesso autem, peccatum ejusque poenam nec esse, nec a Deo trahere originem, facili jam opera demonstratur, ipsa a summo illo numine divino ne praesciri quidem, nedum cuiquam praedestinari. Res definiendo conficitur. « Est (enim) divina praedestinatio omnium, quae Deus facturus erat, ante secula praeparatio atque dispositio (c) ». « Tantum (autem) in Deo valet praescientia, quantum praedestinatio; plane, quia unum sunt ». Excederet quidem praescientia praedestinationis finis, cum illa etiam ad eas res pertinere putetur, quas Deus non fecit, velut peccata: verum enimvero, quae Deus non fecit, ea non sunt; quare nec ab eo praesciuntur. Atque sunt etiam praedestinatio et praescientia unius ejusdemque divinae naturae, in qua aliud alio plus minusve non est: ubi est naturae simplicitas, non est ulla diversitas, quoniam in ea omnia unum sunt (d) ».

Est ergo manifestissimum, nec peccata, nec eorum poenas praesciri a Deo aut praedestinari (e).

Quod si nihilo secius dicitur Deus et fecisse ea et praescivisse vel praedestinasse, ad exercitium nostrae intelligentiae Deus procuravit, et in scripturis suis et in tractatoribus ejus, ut audiens tales locutionum modos evigilaret nostra intentio ad intelligendum, quid in eis mysticum lateat, non quid simplex verborum superficies ostendat (f) ».

Quem hoc loco dicat mysticum sensum, plurimis explicatum legitur. Scribit igitur, permulta « a contrario esse accipienda: « in secularibus litteris Parcas dictas esse, quod nulli parcant, lucem, quod non luceat, « in divinis Scripturis inveniri Judam proditorem amicum a Jesu appellatum, cum fuerit inimicus, electum, cum fuerit non electus, et ejus generis plura (g) ». « Proinde, » ait, « non video, cur SS. patres dubitent, pulchro locutionis modo fiducialiter enuntiare praedestinos ad poenam vel interitum (pro non praedestinos), « quoties iis in librorum suorum serie

placuit ponere. — Si Dominus proditorem suum non erubuit appellare electum (pro non electo), cur S. Augustinus erubesceret, eundem proditorem vocare praedestinatum » (pro non praedestinato) (h) ?

« Quotiescumque ergo dicuntur praedestinati homines impii, quaeque ad eos pertinent, pulcherrimo et saluberrimo illo contrarietatis modo interpretandum est ».

At in bonis hominibus eorumque virtute ac praemiis res secus sese habet. Haec et vere sunt, et a Deo facta sunt, et ab infinita Dei benevolentia et gratia dantur. Quare horum praedestinatio vere ac proprie dici potest, neque, quum a S. Scriptura et a SS. Patribus docetur, a contrario est accipienda (i).

Priusquam tamen ad reliqua pergamus, subiiciendum videtur disputationi nostrae, quod Scotus subiecit suae; sententiam dicimus de igne aeterno apud inferos. Est autem haec; « Haud facile credi potest, alium eum esse, praeter ipsum, qui est quatuor mundi elementum. Nec incongrue credendum, quod corpora sanctorum in aetheream mutabuntur qualitatem, quae ab aliis consumi non potest; impiorum vero corpora in aeream qualitatem transitura, ut in superiore igne patiantur. Hinc est, quod diabolus post lapsam detusus ab aethereo spatio, adjunctum est ei invito aereum corpus, in quo poenas suae superbiae luat (j). Quod si cui incredibile videtur, corpora semper arsura, neque tamen peritura, videat salamandram in igne vivam, videat lapidem asbestum (k) ».

Venimus nunc ad disserendi demonstrandique viam, quam Scotus hoc in libro ingressus est. Haec vero ex iis, quae de totius libri argumento enarravimus, satis fortasse patuerit. Vidimus igitur longe eum alia via incedentem, quam reliquos ejus aetatis theologos, quamque ipsum decuit. Illi enim solis propemodum S. Scripturae et SS. Patrum testimoniis auctoritatibusque nitebantur, hic « disputatoriae artis, » ut scribit, « regulis » utebatur. Illi S. Scripturae et SS. Patrum auctoritatibus pio ac simplici animo se subiciebant, hic auctoritates illas duro ac superbo ingenii sui imperio subigebat. Meminimus profecto, quam contemptis artificii, quod contra se facere vidisset, ut a se facere videatur, effecerit. Hac arte, quem ille hostem non profligaret! Est quidem, ut ipse quoque S. Scripturae, S. Augustini locos suae sententiae argumenta proferat, verum ita, si, ut his verbis utamur, antea ipsi sententiae suae fuerint probati (l). Neque facere non possumus, quin clas-

(a) Cf. III, 3; X, 4-5 et saepius alias.

(b) Cf. X, 4-5; XVII, 2.

(c) Cf. II, 2; XI, 6-7; XII, 1 seq.

(d) Cf. XV, 3-4; 5-6; XVIII, praef. in fin.

(e) Cf. XV, 1; XVI, 6; XVII, 1, cet. cet.

(f) Cf. XVI, 6. Cf. XVII, 2; X, 1 seq.

(g) Cf. X, 1 seq. XV, 6-7. 2; XIII, 1 seq.

(h) Cf. XIII, 2; IX, 5 (quo tamen loco hanc rem longe aliter exponit; dicit enim idcirco praescientiam praedestinationem non proprie, sed a contrario praedicari de Deo, quod in ipsum non cadat temporis ratio); X, 1 seq. XII, 2; XV, 2 cet.

(i) XI-XIV. Est autem certe mirum, qui factum sit, ut Scotus, quum malorum hominum praedestinationem necessariam ubique dixerit prave agendi causam, non tamen de bonorum hominum praedestinatione tanquam necessaria bene vivendi causa cogitaverit.

(j) Hic nemo non reminiscetur, opinamur, Originis.

(k) Cf. XIX, 4-4. Supra autem dixit, solam conscientiam punire.

(l) Eadem plane commisit Scotus in l'bris de div. Nat. Cf. Hock. in ephemer. Bonnens. Fasc. XVI.

sic, ut aiunt, hac de re totum ex Scoti libris de divisione Naturae afferamus. Sermo est de sacrae Scripturae et SS. Patrum auctoritate. Scribit autem (a) : « Auctoritas ex vera ratione processit, nequaquam ratio ex auctoritate : omnis autem auctoritas, quae vera ratione non approbatur, infirma videtur esse. Vera autem ratio . . . . nullius auctoritatis astipulatione roborari indiget ».

Neque hercle, quum Scoti incepta graviter reprehenderimus, quibus excusari queant, silentio praetermittamus. Transtulerat (cf. sup. Cap. III) Caroli Calvi jussu libros Pseudo-Dionysii Areopagitae et Maximi, quos re et facto a viris illis, quibus tribui solebant, conscriptos putabat. Itaque magnam profecto partem summa sanctorum virorum illorum auctoritate factum est, ut, quae in illis libris reperisset, adeo adamaret, nihil utilis arbitraretur verius, nihil divinius, neque ullo pacto dubitandum esse censeret, quae vel in sacra Scriptura vel apud SS. Patres edoctus fuerat, ad illorum virorum philosophiam rescire. Atque Scotus is erat qui, quodcumque verum esse sibi persuaserat, sanctum diceret suoque loco libere confutandum. Ait enim in primo de Naturis (b) : « Veritas summa auctoritate, aut minus copaciam animorum, expatescens impetum, ut ea, quae vera ratio clare colligit indubitanterque, difinit, aperta fronte pronuntiare confundat, praesertim cum de talibus non nisi inter sapientes tractandum sit, quibus nil suavius est ad audiendum vera ratione, nil delectabilius ad investigandum, quando quaeritur, nil pulchrius ad contemplandum, quando invenitur! » Huc accedit, quod Scoti pietas erga Deum plane insignis est dicenda, utque Anastasius Bibliothecarius virum eum praedicat « per omnia sanctum ».

Postremo certe operae pretium facturi videmur, si illa, quibus Erigena « dialecticae suae artis » usum probare conatur, in angustum redacta retulerimus. Dicit igitur (c) : « Cum omnis pie perfectaeque doctrinae modus, quo omnium rerum ratio apertissime invenitur, in philosophia sit constitutus, de ejus divisionibus quaedam sunt disserenda. Sic enim, ut ait S. Augustinus, creditur, « non aliam esse philosophiam et aliam religionem, cum hi, quorum doctrinam non approbamus, nec sacramenta nobiscum communicant » ». Quid est aliud de philosophia tractare, nisi verae religionis, qua summa omnium rerum causa, Deus, et humiliter colitur, et rationabiliter investigatur, regulas exponere? Conficitur inde, veram esse philosophiam veram religionem, conversimque, veram religionem esse veram philosophiam. Quae dum multifariam dividatur, bis binas tamen partes principales ad omnem questionem solvendam necessarias habere dignoscitur, quas latine possumus dicere divisoriam, difinitivam, de-

monstrativam, resolutivam. Earum exempla in processu hujus operis ostendemus. His enim tanquam utili quodam et honesto humanae ratiocinationis quadrivio ad ipsam disputandi disciplinam, quae est veritas, omnis in ea eruditus perveniri non dubitat. Hujus disciplinae regulis necessario uti jubemur, dum adversus Gothescalcum quemdam respondere compellimur ».

Quam iste hoc loco philosophiam cum vera religione eandem contendit? Estne ea, quae illis temporibus communiter hoc nomine appellabatur, quaeque vix aut ne vix quidem dialecticae fines transgrediebatur? Ipsa Scoti verba, nisi forte « a contrario » sunt interpretanda, eam certe philosophiam significant, cujus unum vel primum munus hac in re cernatur, ut instrumenta quasi ac machinamenta, quorum ope philosophi regias moles suas excitant, comparet atque suppeditet. Unde autem tanta omnium rerum perturbatio? Sunt, qui ejus causam ad pantheismum Erigenianum referant (d). Quod contra Schlueterus affirmat (e), « illam sententiam (veram philosophiam eandem esse cum vera religione) in auctoris nostri ore non magis esse suspectam, quam id, quod prope omnes SS. patres doceant, revelationem scilicet Christi esse summam sapientiam, atque omnem continere philosophiam ». Verum Schlueterus satis aperte declarat, sese illam Erigenae sententiam in ipsius Erigenae libro ne adspexisse quidem! Qui enim fieri potuit, ut a vero ejus sensu tam procul aberraret? Illa Erigenae philosophia certe dialecticam complectitur, quam tamen « Christi revelatione » contineri non dixerimus, nec SS. Patrum quisquam dixerit!

Nobis autem ad illum Erigenae locum accuratius perspicendum plurimum conferre videtur, quod in libris de divisione Naturae (f) scribit: « ars illa, quae *Διαλεκτική* dicitur, non ab humanis machinationibus est facta, sed in natura rerum ab auctore omnium artium condita, a sapientibus inventa, et ad utilitatem solertibus rerum indaginis usitata ».

Verum neque hoc, opinamur, negligendum est, Scotum fortasse hac sola de causa veram philosophiam cum vera religione eandem fecisse, ut significaret, eas inter se nihil prorsus reluctari aut adversari. Qua re fieri, ut, quum neutra neutri obtretractet, sed altera cum altera concordissime queat vivere, etiam altera, simulatque aut necesse aut commodum esse visum sit, in alterius auxilium advocari possit.

Atque super ipso Nostri libro de praedestinatione satis dictum est; progrediamur ad reliqua.

Postquam igitur editus est Scoti liber, Wenilo, archiepiscopus Senonensis, quae « ab intellectu suo se quodammodo divertentia essent », in eo deprehendit. Undeviginti haec capitibus (quot etiam libri

p. 50. Cf. etiam *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 420 seq.

(a) Cf. de Nat. I. 71.

(b) Cap. 69.

(c) Cf. de praedest. I, 1 seq.

(d) Cf. I, v. *Görres christl. Mystik*. vol. I, p. 243.

(e) Cf. I. Sc. Erig. p. XVI.

(f) Cf. IV, 4.

capita esse diximus) comprehensa misit S. Prudentio, episcopo Tricassino, ut quaecunque in iis a vero exorbitantia comperisset, unicuique de libris evangelicis et catholicorum doctorum auctoritatibus devianti capitulo, congrua depremeret abunde responsa (a). Neque Wenilonis voluntatem neglexit Prudentius. Antea tamen ipsum Scoti libri cognoscere voluit. Id cum ipsi usu venisset, peculiari cum descriptione vehementer oppugnavit (b).

Quia in re adiutricem nactus est Ecclesiam Lugdunensem (c). Nam ad hanc quoque « venerant vaniloqui (illius) et garruli hominis scripta — vanissima, contra fidem ac veritatem Dei, plena mendacii et erroris », quae doctis quidem hominibus risui essent, ab indoctis autem, et quique illum hominem « quasi eruditum admirationi haberent », non sine summo, aut ipsorum periculo aut Christianae religionis detrimento legerentur (d).

Uterque Scoti adversarius eodem fere modo rem gessit. Arctissime atque per singulas paene sententias ejus vestigia prementes, simulac quae a vero abhorreere videantur, deprehenderunt, ea acerbissime notant. Si qua in re dialecticorum regulis repugnaverit, regulis dialecticis, sin sacrorum Bibliorum vel Patrum ecclesiasticorum auctoritati minus consenserit, horum ipsorum testimoniis eum aggrediuntur. Saepius etiam, quae Scotus ratiocinando effecisset, testimoniis auctoritatibusque oppositis redarguere conantur. Nec desunt loci, ubi, ira ob ejus errores abrepti, conviciis eum dilacerare non dubitent. S. quidem Prudentius, quo loco Scotus contendit (e), « Deum praescire dici posse pro nescire : ita etiam praedestinare pro non praedestinare », hoc modo in eum invehitur : « O ingenium venenis infectum ! o sensum errorum tenebris incomparabiliter obscuratum ! nunquam quippe etiam haereticorum quislibet ante te hunc nefarium intellectum admisit. Nul- lus Catholicorum saltem mente concepit, ut Deum scire pro eo quod est nescire, et praedestinare pro eo quod est non praedestinare, aut intelligerent aut intelligendum suaderent ». Atque innumera ejusmodi dicta in S. Prudentii libro reperinuntur. Ecclesia autem Lugdunensis ne postea quidem cum Scoto non bellavit. S. enim Remigius, archiepiscopus

Lugdunensis, quum praesesset concilio Valentino, quod anno DCCCLV a quatuordecim episcopis habitum est, ut Scoti doctrina etiam ab hac synodo damnaretur, effecit. Sicut igitur in hujus synodi canonibus cum alia adversus Scotum dicta, tum vero haec (f) : « Ineptas quaestiunculas et aniles paene fabulas Scotorumque pultes, puritati fidei nauseam inferentes — ne mentes Christianae inde corrumpantur et excidant a simplicitate et castitate fidei, quae est in Christo Jesu, penitus respiciamus (g) ». Et haec : « Ista (Scoti) capitula XIX syllogismis ineptissime conclusa — in quibus commentum diaboli potius, quam aliquid argumentum fidei deprehenditur, a pio auditu Fidelium penitus explodimus, et ut talia et similia caveantur, per omnia auctoritate Spiritus sancti interdicimus. Novarum etiam rerum introductores, ne districtius feriantur, castigandos esse censemus (h) ». Ille Valentinae synodi iudicium omnino ratum habuit concilium Lingonense (a. DCCCLIX) ; in quarto enim canone : « Capitula », ait, « XIX syllogismis ineptissime ac mendacissime a quodam Scoto conclusa, ubi non argumentum fidei, sed potius commentum perfidiae patet, nulla omnino philosophiae arte, ut arroganter a quibusdam jactatur, constructum, sed inani fallacia et deceptione imperitissime conclusum, a pio fidelium auditu penitus explodimus (i) ». Tradunt etiam Nicolaum I, Pont. Max., horum conciliorum canones apostolicae sedis auctoritate confirmasse (j). Scotus autem, quantum sciunt, ad haec sese ne commovit quidem ; quam rem Staudenmaierus ipsi (cf. Staud. p. 196-197) in laudem vertit.

Venimus nunc ad alteram illam theologorum controversiam, cujus Scotum participem fuisse diximus.

Paschasius igitur Radbertus (k) (a. DCCCXLIV.) opus suum « de corpore et sanguine Domini », jam dudum illud quidem ante compositum, sed tunc cum maxime pluribus locis emendatum, Carolo Calvo, quippe qui ipsum petiisset, dono misit (l). Quamquam autem totus est in eo, ut catholicorum dogma de transsubstantiatione (etsi hoc nomine uti nondum potuit) argumentis tum ex S. Scriptura tum ex SS.

(a) Cf. S. Prud. de Praef. adv. Scot. praef. Max. bibl. Patrum Lugd., tom. XV, p. 467 F.

(b) Cf. not. prox. superiorem.

(c) Cf. Eccles. Lugd. lib. adv. Scoti erroneas definitiones. Max. bibl. patrum. l. l. p. 611 seqq. Quis hunc librum composuerit, incertum est. Sunt, qui Florum, Lugdunensis Ecclesiae diaconum, ejus auctorem dicant ; sunt contra, qui eum S. Remigio, archiep. Lugd., aut Ebboni, episc. Gratianopolitano, adscribant. Cf. Ludov. Cellot. S. l. hist. Gothesc. p. 140 seqq.

(d) Cf. Eccles. Lugd. lib. praef. l. l. p. 611 H.

(e) Cf. S. Prud. l. l. p. 519 H seqq.

(f) Cf. Conc. Valent. apud Mansi. l. l. tom. XV. col. 1 seqq.

(g) Cf. l. l. can. VI, col. 6 D seqq.

(h) Cf. l. l. can. IV, col. 5 D.

(i) Cf. Mansi. tom. XV, col. 558 A-B.

(j) Mab. in Ann. libro XXXV, n. 58 rem dubiam relinquit ; Schlueterus (l. l. p. IV) haec habet : « Nic. I canon. conc. Val. . . confirmavit » ; addens : « Venenum » dogmatum Erigenae perstringebatur, ipse tamen Erigena haud damnatus est ».

(k) Hic in Suessionibus humillimo, ut videtur, loco ortus jam a puero monasterii resque monachicas secutus, tandem in Corbeienae coenobium se contulit, cujus primum monachus deinde antistes evasit. Vixit autem per primam saeculi noni partem dimidiam, atque ab eruditione ac doctrina, quae illorum temporum est ratio, admodum instructus fuit. Cf. Hist. littér. de la France, tom. V, p. 287 seqq., quique eo loco citantur auctores.

(l) Cf. Marten. et Durand. vet. script. et monument. amplissima Collect. tom. IX, col. 374 A seqq., quo loco ipsum quoque Paschasii opus cum Praefationibus ad Carolum typis descriptum est.

Patrum operibus prolatis defendat atque confirmet : tamen , quum nova quaedam atque ad id tempus inaudita aspersione videretur nonnullis , quae alicubi offensionem parerent , in hoc ejus libro occurrerunt. Cujus generis exempla (a) sunt haec : « (S. Eucharistia) non alia plane (caro) est , quam quae nata est de Maria , et passa in cruce , et resurrexit de sepulcro (b) » . — « Vera utique caro Christi , quae crucifixa est et sepulta , verum illius carnis sacramentum quod per sacerdotem super altare in verbo Christi per Spiritum S. divinitus consecratur (c) » .

Itaque Carolus Calvus , cui forsitan et ipsi res illae minus probarentur , Ratramnum Corleisensem (d) et Joannem Scotum (e) , ut , quae vera esset S. Scripturae et SS. Patrum de corpore et sanguine Domini sententia , scriptis persequerentur , voluntate atque auctoritate sua excitavit. Ratramni liber exstat , Scoti invidia temporum est absumptus.

Neque tamen hoc loco non sunt commemorandae , quae super libris eorumque auctoribus inter viros doctos exortae sunt dissensiones. Fuerunt igitur , qui unum modo de S. Eucharistia opus , quod Ratramni esse diximus , Caroli jussu conscriptum esse putarunt , neque id Ratramno , sed Scoto adscribebant . His autem jam pridem ita satisfactum est , ut , qui hodieque illum librum non ad Ratramnum , sed ad Scotum auctorem referat , inveniat nemo (f) . Quae pugna postquam desiit , in aliam quandam de illo Scoti libro suspensionem ventum est. Hanc vero causam ita optime et facillime dijudicare posse videntur , si antea , quibus potissimum argumentis , Scotum de S. Eucharistia scripsisse , efficiatur , paulo accuratius a nobis fuerit explicatum. Habentur autem ejus rei testes cum ipsius Scoti aequales , tum vero Berengarius Turonensis quique cum hoc vixerunt homines docti. Atque illius generis sunt Adrevaldus , monachus Floriacensis , vir a doctrina sum-

ma opere laudatus (g) , et Hincmarus , archiepiscopus Remensis. Composuit enim Adrevaldus « opusculum de corpore et sanguine Domini contra ineptias Joannis Scoti » , cujus libelli insigne fragmentum edidit Luc. Dacherius in « veterum scriptorum Spicilegio (h) » . Hoc fragmentum nihil aliud agit , nisi ut S. Hieronymi , S. Augustini , S. Gregorii papae locis quam plurimis veram Jesu Christi in S. Eucharistia praesentiam ostendat atque confirmet. Minus quidem apertum est Hincmari testimonium , nec tamen id , quod prorsus sit negligendum. Acerbe enim in libro suo de Praedestinatione (i) notans errores aliquot , in quos incidissent S. Prudentius et Joannes Scottigena : « Sunt et alia » , inquit , « quae . . . contra Fidei Catholicae veritatem dicunt : vide licet . . . quod sacramentum altaris non verum corpus et verus sanguis sit Domini , sed tantum memoria veri corporis et sanguinis ejus » . Quae res , cum in S. Prudentium nullo pacto cadere queat (j) , in Joannem Scotum cadat , necesse est. Quod si in Scotum cadit , ex libro aliquo ipsius viri doctis petita videtur , ideo quod reliquos fere errores , qui ab Hincmario ibidem perstringuntur , in libris ipsius hodieque legimus.

Haec vero , si quid scrupuli in animo nostro relinquunt , totum id a Berengario Turonensi et quidquid fere doctorum hominum cum eo vixit , inde eximitur. Nam , ut paucis hanc rem comprehendamus , praeter ipsum Berengarium , qui innumeris fere locis librum Joannis Scoti de S. Eucharistia laudat , qui eum Caroli regis jussu adversus Paschasium scriptum esse ait , ejusque placita sibi sola probari contendit (k) , non solum singuli homines docti , qui vel privatim vel publice in theologorum conventibus cum ipso egerunt (l) , verum etiam omnes propemodum synodi , quibuscum res fuit Berengario , quaeque magnam partem ab insigni episcoporum doctorumque hominum frequentia sunt habitae (m) , Joan-

(a) Cf. Dr. I. I. Ritter , *Handbuch der Kirchengeschichte* , edit. II , vol. II , p. 186-194.

(b) Cf. Paschas. cap. I (apud Mart. et Dur. I. I. col. 385 A seqq.).

(c) Cf. Paschas. cap. IV (apud Mart. et Dur. I. I. 391 D. seqq.).

(d) Cf. Ratramn. de Corp. et Sang. Dom. praef. ad Carol. Calv. Editus est hic liber in Gallicum sermonem conversus a Jacob. Boileau. Parisiis a. MDCCXII 12mo : Latinus prodiit Colon. a. MDXXXII et saepius , nec tamen ut Ratramni liber , sed ut Bertrami. Verum his duobus nominibus unum eundemque hominem significari docet Mabillon. Act. Bened. saec. IV , pars II praef. n. 81.

(e) Cf. Bereng. Turonens. epist. ad Richard. abb. apud Mansi in Conc. Collect. tom. XIX , col. 785 B seq.

(f) Cf. Mab. act. Bened. sec. IV , pars II praef. n. 81 — 89 ; Jacob. Boileau. in praef. ad Ratramn. de corp. et sang. Domini ; *Hist. littér. de la France* , tom. V , p. 557 seqq. Dr. I. I. Ritter , *Handbuch der Kirchengeschichte* , edit. II , vol. II , p. 192 seqq. ; Dr. I. I. Dollinger , *Lehrbuch der Kirchengeschichte* , vol. I , p. 409.

(g) Cf. *Hist. littér. de la France* , tom. V , p. 515 seq.

(h) Cf. Spicileg. edit. I. Paris. a. MDCLV seq. 4to tom. XI , p. 50 seqq. , et edit. II. Paris. a.

MDCCXXIII seqq. fol. tom. I , p. 150 seq. Scribunt praeterea de Adrevaldi libro cum alii , tum *Hist. littér. de la France* , tom. V , p. 519.

(i) Cap. 51.

(j) Cf. Mab. act. Bened. sec. IV , pars II praef. n. 132.

(k) Cf. Bereng. epist. ad Richard. apud Mansi. I. I. tom. XIX , columna 735 A seq. Ejusd. epist. ad Lanfranc. apud Mansi. I. I. columna 768 A-B. Ejusd. epist. ad Ascelin. apud Mansi. I. I. columna 735 C-776 D. Eadem plane res saepissime etiam in illo Berengarii libro legitur , quem G. E. Lessing. ex biblioth. Guelferb. primus eruit.

(l) Cf. Lanfranc. comm. contra Bereng. ap. Mansi. I. I. col. 759 D et saepius. Durand. abb. Troarnens. ap. Mansi. col. 782 D — E. Ascelin. epist. ad Bereng. ap. Mansi. I. I. c. 777 A — C. Anonymus (qui conciliis advers. Berengarium habitis se interfuisse scribit) in opus. de Bereng. damnatione multiplici ap. Mansi. I. I. col. 757 E.

(m) De synodo Vercellensi (a. ML) cf. Mansi. I. I. col. 757 E seqq. et col. 773 E et col. 78 E : — de synodo Romana (a. MLIX) ibid. col. 902 A - B. et col. 759 A : — de synodo Parisiensi (a. ML) cf. Durand. Troarn. ap. Mansi. I. I. col. 782 E : de synodo Turonensi (a. MLIV) cf. Guil. Malinesb. ap. Thom. Gale. I. I. testim. , p. 8.

nis Scoti librum de S. Eucharistia noverunt, legerunt, damnaverunt. Nec quisquam inter tantam summam virorum multitudinem, qui tot per annos continenter fere Berengariana causa fuerunt occupati, extitisse narratur, cui alia de illius libri auctore in mentem venerint. Quare profecto mirum esse non potest, qui factum sit, ut ab illis usque temporibus apud omnes omnino historicos criticosque ita constiterit: composuisse Scotum Caroli regis jussu adversus Paschasium librum de S. Eucharistia, quo libro postea Berengarius usus sit.

Nostra autem aetate fuit, qui diceret, librum illum Berengarianum non fuisse Scoti, sed Ratramni*. Hunc falso adscriptum esse Joanni Scoto. Quare ne hoc quidem certum esset, an Scotus illum unquam de S. Eucharistia opus excuderit (a).

Verum enimvero quamvis acute atque subtiliter ille in disputando sit versatus, id tamen, si quid videmus, non est assequutus, ut tam antiqua nos possessione exturbaret. Hoc ut planum fiat, paucis rei summam proponemus atque examinabimus (b).

Quod primum, quaecumque Berengarius ejusque aequales de Scoto suo dixissent, etiam de Ratramni libro dici posse affirmavit, ac jam inde, libros illos non duos, sed unam eundemque fuisse, conclusum voluit, est istud quidem aliquid, verum in eo nequaquam sunt omnia. Haberet certe jus suum ita concludendi, si pluribus ille Scoti liber nobis descriptus esset, quae omnino in Ratramni opus quadrarent, nec facile in duobus duorum auctorum libris tam inter se similia possent reperiri. At paucissima tantum de Scoti libro commemorantur, atque ea, ex quibus facillius colligas, diversum illum a Ratramni libro fuisse, quam cum hoc unum eundemque.

Est quidem, ut nonnullae res de Scoto sint scriptae (c), quae eodem fere pacto ad Ratramnum transferri queant; verum his ideo parum moveamur ne-

(a) Cf. F. W. Laufs: Ueber die für verloren gehaltene Schrift des Joh. Scotus von der Eucharistie, in libro, qui inscribitur: *Theologische Studien u. Kritiken* von Dr. Ullmann u. Dr. Umbreit. I, 4, p. 755 seq.

(b) Quamquam haec res digna est, quae accuratius exploretur. Multae autem sunt causae, quae nos, quominus jam nunc id praestemus, impediunt.

(c) Cf. Laufs. I. I. p. 763, 763. Quae p. 763 leguntur: « Caroli Magni, antecessoris... », apud Dacherium, ita se habent: « Caroli Magni antecessoris... » Apud Mansi. (conc. Coll. tom. XIX, col. 736 A) scriptum est: « Caroli magni antecessoris ». Quod si in illa Berengarii epist. ad Richard. potest legi: « noverit » (Henricus I, rex Gallorum), « quae scribit Joannes Scotus, monitu eum scripsisse praecarioque Caroli magni antecessoris sui... », quo jure ex hoc loco colligitur, librum illum, quem spectat Berengarius, eodem modo, ac Ratramni opus, scriptum

cesse est, quod illis temporibus auctores, super eadem re scribentes, iisdem prope argumentis, iisdem fere locutionibus, non dissimili scribendi genere etiam saepius sunt usi (d). Neque desunt contra, quae ex Scoto nobis innotuerint, nec tamen satis commode ad Ratramnum pertinere videantur (e). Dicuntur haec paululum resecta ad Ratramnum posse appellere: verum enimvero, si jam alieno sunt loco, etiam hoc quaeritur, num forte paululum resecta ad longe alium auctorem appellere possint.

Plurimum tribui videmus (f) Ascelino, qui in epist. ad Berengarium ita de Scoto scripsit: dixisse eum in exponendo orationem illam Gregorianam (g) « inter caetera fidei nostrae contraria: « specie geruntur ista, non veritate ». Quibus Ascelini verbis hic Ratramni locus notatus esse creditur: « Perficiant in nobis, Domine, quaesumus, tua sacramenta, quod continent, ut, quae nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus ». « Dicit (scilicet oratio illa), quod in specie gerantur ista, non in veritate, id est, per similitudinem, non per ipsius rei manifestationem. Differunt autem a se species et veritas. Quapropter corpus et sanguis, quod in ecclesia geritur, differt ab illo corpore et sanguine, quod in Christi corpore per resurrectionem jam glorificatum cognoscitur. Et hoc corpus pignus est et species, illud vero ipsa veritas. Hoc enim geritur, donec ad illud perveniat ». Ubi vero ad illud perventum fuerit, hoc removebitur. Quae sunt in hoc loco fidei nostrae contraria? Ipse Lanfrancus, acerrimus Berengarii adversarius, simili ratione locutus est (h). Ubi hoc loco Ratramnus, suis ipsius verbis usus, « specie », inquit, « geruntur ista, non veritate », Ecclesiae verba secundum Ecclesiae sententiam explicat. Quodsi hanc rem cuiquam auctori vitio dare potuit Ascelinus, tribus Anticyris caput ejus insanabile fuisse oportet. Longe alium Erigeniani illius loci, quem Ascelinus ob oculos habuit, ex ipsius Ascelini verbis contextum, qui

fuisse et missum ad « Carolum magnum imperatorem »? Deinde haec ipsa verba, Ratramni libro praemissa, non ipsius Ratramni esse credimus: nam in antiquissimo codice ms., quem Mabill. (acta Bened. saec. IV. tom. II. praef. n. 83) vidit, ita scriptum fuit: « Incipit liber Ratramni de corpore et sanguine Domini. Jussistis, gloriose Princeps ». Nihil denique est in eo, quod Scotus, eodem pacto, quo Ratramnus, Caroli jussu scripsisse dicitur, quem in Gothescalci causa et Ratramnus et Lupus Ferrariensis jubente, et Scotus « annuente » Carolo libros suos composuerint.

(d) Cf. Mab. acta Bened. sec. IV. p. II. praef. n. 88.

(e) Cf. Laufs. I. I. p. 764, 765, 766 not. a, 768.

(f) Cf. Laufs. p. 757 — 760.

(g) *Perficiant in nobis tua, Domine, sacramenta, quod continent, ut, quae nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus.*

(h) Cf. Mab. acta Bened. sec. IV. p. II. praef. n. 83.

* Id quod et nobis verisimillimum esse videtur, uberiusque a nobis disceptatur in *Prooemio*. Omnino ascriptore commentationis in iis, quae de hoc capite

pretulit, non possumus quin dissectiamus. Cf. *Prooemium*. ANIMADV. EDIT.

vocatur, statuendum esse, neminem non videre putari.

Pluribus ita de hoc Ascelini loco egimus, quia plurimum, quod contra nostram sententiam pugnet, continere putatus est, quum tamen multo plus, ut vidimus, quod pro nostra sententia pugnet, contineat.

Quae deinde memoratu digna videantur ex iis, quibus impugnatur, haec sunt. « Anonymus ille Cellotianus (a) de controversia Paschasiana scribens, quum aliorum scripta tum Ratramni librum novit, nullum vero Scoti (b) ». At ille Anonymus plures libros, qui ad illam rem pertinent, non citavit: velut Heimonis, episc. Hallerstadiensis (c). Neque hercle plus inde colligi potest, quod « Sigebertus Gemblacensis et alii, qui de scriptoribus ecclesiasticis disseruere, Scoti librum de S. Eucharistia non laudaverunt »: neminem enim illorum auctorum, qui satis accurate Scoti libros recensuerit, invenimus. Sigebertus praeter versionem Areopagitae, cujus (cap. 94.) meminuit, nullum prorsus commemorat.

Restat, ut, quae praeterea defendi posse videantur, breviter adstricta proponamus. Primum igitur Ratramni libro non continetur ea, quam Berengarius amplectebatur, de S. Eucharistia opinio. Berengarius enim panis vini que substantiam non remanere negabat (d): Ratramnus, etsi obscura interdum atque ambigua utitur oratione, hac tamen in re a catholicae Ecclesiae sensu non recessit (e). Deinde illis temporibus, quibus pugna Berengariana flagrabat, atque Joannis Scoti liber identidem legebatur damnabaturque, Ratramnus illius operis, quod ab eo scriptum scimus, auctor et conditor notus fuit. Anonymus quidem ille Cellotianus, sive cum Mabillonio Herigerum, abbatem Laubiensem (f), qui a. MVII mortuus est, eum dicimus, sive, ut Pezium ostendere conatur (g), Gerbertus, qui postea summi pontificis sedem obtinuit, is est habendus, certe haud ita multo ante Berengarianos motus Ratramnum sui libri conscriptorem fuisse testatus est. Huc accedit, quod Mabillonius duos vidit Ratramni codices manuscriptos, qui Berengarii aetatem facile superarent, Ratramni nomine signatos: quorum alter in indice librorum, a. MCLIX confectum, ut Ratramni liber relatus fuit (h).

Quibus igitur ita expositis Scoto opus suum de S. Eucharistia satis grandi argumentorum pondere vindicasse videmur.

(a) Cf. P. L. Cellotii *Histor. Gothescalci* praedest. Paris. MDCLV. fol. In Append. p. 539-548.

(b) Cf. Laufs. l. l. p. 779.

(c) Cf. *Hist. littér. de la Fr.* tom. V. p. 124.

(d) Cf. Ritter. *Handb. der Kirchengesch.*, edit. II, vol. II, p. 211.

(e) Cf. Mab. acta Bened. sec. IV, p. II, praef. n. 91 seq. *Hist. littér. de la France*, tom. V, p. 535 seq. Quare etiam Centuriat. Mag. lib. (cent. IX, cap. de doctr. et cap. de ceremoniis) libenter hoc largiuntur, habere Ratramnum transsubstantiationis semina!

(f) Cf. Mab. acta Bened. saec. IV, p. II, praef. § III.

(g) *Thesaur. anecdot.* tom. I, dissert. isagogic. p. LXIX.

Atque hoc loco satis mirari non possumus, quid factum sit duumviris Staudenmaiero e. Schluetero, qui vix (i) ac ne vix quidem (j) dubitantes, quin Scotus Berengarii temporibus falso illius libri auctor habitus sit, confidentissime nihilominus affirmant, hominem et scripsisse cum Ratramno contra Paschasium, et, id quod Schlueterus, Staudenmaierum interpretatus, ait: « cum Ratramno spirituale potissimum dogmatis momentum illustrasse ». Hujus enim rei, sublatis Berengarianae aetatis testimoniis, nec ulla indicia manent (k). Adrevaldum quidem Floriacensem et Hincmarum Rhemensem, quos supra audivimus, si quem Scoti librum perstrinxere, non eum, quo Berengarius usus est, petiisse arbitramur. Quod mox patebit.

Acerba profecto libri hujus Erigeniani fata fuere. Berengarius enim illum doctrinae suae auctorem laudans, mortifera illi vulnera infixit. Lectus et damnatus est Parisiis, in concilio (a. ML.) sub rege Henrico habito (l); lectus et « sub anathemate » damnatus est in synodis Vercellensi et Romana (a. ML.) sub Leone IX, Summo Pontifice, congregatis (m). Postero tempore pejus etiam in eum consultum est. Nicolaus enim II, Pontifex Maximus, cum concilio Romano (a. MLIX.) Berengarium, ut ipse eum, omnibus, qui aderant, inspectantibus, accenso ad id loco injiceret, sua auctoritate coegit (n).

Quam denique Scotus sententiam de corpore et sanguine Domini proposuerit, quum ipsius liber jam pridem visus non sit, conjiciendum est ex Berengarii opinionibus, utpote qui continenter ipsum suae doctrinae auctorem jactare sit solitus (o). Hanc vero illa potissimum Berengarii adversus Lanfrancum scriptio, quam G. E. Lessingius, eo usque recentioribus incognitam, ex Guelferhytanae bibliothecae latebris protraxit, quantum satis est, in aperta luce collocatam atque in vulgus notam esse constat (p); quapropter si eam hoc loco explicare velimus, acta tantum agere videamur.

Hic autem difficultas quaedam nobis occurrit. Ex iis enim, quibus ab Adrevaldo et Hincmaro Scotum notari diximus, apparet, veram ipsum ac realem, quam vocat, Jesu Christi in S. Eucharistia praesentiam omnino negasse. Id vero, quum nec Berengarius ausus sit docere, nec a Berengarii adversariis in Scoto culpatum inveniatur, in illo ipsius libro, quem Berengarius habuit, nostra quidem sententia, repertum non est. Non tamen in Scoto hoc mirum

(h) Cf. Mab. l. l. praef. n. 85. Du Pin. *nouv. biblioth. tom. VII*, p. 68, 1. *Hist. litt. de la Fr.*, tom. V, p. 339.

(i) Cf. Staudenm. l. Scot. Erig. p. 202-203.

(j) Cf. Schlueter l. Scot. Erig. de div. Nat. libri V, p. V.

(k) Cf. Laufs. l. l. p. 768-779.

(l) Cf. Mansi. tom. XIX, col. 782 E.

(m) Cf. Mansi. l. l. col. 757 E seq., col. 773 E, col. 778 E, col. 760 D seq.

(n) Cf. Mansi. l. l. col. 902 A-B, col. 759 A.

(o) Cf. Ritter. l. l. vol. II, p. 180, et *supr.* col. 36, not. k.

(p) Cf. Ritter. l. l. vol. II, p. 211 seq.

videtur. Saepius enim frontibus adversis secum pu-

neque deest, quare Adrevaldum et Hincmarum non nihil secutus esse dixeris. Est enim inter Scoti carmina, quae Schläeterus ex palimpsestis Angeli Maii a se edita scribit, unum (b), quod non obscure istum errorem significat. Descripto paschate Israelitarum, mare rubrum transeuntium, ita pergit :

« Haec quondam fuerunt venturi ⁱⁿ ~~in~~ Christi,

In quo collucet, quae latere diu.

Qui solus victor prostrato rumpit mundi

Transacto triduo prostrato ex Erebo.

Ac primus calcans mortem tran- sivit in alta,

Solus nam liber numine tartareo.

Sanguinis et proprii fundens libamina pura

Mundo salvato pascha novum dedit.

Sponte sua Dominus se mactat ipse sacerdos,

Quae Patri placens hostia sola fuit.

Hostia, quae totum purgavit crimine mundum,

Mundum, quem potuit perdere primus homo.

Ex uno veniens mors est expulsa et unum;

Mors bona vite mors mala victa perit.

Primitiae Christi reseravit septa sepulcri

Nostrae Naturae perditia restituit.

Hanc nunc rerum celebrantur symbola sacra

Dum parent oculis, mentibus nota prius,

Dum corpus Christi, dum sacri sanguinis undam

Et pretium mundi mens pia cor se sapit,

Dum memores coenam Domini revocamus in annos,

Dum plures odas consonat ipse chorus

Aeternis epulis, quas mystica signa figurant,

Dignaris Carolum pascere, Christe, tuum. »

Huc item pertinet locus ille de sancta Eucharistia, quem Hoeflerus (c) ex commentario quodam ad Pseudo-Dionysii Areopagitae hierarchiam coelestem, quem Scotus noster scripsisse traditur (d), protulit. Ipse locus hic est : « Sequitur : et in unum principationis (e) ipsam divinissimae Eucharistiae assumptionem. Intuere, quam pulchre, quam expresse asserit, visibilem hanc Eucharistiam, quam quotidie sacerdotes Ecclesiae in altari conficiunt, typicam esse similitudinem spiritualis principationis (f) Jesu, quam fideliter solo intellectu gustamus, hoc est, intelligimus, inque nostrae naturae interiora viscera sumimus, ad nostram salutem et spirituale incrementum et ineffabilem deificationem. Oportet ergo, inquit, humanum animum ex sensibilibus rebus in coelestium virtutum similitudinem et aequalitatem ascendente arbitrari, divinissimam Eucharistiam visibilem, in Ecclesia conformatam, maxime typum esse participationis (g) ipsius, qua et nunc partici-

(a) Cf. Scoti lib. de div. Nat.

(b) Carm. 3 de Paschate (Angelo Mai class. Auct., t. V, p. 432. Schlueter p. 597.)

(c) Die deutschen Papste. Abtheil. II, p. 80.

(d) Cf. inf. Cap. VI extr. de scriptis Erigenae dubiis. No. III.

(e) Videtur, legendum esse « participationis ». Cf. inf. not. g.

(f) Cf. not. e.

(g) Ex his locis patere videtur, quo jure supra not. e legendum esse arbitrati simus Pro « principationis » — « participationis ».

(h) « futuro ».

(i) adunabimur.

(j) Velut illam epistolam, quam Nicolaum I, Pont. Max. de Joanne nostro ad Carolum Calvum scri-

pamus Jesum per fidem, et in intero (h) participabimus (i) per speciem, eique adunabimur (i) per caritatem. Quid ergo ad hanc magni theologi Dionysii praeclearissimam tubam respondent, qui visibilem Eucharistiam nil aliud significare praeter se ipsam volunt asserere? Dum clarissima tuba praefata clamat, non illa sacramenta visibilia colenda, neque pro veritate amplexanda, quia significativa veritatis sunt, neque propter se ipsa inventa, quoniam in ipsis finis intelligentiae non est, sed propter incomprehensibilem veritatis virtutem, quae Christus est, in unitate humanae divinaeque suae substantiae ultra omne quod sensu sentitur corporeo, super omne, quod virtute percipitur intelligentiae Deus invisibilis in utraque sua natura » *.

B CAPUT V.

Cum de aliis quibusdam rebus, quae praeterea ad Scotti vitam illustrandam pertineant, tum praecipue de ultimis ipsius fatibus.

Postquam igitur Scotus, ut longe veri simillimum esse probavimus, circiter annum DCCCXLV ad Carolum Calvum venit, is multos annos deinceps non solum convictorem eum atque amicum habuit, verum etiam, quod item pluribus a nobis est relatum, ut res multas easque graves exsequeretur, voluntate sua commovit. Eo autem loco et honore quamdiu Scotus permanserit, incertum est : quamquam hoc satis exploratum habere videmur, illud tempus, quo inde abiit, vix ante annum DCCCLXIII fuisse. Namque, ut alia minus certa mittamus (j), exstat poema quoddam Scoti ad Carolum (k), in quo manifestissima reperiuntur vestigia, illum, quo id tempore scripserit, adhuc in Caroli regia haesisse, quodque, quoniam in victoria, quam Carolus brevi ante de Northmannis pepererit, pro more gloriatur, anno DCCLXII scriptum esse oportet (l).

At si non in regia, certe tamen in regno Caroli usque ad annum DCCCLXXIII vixit. Quod illi versiculi testantur, quorum jam supra (m) mentio est injecta. His enim Hincmarus (Remensis), Liuddo quidam, homo Graecus, qui apud Hincmarum fuisse videtur (n), atque Joannes VIII, Pont. Max., quem exeunte anno DCCCLXXII in illo dignitatis gradu collocatum esse constat, admodum honorifice com-

passe (Cap. III) narravimus. In ea enim, ut habetur apud Bulaeum, Erigena « studii Parisini » (id est scholae palatinae, quam vocabant) jam olim « capital fuisse » dicitur. Ex his colligas, quo tempore Nicol. I. illam epistolam composuit, eo Scotum adhuc in « palatio » regis habitasse. Convenit autem, ut diximus, inter omnes, aut anno DCCCLX aut quinquentennio post eam esse scriptam.

(k) Carmen 1, Angelo Mai l. I. p. 426 seq. Schlueter, p. 593-595.

(l) Cf. Mabill. annal. lib. XXXV, n. 93-94 et 107 extrem.

(m) Cf. cap. I, col. 6, not. h.

(n) Cf. Mabill. annal. lib. XXXV, n. 58; XXXVIII, n. 72.

* Locus depravatus et ex parte mutilus est. Integer et ad trium codicum fidem castigatus extat in J. Scot. expositionibus, a nobis nunc primum editis,

infra col. 140. Respice ea, quae ibi in hunc locum animadvertimus. ANIMADV. EDIT.

memorantur *. Atque illos versiculos extremo vitae A tempore, ut opinamur, condidit. Neque enim, quod postea scripserit, reperitur quidquam (a), et vix triennio interjecto Anastasius, bibliothecarius Romanus, in epistola ad Carolum Calvum missa, ita de eo mentionem fecit, ut eum tunc jam mortuum fuisse credas. Conquestus enim de eo, quod in vertendo Arcopagita tam obscurus fuerit, haecce adjicit (b) : « Quod eum non egisse ob aliam causam existimo, nisi quod, cum esset humilis spiritu, non praesumpsit verbi proprietatem deerere ». Haec epistola, ut in codice ms. Patrum Soc. Jes. Bituricensium lectum esse ait Natal. Alexander, scripta est « X. Cal. Aprilis, indictione VIII », qui est annus DCCCLXXV.

Certiora hujus rei indicia ad nostram aetatem non pervenerunt. Neque ullo testimonio, cui quidem sine erroris periculo credere possimus, inter rerum auctores vel hoc constare reperitur, quo loco Erigena vitam posuerit, praeterquam quod Mabillonius « videtur », ait, « in Francia perseverasse ».

Sunt quidem qui Scotum diutius vixisse, atque adeo circiter annum DCCCLXXX ab Alfredo Magno in Angliam accersitum esse contendant, sed eorum causa sic profecto est comparata, nullam ut iis fidem habere queas. Quod mox videbimus.

Plura omnino Joanni nostro scripta tribuuntur : quorum partim, utpote quibus certus quidam locus videretur convenire, eo jam satis, opinamur, copiose descripsimus, partim infra, cum nihil plane de iis memoriae sit proditum, nisi hoc ipsum, Erigenam esse eorum auctorem, peculiari capite recensere in animum induximus.

Quoniam autem hominibus et ingenio et doctrina praestantibus solenne est, ut, qui eorum disciplinam sequantur, habeant, complures arbitramur praecipuam Erigenae operam dedisse, ejusque sectatores existisse, praesertim cum celeberrimae illi « scholae palatinae » praefuisse credatur. Quamquam vix unus eorum nominatim potest proferri. Sola enim historia episcoporum Antissiodorensium quendam Scoti discipulum novit, Humbaldum Cameracensem; quem ab omni doctrinae elegantia summopere instructum fuisse scribit (c). Deinde hoc loco id quoque monitum velimus, quod Scotus ipse in fine librorum de Naturis (d) hominem compellat, quo ntatur familiarissime, cujusque et exhortationibus et solertia illud opus inchoatum ac perfectum sit. Quem autem

(a) Cf. Mabill. annal. lib. XXXVIII, n. 72.

(b) Cf. Natal. Alex. dissertat. XIV. in hist. eccles. seculi IX. et X. et § I, n. VI.

(c) Cf. Thom. Gale. I. Sc. Erig. testim. p. 5.

(d) V, 40.

(e) Cf. Thom. Gale. I. I. append. p. 80. De Wulfado cf. Hist. litt. de la Fr. tom. V, p. 477.

(f) Cf. I. Sc. Erig. p. 592.

(g) Cf. I. Sc. Erig. p. 46.

(h) Cf. hist. of Irel. vol. I. l. 13.

(i) Cf. Dissertat. XIV. in hist. eccles. sec. IX et

dicat, ignotum est. Petrus Alixius eum fuisse existimavit Wulfadum, primum Remensem canonicum, postea Bituricensem episcopum (e). Hunc Alixii conjecturam Schlueterus (f) ut rem confessam recepit.

Quaesitum est etiam, num Erigena clericus fuerit, necne. Negant Hiortius (g), Thomas Moore (h), Natal. Alexander (i), Mabillonius (j) : veri simillimum putant Hockius (k), Staudenmaierus (l) : affirmat « (licet alii dubitent) », Schlueterus (m). Sed qui negant, multo magis, quam qui affirmant adfirmarintve, rebus certis factisque nituntur. Hi enim, quae sequantur, in eo posita esse dicunt, quod Scotus theologiae ac philosophiae studio unice deditus fuerit, eumque, orta de rebus theologice rixa, vel episcopi, ut suam de illis sententiam proponeret, rogaverint; haec autem res illa aetate, nisi in homine clerico, vix aut ne vix quidem usn fuisse venturas. Quasi vero, qui tunc aliquo casu, forsitan ipsa natura ferente, in scholis ad philosophiae et theologiae studia delatus ea adgnasset, ut in iis persisteret, clericus debuisset evadere! Episcopus autem illos tunc Erigenam adisse constat, quum, rebus suis admodum angustis, a quo defenderentur, vix haberent quemquam. Quare nos magis altera illa ratio movet: idque vel hac sola de causa, quod, etsi illis temporibus more fuit receptum, ut, qui aliquem clericatus gradum obtinuisset, continenter fere eo nomine appellaretur, Scotus tamen nec ab aliis scriptoribus, qui cum eo vixerunt, nec a semet ipso appellatus invenitur, nisi « Scotigena », « Scotus ille », « extremus sophiae studentium », et quae sunt generis ejusdem.

Haud facile crediderimus, inter homines, qualis Erigena fuit, quemquam existisse, de quo majore controversiarum multitudine ab historicis agitatum sit. Itaque, quamvis magnum earum numerum jam adtigerimus, una tamen est reliqua. Narrant (enim) permulti auctores, contra quod nobis in Gallia, ut diximus, mortuus esse videtur, eum ab Alfredo Magno (circiter a. DCCCXXXV) in Angliam, ut doctrinae suae Anglis hominibus copiam faceret, accersitum esse; hic ad abbatis dignitatem eum pervenisse et, quum violenta nece occidisset, etiam in « sanctorum martyrum » numero esse habitum. Hanc narrationem his deicentis fere annis, cum eo usque diu inconcussa stetit, Mabillonio (n) duce ac signifero diligentissimi quique historici acerrime impugnarunt. Nostra autem aetate existit, qui rem desperatam in pristinum restituere conaretur (o). Hoc, quam nos

X. § I. n. II.

(j) Cf. Acta Bened. sec. IV. p. II. pag. 516; anal. Bened. lib. XXXVIII. n. 72.

(k) Cf. Ephemer. Bonpens. fasc. XVI. p. 36.

(l) Cf. I. Scot. Erig. p. 124.

(m) Cf. I. Scot. Erig. p. III.

(n) Cf. Acta Bened. sec. IV, tom. II, p. 506 seq.

(o) Dicimus Staudenmaierum; cf. ejus librum, qui inscribitur : Joannes Scotus Erigena cet. cet. p. 110 seq. Huic adsentitur Schlueterus in sua librorum de div. Nat. editione p. V seq.

* Luidonem Graccum fuisse, istis versibus reapse non sequitur. Ipsius mentio fit apud Flodgard. Hist. Rhem. III, 12. 15. ANIMADV. EDIT.

consecutus sit, licet plausorem suum invenerit, paucis, opinamur, declarari potest.

Quantumcunque, qui rem defendunt, testimoniorum sarcinam congerunt (a), antiquissima ab iis scriptoribus repetunt, qui ducentis, et amplius, annis post Scotum vixerunt: Ingulfum dicimus abbatem et Guilelmum Malmesburiensem. Ad horum fidem, qui postea scripsere, sese fere recipiant. Cum Malmesburiense quidem illi, quos inter reliquam turbam habent velut inter ignes lunam umbres, ad verbum fere consentiant, praeterquam quod, ubi ille cautius dubitat, hi plerumque confidenter affirmant: nec ullo pacto, id quod jam Natalis Alexander vidit, dubitandum est, quin ille ab his ad verbum transcriptus sit (b). Quare ad Ingulfum et Malmesburiensem, tanquam ad triarios, res venit. Hi autem, quamvis disertis verbis illam narrationem tradiderint, tamen, cum neque ii sint auctores, quos admodum fide dignos habere soleant, et, id quod supra jam monuimus, primi post Scoti aetatem, a qua ducentis et amplius anni absunt, de Scoto in Angliam profecto sermonem faciant, magno opere considerandum est, quanta iis fides hac in re sit habenda, aut potius, an forte propter diversas argumentorum rationes omnis hac in re fides iis sit abroganda. Atque diversa ab eorum testimonio argumenta habemus sane gravia. Primum enim Asserus Menevensis, Bancornensis abbas et Schireburnensis episcopus, quem Alfredus propter eximiam litterarum scientiam ad se vocaverat, cujusque fidelissima opera in optimarum artium studiis bene instituendis utebatur, in Vita Alfredi a se scripta accuratissime doctorum virorum, qui ad Alfredum venerunt, quorumque ipse quasi collega fuit, mentionem facit, neque de Scoto nostro quidquam dicit, pluribus certe de eo, utpote viro summa doctrinae laude conspicuo, commemoraturus, si is unquam ad Alfredum venisset (c).

Quae vel una res ad plures Malmesburienses atque Ingulfos refellendos valet. Deinde Malmesburiensis ita scribit, quasi Scotus statim (d) post illius epistolae,

(a) Staudenm. l. I. omnium, quos vidimus, plerima habet: quare ad ejus librum, qui rem cognoscere cupiant, ablegaverimus.

(b) Cf. Nat. Alex. dissert. in hist. eccles. sec. IX et X, § III. Albericus, Trium Fontium monachus, in chron. suo ad a. MCCXXV fatetur, novam historiam Anglorum sibi ducem fuisse: narrat autem de Scoto (ad a. DCCCLXXXVIII) iisdem prope cum G. Malmesb. (lib. de rebus gest. regum Angl. II, 4) verbis. Huic Albericus Staudenmaierus non laudavit. Quos autem laudavit, hi et ipsi satis aperte declarant, eundem G. Malmesb. verba sibi sua prae-buisse. Nam quae, G. Malmesb. (cf. Gale. l. I. test. p. 6 et p. 8) narrat, ad verbum fere, ut jam diximus, habent et ipsi. Illum autem horum verborum auctorem esse, inde patere arbitramur, quod, ubi ille scribit: « ut intellexi » — habent isti: « ut intelligitur », quod illo dicente: « scripsit librum bene utilem (sc. Scotus) » — istorum quispiam ita docet: « scripsit librum, quem utilem esse ait ». Illud « scripsit » dicitur de Scoto. « Ait » autem, quem ad Scotum referri nequeat (quia Scotus nusquam talia de libro suo ait), ad eum referendum est, ex quo iste quispiam de illa libri utilitate cognovit: hunc vero nemo non

A quam Nicolaus I de eo ad Carolum Calvum misit (e), in Galliam adventum, relicta Gallia, ad Alfredum, hujus « magnificentia illectus » se contulerit, quum in confesso habeatur, Alfredum ante annum DCCCLXXX, bellorum multitudine distractum, de doctis hominibus illiciendis ne cogitasse quidem, quum denique illa epistola jam anno DCCCLX aut quibusque annis post scripta sit (f).

Tum Ingulfus Scotum suum Aethelingensi monasterio abbatem praefecit; quod contra Malmesburiensis suum in Malmesburiense coenobium duxit (g). Ceterum Ingulfus satis manifesto ostendit, unde sibi error iste objectus sit. Scribit enim (h): « (Alfredus) de veteri Saxonia Joannem, cognomento Scotum, acerrimi ingenii philosophum, ad se alliciens, Adelingiae monasterii sui constituit praelatum ». Jam vero Asserus in vita Alfredi (i) refert, vocasse Alfredum ad se ex Gallia « Joannem quendam, presbyterum ac monachum, Ealdsaxonem (j) genere, virum doctissimum, quem postea Aethelingensi coenobio abbatem praefecerit ». Ingulfus autem, qui haec ipsa sciret, simulque de Joanne Scoto, ingenioso illo philosopho, ea fere aetate, qua Alfredus vixit, apud Gallos notissimo, ut videtur, audivisset, quos duos habere debuit, eos unum eundemque habuit, atque hujus nomen nomini illius tanquam cognomen adiecit.

Quoniam autem Staudenmaierus Malmesburiensem potissimum sequitur, etiam de hoc sigillatim nonnulla dicamus. Is igitur praecipue in hac narratione de Scoto nostro saepius vehementer erravit.

Cujus rei unum exemplum jam protulimus, nec plura desunt: ait enim (k), Florum (l) scripsisse adversus Scoti librum de divisione Naturae, quum scripserit adversus librum de praedestinatione, et quae sunt ejusdem generis. Deinde ne id quidem negligendum est, quod in libro suo de gestis regum Anglorum (m) rem ut dubiam narrat: utitur locutionibus, quales sunt « creditur » — « ut fertur » — « quod sub ambiguo non dixerim ». Quamquam

habebit G. Malmesburiensem.

(c) Cf. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 419.

(d) Cf. Thom. Gale. l. I. testim. p. 6, p. 8.

(e) Cf. sup. cap. III, col. 17, not. e et f.

(f) Cf. Staudenm. p. 166.

D (g) Cf. Staudenm. p. 136. *Rerum Angl. script.* post Bedam praecipui. Francof. MDCl fol. p. 270. Sup. not. d.

(h) Cf. sup. not. a.

(i) Cf. Mabill. Joannis Aetheling. abb. elog. hist. acta Bened. saec. IV, p. II, p. 507 seq.

(j) Hoc est, Saxonem ex Germania oriundum, ut multis exemplis probavit Mabill. l. I. p. 508-509. Vir doctissimus existimavit praeterea, vixisse illum Ealdsaxonem apud Gallos in monasterio Corbeicensi, quo tum plures Saxones ex Germania oriundos educabant.

(k) Cf. Thom. Gale. l. I. test. p. 6-8.

(l) Hoc est, S. Prudentius, episc. Tricassinus, cuius nomen erat « Florus Prudentius Galindo » — vel Florus, diaconus Lugdunensis, cui ab aliquibus liber eccles. Lugd. adversus Scotum tribuitur.

(m) Cf. Natal. Alex. I, laud. § III.

aliis locis (a) nihil dubitat. Quod autem his ipsis locis A adjicit « ut ex scriptis regis (Alfredi) intellexi, (Joannes) sublimis Malmesburiae resedit », haec profecto, rebus alioquin ita, ut explicatum est, se habentibus, parum nos movent. Est enim fortasse, ut ex regis scriptis intellexerit « resedissee Malmesburiae Joannem », de suo autem addiderit, eadem fere cum Ingulfo ratione, « fuisse hunc Joannem Scotum Erigenam ». Ejusmodi errores illis scriptoribus, ex quorum numero est Guilelmus, saepissime offusi sunt. Atque faciliorem etiam haec tota res explicatum habet, si Joannem illum, ut nostrum, Scotorum gentis fuisse fecerimus. Scimus autem, maximam ca aetate doctorum hominum multitudinem, qui Scotorum gentis essent, praecipue ex Hibernia profectos, in Anglia, Gallia vixisse (b). Huc accedit, quod majus etiam est, ut annales Hidenenses disertis verbis testentur (c), fuisse inter eos, qui sub Alfredo rege Oxonii juventutem instituisent in artibus optimis, praeter illum Joannem Ealdsaxonem (d), de quo supra fuit mentio, etiam Joannem, ecclesiae Menevensis monachum. Potuitne ergo fieri, ut Alfredus hunc ipsum, aliquamdiu munere illo functum, quemadmodum Joannem Ealdsaxonem Aethelingiensem abbatem constituit, ita in Malmesburiense coenobium mitteret? Potuitne fieri, ut hic ipse, quum dicatur monachus Ecclesiae Menevensis, etiam Scotus vel esset, vel appellaretur? Certe enim meminimus, docere nos supra (Cap. II, col. 12 not. h et Cap. I), habitasse procul dubio in illa ipsa regione Menevensi homines Scotos, atque adeo Scotum nostrum ibidem C (cf. Cap. II, col. 12 not. h) natum videri.

CAPUT VI.

De illis Erigenae scriptis, quae adhuc a nobis recensita non sunt.

Post Pseudo-Dionysii et S. Maximi interpretationes, post libros de praedestinatione et de S. Eucharistia, quorum jam mentio est facta, super illis, quae item vere sunt Erigeniana, aliquot carminibus, tractatu de visione Dei, libris V de divisione Naturae data opera disputare decrevimus (e). Nam quae a nonnullis praeterea Scoto adscripta sunt, non reddita tamen ratione probabili, ea, quum librorum ope destitutis nobis ipsorum causam adjudicare non licuerit, deinceps simpliciter tantum enumeranda arbitramur.

Carmina igitur Scoti, quae nobis innotuere, sunt

(a) Apud Gale. l. I. p. 6-8.

(b) Cf. sup. Cap. I-III.

(c) Cf. Gale, l. I. test. p. 5.

(d) Joannes Ealdsaxo est is, quem annales Hidenenses dicunt « collegam S. Grimaldi. » Hos enim una ex continentis ab Alfredo accersitos constat.

(e) Sunt, qui etiam de epistolis loquantur. Verum praeter illas, quae Areopagitae et Maximi interpretationum proemia sunt, prorsus nullae exstant, nullae memorantur.

(f) Cf. Ejus edit. libr. de div. Nat. p. I. p. 593 seq.

(g) Cf. acta Bened. sec. IV. p. II. p. LXVI. Thom. Gale. l. I. test. p. 12. Hiort. l. I. p. 46.

* Schlueterus illa carmina e codicibus bibliothecae Vaticanae non primus protulit, sed ab Angelo. Maio

numero XIV : in prooemio libri de praedestinatio-
habetur I; prooemio interpretationis Pseudo-Dionysii
a'jecta sunt II; Cangius in praefatione ad Labbei
glossarium edidit I; Schlueterus ex codicibus Angeli
Maii, ut dicit, nova protulit X (f) *. Brevisimum IV,
longissimum ad LXXX versus habet. Missa fere sunt
Carolo Calvo. Omnium ferme argumenta ex philoso-
phorum theologorumque chartis deprompta sunt :
canitur « Christus crucifixus », « crux », « pascha »
atque similia. Errores continent multos cosdemque
propemodum cum libris de divisione Naturae et de
praedestinatione. Auctorem sibi fuisse ostendunt
multo magis eruditum, quam poetica facultate in-
signem. Habent omnino permulta sic putida atque
arguta, ut diligentem lectorem non offendere non
queant. Attamen, quae illorum temporum est ratio,
summa profecto laude digna sunt. Walafridus quidem
Strabo nec facilitatis, nec elegantiae palmam Nostro
praeripere potuit. Libellum « de visione Dei » Ma-
billonius deprehendit in ms. codice Claromarisensi
prope Audomaropolim. Post eum, quod quidem scia-
mus, qui librum viderit, fuit nemo, quamquam plures
eum diligentissime quaesiverunt (g).

Refert Mabillonius, initium ejus hoc fuisse : « Tra-
ctatus Joannis Scoti de visione Dei. Omnes sensus
corporei ex conjunctione nascuntur animae et cor-
poris (h) ». Argumentum libelli, ni fallatur, in eadem
re, ait, versatum esse, qua Lupi, abbatis Ferrariensis,
epistola XXX ad Gothescalcum, monachum Orba-
censem. Quae Lupi epistola (i) locum quandam
explicat, qui est apud S. Augustinum in libris de
civitate Dei XXII, 29 : « de qualitate visionis, qua in
futuro saeculo sancti Deum sicut visuri ».

Librorum V « de divisione Naturae » sive « περὶ
φύσεως μερισμοῦ », qui iidem appellantur « de Na-
turis » sive « περὶ φύσεως » plures reperti sunt codices
mss. (j). Duos eorum Mabillonius ipsius Scoti aetate
exaratos dicit : nec tamen ullus nomen auctoris
habuit. Guilelmus Malmesburiensis et Hugo a
S. Victore primi (k), quantum pro certo a nobis
statui potest, Scoto nostro libros suos attribuerunt.
Nihilominus tamen etiam ineunte seculo XIII fuere,
qui Amalrici Benensis eos esse opinarentur (l) : Tri-
themius abbas et Balcus adeo ad Joannem Scotum,
quem Mailrosium vocant, Bedae Venerabilis aequa-
leu, hos libros retulerunt (m). Verum enimvero, si
quis vel aliud agendo libros de Naturis cum Erigenae

(h) Etiam in lib. II. de div. Nat. c. 23. scribit :
« Exterior sensus conjunctio quaedam est animae et
corporis ».

(i) Cf. Max. biblioth. vet. Patrum cet. Lugdunens.
tom. XV. p. 15 E seq.

(j) Cf. Thom. Gale. testim. p. 12. Mabill. acta
Bened. sec. IV. p. II. p. LXVI. Hist. litt. de la
France, tom. V. p. 423.

(k) Cf. Thom. Gale. testim. p. 12, p. 6-7. Alse-
rici, Trium Fontium monachi, Chronicon ad annum
MCCXXV. ed. Leibnit. tom. I. p. 514, 515.

(l) Cf. Thom. Gale. testim. p. 12.

(m) Cf. Thom. Gale. l. I. p. 12.

Classic. Auct. t. V, p. 426 seqq. edita typis repeti-
vit. Cf. Prooemium. ANIMADV. EDIT.

libro de prædestinatione contulerit, nihil prorsus ad dubitationis ei relinquatur. Quo factum est, ut jam pridem inter viros doctos uno quasi ore hac in re sit consensus.

Quod autem Thomas Galeus in præfatione editionis suae (p. 4) scribit, testes ille dignos affirmare, Florum (a) hos libros, quo facilius confutaret, depravasse, hæc quidem omnino inanis est suspicio. Testes illi sunt, credimus, Matthias Westmonasteriensis (ad annum DCCCLXXXIII), et si qui forte in hujus verba jurarunt. Sed, quicumque sunt, quum Florus ille (quem Westmonasteriensis « ignorari » contendit) non libros de Naturis, sed librum de prædestinatione impugnaverit, vehementissime erraverunt. Huc accedit, quod ipsos libros accurate perlegenti ea apparet partium coherentia, is offertur sententiarum nexus, ut hoc solo argumento confusus vir doctissimus, Hockius, illam Thomæ Galei suspensionem, ut vanam, jure repudiaverit (b).

Bis omnino libri de divisione Naturæ typis sunt descripti: primum a. MDCLXXXI prodire Oxonii per Thomam Galeum, Oxoniensem; deinde a. MDCCCXXXVIII Monasterii Guestphalorum opera C. B. Schlueteri, Monasteriensis. Posterior editio propter multitudinem mendorum, quorum ne index quidem adjectus est, priori longe est postponenda (c).

Externa disserendi forma, qua Scotus his in libris utitur, est dialogi: magistrum enim cum discipulo colloquentem finxit, horumque sermonibus alternis totam disputationem rite deducit. Ut magister, ita discipulus nunc interrogat, nunc interrogatur; atque ille, dum altiore ac speculativam, quam vocitamus, philosophiæ theologiaeque cognitionem exceperis, vix una schola dici queat doctor.

De totius operis argumento atque indole, quoniam in altera nostrae descriptionis parte proprie disputandum est, hoc loco satis habendum arbitramur, si illa Bruckeri verba, quae jam supra a nobis allata sunt, iterum nostra fecerimus. Ait igitur Bruckerus (d), omnem Scoti philosophiam huc redire: « Omnia, quaecunque sunt, non radicaliter modo et virtualiter, sed et essentialiter in Deo contineri, atque adeo omnia, ex Deo ab aeterno progressa esse et fluxisse, inque varias classes inferiorum et superiorum, deteriorum meliorumque entium distincta tan-

(a) Cf. sup. Cap. V. col. 46, not. 1.

(b) Cf. Ephemer. Bonnens. fasc. XVI. p. 37.

(c) Atque hic satis graviter conqueri non possumus! Est apud Galeum mendorum multitudo ingens: desunt plurimis locis integra verba, integri versus. Horum Schlueterus nisi paucissima non sustulit: nec nova desunt. Collegerat autem Galeus sua menda quam diligentissime; inseruerat eorum indicem egregias plane « variantes », quas vocant, ex m. s. codice Parisiensi: hic Galei index per decem paginas formæ maximæ porrigitur. Hunc vero Galei indicem Schlueterus fere nusquam aut curavit aut curare voluit. Ipsius quidem typhotheta affirmavit, Schlueterum ita solitum fuisse dicere: « illud opus non esse ». Quare ejus editionem vix flocci ducas, et potius « de-

* Cf. ea, quae in Prooemio de hac editione monimus. Dolendum enim est, quod Schlueterus, ipse

dem in fontem originemque suam (id est Deum) reditura esse ».

Quae philosophia, quam accurate tululentum istud (sit venia verbo) chaos Alexandrinum recentiorumque Platoniorum, quos vocant, referat, nemo non videt, atque in capite II uberius a nobis demonstratum est. Itaque jam per se liquere arbitramur, qui factum sit, ut alii philosophiam istam Erigenianam quam maxime sint abominati, alii contra amplexati fuerint cupidissime. Horum autem, qui laudarent, numerus, quum patrum nostrorum memoria admodum exiguis fuisset, nostra aetate, nec praeter eorum, qui sapiunt, opinionem! immane quantum est auctus. Quorum partem, qui operae pretium duxerit cognovisse, adeat Schlueteri præfationem p. VII seq. Est tamen, ut in senatu illo — « tanquam altiore spiritu afflato » videamus non neminem (p. XII-XIII), quem supercilium censorium parquam facile istinc moverit. Jam vero illos qui vituperarunt, si enumerare velimus, dies profecto deficiat (e). Quare hoc loco ea tantum narrabimus, quae ab his, qui ad S. Ecclesiae nostra gubernacula consedere, adversus libros de Naturis gesta sunt.

Fuit igitur ineunte saeculo XIII, quum Amalricus Benensis, David de Dinando (s. Dinanto) horumque reliqua turba totius Galliae Ecclesiam vehementissimè vexabant. Doctrinam suam, quatenus memoriae est proditum, fere Joannis Scoti libro de divisione Naturæ debebant. Gersonius quidem, vir doctissimus, univers. Paris. cancell., hæc docuisse ait Amalricum (f): « Omnia sunt Deus: Deus et omnia. Creator et creatura idem sunt. Deus ideo dicitur finis omnium, quod omnia reversura sunt in ipsum, ut in eo immutabiliter conquiescant: et unum indivisibilem atque incommutabile permanebunt. Sicut Abraham et Isaac unius ejusdem naturæ sunt, sic omnia esse unum, et omnia esse Deum: Deum enim esse omnium creaturarum essentiam, cet. ». David de Dinando, Amalrici discipulus, easdem res tantum non iisdem verbis docuisse traditur (g). Quorum sententia nihil est Erigenianæ similis. Quod infra a nobis exponetur. Neque hæc res illa aetate latuit. Diserte enim narrat historicus, Scoti nostri opus compilatum esse ab Amalrico (h). At tradunt etiam, illos, quorum erat, non solum damnasse Scoti librum,

pravatam » dicas, quam ut ipse (p. I) « emendatam ».

(d) Cf. Crit. philos. histor. tom. III (edit. Lips. 1741), p. 621. Atque de his ipsis Bruckeri locutionibus consulas velimus, quae dicta sunt sup. Cap. II, col. 41 not. d.

(e) Cf. sup. Cap. II, col. 41 not. e, ubi eorum nonnullos attulimus.

(f) Cf. Joan. Gersonii opera omnia. Edit. Ellies du Pin; Antwerp. tom. IV, col. 821 seq. Vide etiam Tennem. hist. philos. vol. VIII, pars I, p. 316 s. s.

(g) Cf. Thom. Aquin. in IV libros sentent. II dist. XVII. Q. I. Art. I, et Alberti summa theol. p. I. tract. IV. Q. XX. Vide Tennem. l. I.

(h) Cf. Gerson. et Tennem. loc. sup. (not. f.) laud.

oculorum lumine privatus, non nisi per alios eorum minus peritos editionem parare potuit. ANIMADY. EDIT.

verum etiam publice ac solenniter comburi jus-
sisse (a). Albericus, trium fontium monachus, qui
admodum fide dignus habetur (b), ad annum
MCCXXV haec refert: « Litterae summi pontificis
(Honorii III) — . . . hoc anno (de) solenni damnatione
cujusdam libelli Joannis Scoti. Honorius episcopus,
servus servorum Dei, archiepiscopus et episcopis;
etc. Inimicus homo zizania bono semini supersemi-
nare non cessat, etc. Nuper siquidem, sicut nobis
significavit venerab. frater noster Parisiens. episcopis,
est quidam liber, qui Perisifis titulatur, inventus,
tot scatens vermibus haereticae pravitate, unde a
venerabili fratre nostro archiepiscopo Senonensi et
suffraganeis ejus, in provinciali concilio congregatis,
justo est Dei judicio reprobatus. Quia igitur liber,
sicque recepimus, in nonnullis monasteriis et aliis
locis habetur, et claustrales nonnulli et viri schola-
stici . . . se studiosius occupant lectione dicti libri...
nos juxta pastoralis sollicitudinis debitum corruptelae,
quam posset ingerere liber hujusmodi, occurrere
satagentes, vobis universis et singulis in
virtute S. Spiritus districte praecipiendo mandamus,
quatenus libellam istum sollicite perquiratis, et ubi-
cunque ipsum vel partem ejus inveniri contigerit, ad
nos, si secure fieri possit, sine dilatione mittatis so-
len iter comburendum, alioquin vos ipsi publice
comburatis eundem, subtilis vestris expresse injun-
gentes, ut, quicumque ipsorum habent vel habere
possunt in toto vel in parte exemplaria dicti libri, ea
nobis (ne) differant resignare, in omnes, qui ultra
XV dies, postquam hujusmodi mandatum seu denun-
ciatio ad notitiam eorum pervenerit, librum ipsum,
totum aut partem, scienter retinere praesumerint,
excommunicationis sententiam incurrisse, notamque
pravitate haereticae non evadent. Datum Laterani
X Cal. Febr. » cet.

Haec igitur postquam ab Honorio III adversus
libros de Naturis supremo supplicio sancita sunt, per
proximos CCCCL annos, dum Thomas Galei, Oxo-
niensis, opera typis describuntur, omnino propemo-
dum oblivioni traditos eos fuisse credas. Neque illi,
qui interea sancti concilii Tridentini jussu indicem
librorum prohibitorum confecerat, Scoti libros de
naturis curaverunt. At quem primum renuntiatum

fuit, prodidisse de integro in publicam libros jam
pridem damnatos, Romae in indicem librorum pro-
hibitorum relati sunt; quem locum suum ad hodie-
rum usque diem obtinuerunt (c).

Neque tamen ullo pacto Solliueterus reprehenden-
dus est, propterea quod, etsi catholicum se profitea-
tur, posthabita summorum pontificum auctoritate,
denuo illos libros ediderit. Nam quum hoc ipsum
nuper a quodam monitis fuisset, per adolescentem
sibi amicissimum certiore eum fecit, sese nec
audivisse unquam, nec credere, ullum Joannis Scoti
Erigenae opus in indicem librorum prohibitorum
relatum esse; eum fortasse, nominum similitudine
deceptum, quae de Joanne Duns Scoto invenisset,
ad Joannem Scotum Erigenam traduxisse.

Veniunt nunc ad ea simpliciter afferenda, quae
unus et item alter sine causa necessaria Erigenae
tribuit. Sunt fere haec (d) :

I. « Excerpta ex Macrobio de differentiis et socie-
tibus Graeci Latiniqve verbi ». II. « Homilia de
initio Evangelii secundum Joannem ». Quae duo
utique Erigeniana esse, verisimile putatur. III.
« Commentarium in Dionysium Areopagitam ». Hoc
qui viderit, quod quidem illi, quos (sup. not. a)
auctores nostros laudavimus, sibi persuaserunt, est
fortasse nemo. Jam vero nostra aetate Dr. Greithius,
parochus Sangallensis, in bibliotheca Vaticana repe-
rit (e) « expositiones in Joannis Scoti ad Pseudo-
Areopagitae hierarchiam coelestem ». Typis nondum
est descriptum, praeterquam quod locum quendam
de S. Eucharistia ex eo protulit Hoelderus, quem lo-
cum nos quoque supra (cap. IV extr.) excerptum
habemus*. Cujus loci oratio est satis Erigeniana. IV.
Interpretationes Latinae et « Moraliu Aristotelis »
et « variarum mirabilium historiarum ». Illa Scoti
esse facilius negatur, quam conceditur : de hac
negare non dubitant. V. « Commentarium in Evan-
gelium secundum Matthaeum », « tractatus de offi-
ciis humanis » cet. cet. Qui libri, quando a Joanne
vel a Scoto aliquo scripti dicantur, continuo a viris
doctis, qui opinando plurimum valere soleant, Joanni
nostro adscripti creduntur : constare enim, aliis
ipsos fere auctoribus debere, quibus unum vel Joan-
nis vel Scoti nomen cum Nostro commune fuerit.

PARS POSTERIOR.

§ 1.

Naturae (s. φύσις) nomine comprehenditur, quid-

(a) Cf. Gerson. et Tennem. l. l. Thom. Gale. testim. p. 12. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 423.

(b) Quod pluribus probat vir summus G. G. Leibnizius in praef. ad alterum volum. paratae a se hujus Alberici editionis.

(c) Cf. Ind. libror. prohib. edit. Mechliniens. a. MDCCCXXXVIII, p. 122.

quid « vel animo percipi potest, vel animi intentionem superat ».

(d) Cf. *Hist. litt. de la France*, tom. V, p. 427 seq. Thom. Gale, test. p. 11 et p. 13. Nos illam potissimum historiam secuti sumus, quae, ut serius, ita accuratius hac de re disputasse videatur, quam Thomas Galens.

(e) Cf. Hoelder, *die deutschen Päpste*, Abth. II, p. 80 seq.

* Commentariorum fragmenta quae supersunt, e codicibus eruta nunc primum edidimus. ANIMADV. EDIT.

§ 2.

I. « Prima ac summa (naturae) divisio est in ea quae sunt, et in ea quae non sunt ». (I, 1.)

Habentur autem quinque « modi », quibus aliquid dici potest vel « esse, » vel « non esse ».

§ 3.

« Quorum primus videtur, per quem ratio suadet, omnia, quae corporeo sensui vel intelligentiae perceptioni succumbunt, posse rationabiliter dici esse : quae vero per excellentiam suae naturae omnem sensum, intellectum rationemque fugiunt, jure videri non esse ». Hoc igitur modo dicuntur esse quaedam uniuscujusque essentiae accidentia, non esse vero ipsas essentias; essentiae (enim) agnoscuntur non « quid sint », sed (tantum) « quia sint ». (I, 2-3.)

§ 4.

« Secundus modus in naturarum creaturarum ordinibus consideratur. Unusquisque ordo potest dici esse, et non esse. Inferioris enim affirmatio, superioris est negatio; inferioris negatio, est superioris affirmatio » est. (I, 4.)

§ 5.

« Tertio modo ea, quae ex causis suis in materia formata, in temporibus et locis generata cognoscuntur, quadam consuetudine dicimus esse; quae vero adhuc in ipsis naturae sinibus continentur, nec in formata materia . . . apparent, eadem consuetudine dicimus non esse ». (I, 5.)

§ 6.

« Quartus modus secundum philosophos non improbabilius ea tantum vere esse dicit, quae solo intellectu comprehendantur; quae autem locorum spatii temporumque motibus variantur, colliguntur, solvantur, vere dicuntur non esse ». (I, 6.)

§ 7.

« Quintus modus in sola natura humana a ratione conspicitur. Haec enim, quoniam divinae imaginis dignitatem, in qua proprie substituit, peccando deseruit, merito esse suum perdidit, et ideo dicitur non esse; dum vero Dei gratia restaurata ad pristinum substantiae suae statum reducitur, inchoat vivere (a) ». (I, 7.)

§ 8.

« Videmus itaque, cavendum esse, ne illis, quae Scotus Naturae nomine comprehendit, pluribusque modis aut esse aut non esse dici posse declarat, ullo pacto contineri existimemus res, quae vere ac pro-

(a) Reducetur videlicet aliquando, quodcumque est hominum (et cum hominibus etiam reliqua « visibilia rerum natura ») substantialiter in substantiam divinam. Quod infra latius exponemus.

(b) Cf. sup. cap. IV. col. 27, not. c seqq.

(c) Cf. de Div. Nat. I, 3.

(d) Quarta illa naturae species ita « inter impossibilia ponitur », ut non sit quoddam per se « subsistens » quartumque a tribus illis diversum. Docuimus autem infra, quartam nostram naturae speciem esse unam eandemque cum specie prima, ipsum

A prie nullae sint dicendae, quae vere ac proprie reperiuntur nusquam. Quare longe alia est ratio, cum Scotus peccata peccatorumque poenas esse negat (b): peccata enim et poenae ei vere nulla sunt, quippe quae nisi in rerum, quae sunt, privationibus non intelligantur (c).

§ 9.

II. Jam vero alia est multoque gravior Naturae divisio.

« Quae divisio videtur quatuor species recipere: quarum prima est, quae creat et non creatur, secunda, quae creatur et creat; tertia, quae creatur et non creat; quarta, quae nec creat nec creatur. Harum quatuor binae inter se opponuntur: nam tertia opponitur primae, quarta secundae. Sed quarto inter impossibilia ponitur, cujus differentia est, non posse esse. — Mulum (discipulus inquit) me movet quarta species; nam de aliis tribus nullo modo hæsitare ausim, cum prima in causa omnium, quae sunt, et quae non sunt, intelligatur; secunda vero in primordialitatis causis; tertia in his, quae in generatione temporibusque ac locis cognoscuntur (d). Atque de singulis disputari subtilius necessarium est ». (I, I, II, I.)

§ 10.

A. « Prima igitur Naturae species visa est ea, quae creat et non creatur ».

Haec « de solo Deo recte praedicatur: hic enim solus omnia creans, solus sine principio esse intelligitur, quia principalis causa omnium, quae ex ipso et per ipsum facta sunt, solus est; ac per hoc et omnium, quae ex ipso sunt, finis est: ipsum enim omnia appetunt. Principium est, quia ex ipso sunt omnia, quae essentiam participant; finis est, quia ad ipsum moventur omnia, quietem motus sui suaeque perfectionis stabilitatem quaerentia ». (I, 12.)

§ 11.

« Ex essentia eorum, quae sunt, ex mirabili rerum ordine, ex motu omnium stabili theologi recte intellexerunt, Naturam creatricem et esse, et sapere, et vivere. Ac per hoc inquisitores veritatis tradiderunt, per essentiam intelligi Patrem, per sapientiam Filium, per vitam Spiritum Sanctum. Itaque trinitatem docuerunt esse in unitate. — Unam omnium causam D dixerunt unitatem. Hujus autem, mirabili eam multiplicitate contuentes, tres substantias (e) intellexere: ingenitam, genitam, procedentem. Habitum (s. relationem) ingenitae ad genitam nominaverunt Patrem, habitum genitae ad ingenitam dixerunt Filium, ha-

Denm. Deus enim, quoniam ex se eduxit, quaecumque rerum creaturarum ambitu continentur, dicitur Natura non creata creans, quoniam autem aliquando omnia illa in se reducta comprehendet, nihil amplius ex se educens, Natura appellatur non creata non creans. Cf. II, 2; III, 23.

(e) Lib. II, 29 scribit: Una essentia in tribus substantiis, et tres substantiae in una essentia — vel secundum usum Romanae linguae: una substantia in tribus personis, et tres personae in una substantia. Cf. II, 23. 34.

bitum procedentis ad ingentiam genitamque appella-
verunt Spiritum Sanctum. Ita Abraham est nomen
substantiae (s. personae) et Isaac est nomen sub-
stantiae: illius habitus ad hunc dicitur pater, hujus
habitus ad illum vocatur filius ». (I, 14.)

§ 12.

De processione Spiritus sancti Scotus multo magis
Graecorum sententiae favet, quam Latinorum. Ait
igitur, quemadmodum dicitur, una essentia divina
in tribus substantiis etc., ita (cum essentia divina
sit omnium causa) etiam dici posse, unam causam in
tribus causis. Jam vero, cum nullibi in rerum natura
ex duabus causis fiat una, se non videre, quo pacto
ex Patre et Filio (duabus causis) procedere possit
Spiritus sanctus [una causa (a)]. Quod si dicas, ideo
Spiritus sanctum de Patre Filioque procedere, quod
per Filium de Patre procedat, in hoc vix quidquam
esse, cum Filius et ipse causam suam habeat Pa-
trem (II, 19; II, 30-35). Neque tamen recusare au-
det, quominus credat Spiritum de Patre Filioque pro-
cedere: nam sanctos patres Latinos « rationabiliter »,
si quis eos hac de re interrogasset, sibi « respon-
suros » videri, et sacrae Scripturae forsitan aucto-
ritate posse defendi. (II, 33.)

§ 13.

« Num decem categoriae vere ac proprie de nu-
mine divino possint praedicari, difficile est dictu. Est
autem in hac questione usui theologia ἀποφατική et
καταφατική, quarum illa negat, haec affirmat, esse
divinam substantiam hoc vel illud eorum, quae sunt,
velut essentiam, bonitatem, solem, stellam, aquam,
leonem, ursum », cet. Videntur haec esse inter se
contraria, sed, cum circa divinam versentur substan-
tiam, omnino consentiunt. Namque καταφατική non
ait, divinam substantiam esse illud proprie, sed (per
metaphoram) ita posse appellari; ἀποφατική vero
contendit substantiam divinam nec vere illud esse,
nec proprie ita vocari.

Quas quidem theologiae pulcherrime a S. Dionysio
Areopagita sibi suppeditatas, Erigena immortaliter
gaudet. (I, 14, 16, 78 cet., cet. Praef. ad Maximi
ambigua [Gale. app. p. IV].) Longa autem oratione
persequitur, nullam esse inter decem illas categori-
as Aristotelicas, quam vere ac proprie de Deo pos-
sis praedicare: simul harum aliquam de ipso affir-
maverit καταφατική, continuo eam negari ἀποφατική.
(I, 17-80.)

§ 14.

« Deus, quod ipsi oppositum sit, non habet (b).
Quum vero essentiae opponatur nihil, bonitati autem
malitia etc., Deus non est essentia, bonitas, etc. sed
plus quam essentia (superessentialis), plus quam

(a) Quam haec concludendi ratio nulla sit, Scotus
ipse animadvertisse videtur: iis autem, qui repre-
hendant, ita respondet, sola rerum natura duce ad
numinis divini sanctaeque trinitatis intelligentiam
perveniri! Cf. II, 31 sub fin. Habetur prae-
terea apud Scotum in doctrina de S. trinitate
etiam hoc, ne quis putet, « filium ex essen-

bonitas (superbonus) etc. Omnia, quae adjectis par-
ticulis super, plusquam, de Deo praedicantur, duas
illas theologiae comprehendunt: in pronuntiatione
est forma καταφατικής, in intellectu autem ἀποφατικής
virtus. (I, 16.)

§ 15.

Patet igitur ex iis, quae supra proposuimus, Deum
humanae mentis acie prorsus fere esse inaccessum.
Verum ipse semetipsum cognoscit. Est quidem om-
nino dicendum: « nescire Deum, se quid esse »,
« Deum non in aliquo se cognoscere », et quae sunt
generis ejusdem, at haec est vera virtus illius, quae
in Deo est, cognoscendi facultatis. Revera enim
Deus non est quid, non est in aliquo, hoc est non est
certum aliquid, non habetur et circumscibitur in
aliquo eorum, quae sunt et rerum creatarum numero
comprehenduntur. (II, 28-29.)

Sin vero quaesieris, qua ratione Deus, quae co-
gnoscit, cognoscere existimari debeat, respondebitur:
« quod nec sensibilia per sensum, nec intelligi-
bilia per intellectum, nec sensibilia per intellectum,
nec intelligibilia per sensum, sed omnia in aeternis
suis rationibus contemplatur ». (Prooem. ad inter-
pret. Ambb. S. Max. ap. Gale. app. p. IV; de div.
Nat. II, 20, 28; V, 17.) « Aeternae illae rationes »
sunt « ideae », quas vocant, omnium rerum, quae
Deus erat factururus, « exemplaria principalia ». Haec
sunt rerum tantum substantialium, et ipsae quoque
res substantiales. (Cf. inf. § 25 — § 30.) Hinc Scotus
suo jure etiam hoc contendit: « Divina scientia est
rerum omnium, quae sunt, causa » — « quorum
Deus causa non est, ea nescit » — « rerum, quae
sunt, cognitio » (videlicet in Deo) « est veraciter res
eae, quae sunt ». (II, 20. 28; V, 27; III, 4. Dein. le
cf. ejusd. de praed. sup. Cap. IV.)

§ 16.

Cum nulla categoriae proprie de Deo praedicatur,
tum neque nona in eum cadit, πράττειν. Dicitur au-
tem Deus creasse. Sed creare et esse in Deo unum
idemque sunt habenda. « Deus non erat, priusquam
omnia faceret. Coaeternum est Deo suum facere et
coessentialia. Deus et suum facere, hoc est, sua actio
sunt unum simplex et individuum; nam Deus, qui
est innumerabilis, numerum in se non recipit. Cum
ergo audimus, Deum omnia facere, nil aliud debemus
intelligere, quam Deum in omnibus esse, hoc est, es-
sentiam omnium subsistere. Ipse enim solus per se
vere est, et omne, quod vere in his, quae sunt, dicitur
esse, ipse solus est. Nihil enim eorum, quae
sunt, per se ipsum vere est; quodcumque autem in
eo vere intelligitur, participatione ipsius unius, qui
solus per se ipsum est, vere esse accipit ». (I, 74.)

tia patris natum, aut spiritum sanctum ex essentia
patris procedere, cum ex persona patris natus sit
filius, ex persona patris procedat spiritus sanctus:
dici enim, ex patre natum filium, ex patre procedere
spiritum, neque tamen substantiam sed solam per-
sonam patri esse propriam ». (34.)

(b) Cf. inf. § 18 20.

§ 17.

Atque hic ipse Scoti locus percommodum nobis transitum parat ad aliam quandam de creatrice ejus Natura disputationem.

Nil igitur hoc loco videtur apertius! Oculis cerni dixeris horrendum pantheismi monstrum! Expressis verbis scriptum est, creatricem Naturam, quam Deum appellari diximus, ita esse in omnibus rebus, quas fecit, ut ea ipsa sit sola ac vera harum rerum essentia. Atque eadem prorsus ratione Erigenam sæpissime locutum invenimus. Velut in libro primo de div. Nat. cap. 73: « Fieri », inquit, « aestimatur Deus in creaturis suis universaliter, dum in eis non solum intelligitur esse, sine quo esse non possunt, sed et eorum essentia sit ». Et ibidem cap. 5: « Deus namque omnium essentia est, qui solus vere est ». Neque non animadvertendum est, ultimo hoc loco eam ipsam rem, quam essentiam Scotus vocat, etiam substantiæ nomine ab eo appellari, nec non satis accurate ita describi, ut vere ac proprie substantiam agnoscere coacti simus. In libro secundo de div. Nat. cap. 2: « Quid », ait, « si creaturam creatori adjunxeris, ita ut nihil aliud in ea intelligas præter ipsum, qui solus vere est? Nil enim extra ipsum vere essentialiter dicitur, quia omnia, quae ab eo sunt, nil aliud sunt, in quantum sunt, nisi participatio ipsius, qui a se ipso solus per se ipsum subsistit. Num negabis, creatorem et creaturam unum esse? Non facile: huic enim resistere ridiculosum videtur ».

§ 18.

Huc item est referendum, quod Noster (sup. § 14) affirmat, Deo nihil prorsus opponi, quia re fiat, ut, cum « essentiae » opponatur « nihilum », Deus non sit essentia, sed plus quam essentia, sive superessentialis. Nam si non est, quod Deo opponatur, hoc certe concedendum arbitramur, nihil esse præter Deum, hoc est, Deum esse, quicquid est. Hac autem re missa sequamur consectorium illud, quod Scotus ipse proposuit, Deum, quum « essentiae » opponatur « nihilum », non essentiam, sed plus quam essentiam esse, sive superessentialem. Haec igitur superessentialitas propterea de numine divino praedicatur (a), quod supra illam « essentiam », cui opponitur « nihilum » (sup. § 8), ita quodammodo sit constitutum, ut ipsum sit quasi tertium quoddam, quo illa, quae inter se sunt opposita, simul comprehendantur, efficiantur « concordique », ut ita dicamus, « pace ligentur ». Sunt enim apud Scotum haec: Fides catholica ac vera ratio fatetur, Deum esse infinitum,

(a) Quamquam aliis locis etiam aliis de causis nomen divinum dicitur superessentialiter, velut illico, quod supra omnia illustriorem quasi essentiae locum obtineat, quod « omnium essentialium fons sit » et quae sunt generis ejusdem. Sed nunc non est his locis. Illas autem explicationes huic nostrae, quam hoc loco proponimus, nihil reluctari infra (§ 22) declarabimus.

(b) Optimo igitur jure de Scoto dictum putamus

A et plus quam infinitum, infinitas enim infinitorum est, et simplicem, et plus quam simplicem, omnium enim simplicium simplicitas est. Et cum ipso nihil esse credit vel intelligit; quoniam ipse est ambitus omnium, quae sunt, et quae non sunt, et quae esse possunt et quae esse non possunt, et quae ei contraria seu opposita videntur esse, ut non dicam similia et dissimilia. Est enim ipse similitum similitudo, et dissimilitudo dissimilium oppositorumque oppositio et contrariorum contrarietas. Haec enim omnia pulchra ineffabilique harmonia in una concordia colligit atque componit (b). (I, 74.) Deinde ad hanc ipsam illius, quam Erigena statuit, divinae superessentialitatis explicationem id quoque pertinet, quod saepius (I, 3. 73): « Esse omnium, » ait, « est, superesse divinitatis ».

Atque propter rei magnitudinem hunc quoque locum adjiciamus: « Nemo tamen est pie credentium et veritatem intelligentium, qui non continuo exclamet, causam totius universitatis creatricem supernaturalem esse et superessentialem et supra omnem vitam, et sapientiam, et virtutem, et supra omnia, quae dicuntur et intelliguntur, et omni sensu percipiuntur, dum sit horum omnium principium causale et medium implens essentialiter, et finis consummans — et ambitus omnia, quae sunt et quae non sunt, circumscribens ». (III, 1.)

§ 19.

C Deus igitur licet superessentialis ita quasi supra omnia, quae sunt, quae cogitantur, quae mentis aciem effugiunt, est constitutus, ut ea cuncta, tanquam universitatis quoddam corpus sua essentia complectatur, sua essentia impleat, sua essentia efficiat. Itaque tantum abest, ut Scotus, quum Aristotelicam essentiae categoriam, utpote cui oppositum sit nihilum, cum Deus, quod ipsi opponatur, non habeat, de numine suo divino proprie praedicari negat (c), idcirco rerum universitatis essentiam de ipso tollat, ut eam diserte ipsi relinquat, atque adeo plane ac diserte tribuat.

§ 20.

D At occurrent nobis, quicumque attenderint, eo, quod Erigena Deum s. Naturam non creatam createm, quum ab initio quatuor Naturae species constitueret, item Naturae speciem esse dixerit, atque adeo tertiae Naturae speciei, Naturae creatae non creanti, ex diametro, ut aiunt, opposuerit. Satisficiat iis ipse Erigena. Is igitur de Natura non creata creante, prima illa Naturae specie s. forma: « si rite », ait, « species vel forma dicenda est prima

illud Schlueteri (p. XIII): « Doctus Hegelius dialectico, ut hoc verbo utamur, monismo suo (perquam) multifarie Erigenae memoria affert ».

(c) Hanc etiam propterea de Deo praedicari negat, quod Deus non « sit » certa quaedam atque definita substantia, quae hic vel illic « in creaturarum substantiarum numero reperitur ». Cf. sup. § 15; II, 23-29.

omnium causa, quae superat omnem formam et speciem, dum sit formarum et specierum omnium informis principium... Informis autem principium propterea Deum dicimus, ne quis eum formarum numero aestimet censerit, dum sit formarum omnium causa. Ipsum etenim omne formatum appetit (a), cum sit per se ipsum infinitus, et plus quam infinitus; est enim infinitas omnium infinitatum ». (II, 1.)

§ 21.

Itaque, ut arbitramur, in promptu est, nullam ex Scoti sententia in hac rerum universitate substantiam reperiri, praeter substantiam Naturae creatricis divinae, neque quidquam, ut ipse (II, 2) ait, « extra illam vero essentialiter dici »! Quod si quis hac de re etiam nunc dubitet, huic firmissime persuasum iri speramus, quum de reliquis Naturae formis disputabitur.

§ 22.

Nihilominus tamen res nostra postulare videtur, ut jam nunc, quae non meminimus (b) hac in causa Erigeniana fucum fecisse videmus, quantum in praesentia fieri potest, declarare atque diluere conemur. Sunt omnino complures loci in libris de divisione Naturae, ubi Erigena, communi fortasse hominum sensu inserviens, ita scripsit, quasi Deum habeat ab hoc universo separatum (c). Legimus enim cum alia, tum haec: « Ipse Deus in se ipso ultra omnem creaturam — nullo intellectu comprehenditur ». (I, 3, 7, cct.) Legimus adeo (II, 1 etc.): « Creaturam Dei nomine (per metaphoram) posse appellari, propterea quod a Deo facta sit (d) ». Quae quibus facile refelli queant, sigillatim commemorare volumus: hoc unum dicimus, ex ipsa Erigenae philosophia sponte sequi, potuisse eum tam haec docere, quam quae eum supra (§ 16-21) docentem audivimus. Est autem philosophia ista, id quod infra pluribus demonstrabitur, fere haec: Deus Pater, Natura non creata creans, usque ab aeternitate in Filio suo unigenito creavit, hoc est, ex sua substantia substantialiter emisit—Naturam creatam creantem, omnium rerum, quaecunque universitatis corpore comprehenduntur « causas primordiales », hoc est « ideas »,

(a) Hoc est, ut nobis quidem videtur, « omne formatum (ut ex eo processit, ita et) essentialiter ejus participat », substantialiterque cum eo cohaeret. Cf. I, 12-13. 74; III, 1. 3-4.

(b) Cf. Schluet., p. XVIII, seqq.

(c) Cf. Schluet. l. l.

(d) Hos locos respicere dehuerat Schluet. (p. XIX): certe enim ea ad Scotum excusandum protulisset, quae longe fuissent dictu speciosiora.

(e) « Siquidem, » Scotus (lib. III, cap. 4.) ait, « ex fonte totum flumen principaliter manat, et per ejus alveum aqua, quae primo surgit in fonte, semper ac sine ulla intermissione defunditur: sic divina bonitas et essentia et vita et sapientia et omnia, quae in fonte omnium » (hoc est in Deo [cf. IV, 1]) « sunt, primo in primordiales causas defluunt, et eas esse faciunt; deinde per primordiales causas in earum effectus ineffabili modo per convenientes sibi universitatis ordines decurrunt, per superiora semi-

exempla principalia ». Has deinde causas primordiales idem Deus Pater per Spiritum sanctum in ipsarum effectus, Naturam creatam non creantem, haec totam rerum universitatem, « divisit atque multiplicavit », ita ut neque propria sua sede, quam usque ab omni aeternitate in ipso Deo obtinere, deicerentur, et sola illarum participatione substantiali sit id ipsum, quod in hac rerum universitate vere ac proprie esse dicatur, omnium rerum essentia, substantia. Postremo Natura creata non creans, per creatam creantem ex non creata creante substantialiter evoluit, eandem viam remensa, substantialiter in non creatam creantem revolvitur (e).

Habet igitur Scotus neque ullam prorsus in ulla re substantiam, nisi substantiam divinam, et Deum ab iis, quae creavit, quasi separatam atque sejunctam.

Quae cum ita sint, nos quidem profecto non videmus, qua ratione fiat, ut, qui paulo attentius retractaverit, simulatque Erigena, communi forsitan loquendi usu serviens, ita fuit locutus, quasi Deum profiteatur a creatis rebus diversum, continuo offendi sibi videatur, Scotumque, ab antiquis temporibus pantheismi accusatum, non modo absolvendum, verum etiam omni honorum genere, « quum amussim veritatis non sit transgressus », censeat inactandum atque augendum. Neque, hercule, Schlueterus, dum hac ratione, ut nunc a nobis est exposita, ipsum Scoti philosophiam perspicere studuisset, tam frustra eo excusando atque defendendo esset conatus. Verum infra pluribus etiam ipsi erit conandum. Atque de Natura non creata creante satis est dictum.

§ 23.

B. « Altera Naturae species est ea, quae creatur et creat. »

« Haec non nisi in primordialibus causis rerum, ut aestimatur, intelligenda est. Ipsae primordiales rerum causae a Graecis *πρωτόγονα*, hoc est primordialia exempla, vel *προορίσματα*, hoc est praedestinationes, item *θεϊα θέλήματα*, hoc est divinae voluntates, vel etiam *ιδέαι*, h. e. species s. formae, in quibus rerum omnium faciendarum, priusquam essent, immutabiles rationes conditae sunt, solent vocari (f). — Nec ini-

per ad inferiora defluentia, iterumque per secretissimos naturae poros occultissimo meatu ad fontem suum redeunt ». Quamquam autem hac ratione fit in omnibus omnia Deus, tamen super omnia esse non desinit ». (III, 20.)

(f) Quum Erigena Platoniorum doctrinam de ideis in hac sua de causis primordialibus disputatione referat, vel maxime operae pretium fecisse videmur, si hoc, quo nunc sumus, loco, quid proprie fuerit idea Platonica, paucis monuerimus. Utamur Bruckeri verbis. Is igitur in « hist. crit. phil. tom. III, p. 905. haec habet: « Platonii idea non est illa, quae ex contemplatione objectorum singularium exsurgit, notio universitatis, rei quae alicujus generalis conceptus — sed ideae sunt illi essentialia rerum omnium singularium exemplaria, *απορροιαί* gaudentia, ad quorum naturam indolemque res singulares formatae sunt, et quae his rebus veram, certam stabilisque essentiam largiuntur. Hae ideae ex divina

Merito sic appellantur quoniam, Pater h. e. principium omnium in Verbo suo, unigenito videlicet Filio, omnium rerum rationes, quas faciendas esse voluit, priusquam res fierent, praeformavit. (II, 2. 36.)

§ 24.

« Causae igitur primordiales, quum non quarundam, sed omnium visibilium invisibiliumque rerum causae sint, numero careant necesse est. Quamquam autem neque certum ordinem habent, ita ut quaevis ex ipsarum numero prima esse possit, S. tamen Dionysius iure, ut videtur, has decem primas constituit: Per se ipsam bonitas, per se ipsam essentia, per se ipsam vita, per se ipsam ratio, per se ipsam intelligentia, per se ipsam sapientia, per se ipsam virtus, per se (ipsam) beatitudo, per se ipsam veritas, per se ipsam aeternitas (a). Atque ita inter causas primordiales, quas rerum omnium principia divini sapientes appellant, sunt omnes virtutes ac rationes (b), quas semel et simul Pater fecit in Filio, et secundum quas ordo omnium rerum a summo usque deorsum texitur, hoc est, ab intellectuali creatura, quae Deo post Deum est proxima, usque ad extremum rerum omnium ordinem, quo corpora continentur. » (III, 14, 1; II, 36.)

§ 25.

« Visibilium rerum causis primordialibus est extrema subtilitas, ineffabilis naturae simplicitas eaque obscuritas, quae nullo coloris lumine, nulla formarum discretionem sit declarata: intellectualis vero essentiae causae primordiales habent incomprehensibilem altitudinem, infinitam sui per omnia diffusionem, quae nullo percipitur sensu, nullo comprehenditur intellectu, praeque ineffabilis suae puritatis excellentia tenebrarum nomine meruerunt appellari. Ex effectibus, hoc est ex processionibus in genera formasque sensibiles atque intelligibiles cognoscuntur, quia sunt, non tamen intelliguntur, quid sunt. » (II, 17. 20.)

§ 26.

« Si quis nosse velit, utrum principalia illa exempla se ipsa intelligant, priusquam in res, quarum causae sunt, produant, necne, huic breviter respondendum, Deum in sapientia sua (c) eas fecisse, quo fiat, ut non solum se ipsa cognoscant, sed etiam rerum, quarum principia sunt, notitiam habeant. Non enim credendum est, in divina sapientia aliquid insipiens et se ipsum iguorans conditum fuisse. » (II, 18, 20. V, 24.)

§ 27.

« Fuerunt autem causae illae primordiales usque ab omni aeternitate. Sunt quidem factae, verum ita, ut neque aeternitas earum facturam, neque factura earum aeternitatem praecedat. Nascente enim Filio

mente oriuntur, inque ea radicantur, sua autem propria gaudent substantia. »

(a) Haec ideo per se esse dicuntur, quod « unius universorum causae participationes sunt, neque illa creatura inter ipsas et unam omnium causam inter-

A ex Patre (id quod usque ab omni aeternitate factum est) factae sunt praedestinationes substantiales (h. e. causae primordiales) in verbo Dei. Causas siquidem primordiales Patri et Filio coaeternas esse credimus » (III, 16; II, 20—21.)

Sed Scotus, etsi his locis discrete dixit, causas primordiales Patri Filioque esse « coaeternas », tamen aliis locis contendit, ipsas non omnino his esse « coaeternas ». « Ideo (enim) », ait, « causas primordiales Deo dicimus coaeternas, quia semper in Deo sine ullo temporali principio subsistunt, ideo ipsi non coaeternas, quia non a se ipsis, sed a suo creatore incipiunt esse, ipse vero creator nullo modo incipit esse ». Est autem hac illius rei explicatione magis etiam miranda ratio quaedam, quae huic ipsi B explicationi est adjecta: « Si in ipsa causa causarum omnium, in S. Trinitate, quaedam intelligitur processio — Deitas enim gignens et mittens praecedit genitam et procedentem, dum sit una et inseparabilis Deitas — non mirum est, aut incredibile, causarum omnium causam praecedere ea, quorum causa est ». (de div. Nat. II, 21; III, 5 seqq.) « Quamquam autem capi nequit, quomodo causae primordiales et factae et aeternae possint esse, res tamen illustratur exemplo numerorum, qui simul aeterni sunt et facti: aeterni in monade, facti in monadis multiplicatione ». (III, 11 seqq.)

§ 28.

Viva igitur illa (sup. § 26) omnium virtutum rationumque, quibus rerum naturae universitas ellicitur, exempla principalia, quas primordiales causas appellavimus (§ 23-24), non solum Deo sunt coaeterna C (§ 27), verum etiam usque ab omni aeternitate cum Deo conjuncta atque, adeo in ipso Deo fuere. Namque a Deo Patre, summo omnium rerum principio, in Filio unigenito, creata seu condita seu facta sunt, ut semper « in ipso substiterint ». (§ 23-24; § 26-27.) Quomodo autem causae primordiales in Verbo Dei unigenito conditae sint, « omnes superat intellectus, solique Verbo, in quo sunt conditae, cognitum est ». (III, 16-17.) Nihilominus Erigena alio quodam loco scribit: « Siquidem ex fonte flumen principaliter manat, et per ejus alveum aqua, quae surgit in fonte, defunditur, sic divina bonitas, et essentia, et vita, et sapientia, et omnia, quae in fonte omnium (h. e. in Deo [cf. IV, 1]) sunt, in primordiales causas defluunt, et eas esse faciunt ». (III, 4.)

§ 29.

Atque haec ipsa verba aperte declarant etiam illud, causas primordiales esse rerum exempla substantialia, quae substantialiter ex divina fluxere substantia, ejusdemque cum ipso Deo sunt essentiae. Quod Scotus satis constanter tradit. Legimus cum posita est ». (II, 36; III, 1.)

(b) Quae verba ab Hiortio vertuntur (p. 70.) *alle thätigen, lebendigen Begriffe*.

(c) Hoc est, in Filio suo unigenito. Cf. sup. § 12.; de div. II, 22.

multa alia, tum haec: « Dicit sacra Scriptura: « In principio fecit Deus coelum et terram », h. e. Deus Pater in Deo Filio universitatem totius creaturae visibilis et invisibilis condidit; et quid in principio suo, in verbo suo, in Filio suo unigenito pater conderet, quod ipse Filius (a) non esset? Alioquin non in ipso condiderit. Aut quomodo pateretur, fieri in se verbum (b), quod sibi consubstantiale non esset? Non enim lux sinit in se tenebras, nec veritas in se recipit figmentum ». (III, 17.) Habetur deinde (III, 1) hoc: « In omnibus causis primordialibus uniformiter haec regula observatur, quod per se ipsas participationes principales sunt unius omnium causae, quae Deus est » (cf. II, 36). Quid autem ista « participatio » proprie sibi velit, pluribus (III, 3) ab Erigena explicatur, quorum summam ita propositam invenimus: « Hinc facillime datur intelligi, nihil aliud esse participationem, nisi ex superiori essentia secundae post eam essentiae derivationem ».

Ita igitur causae primordiales unius omnium causae, quae Deus est, sunt participationes, ut « earum essentia ex hujus essentia sit derivata » hoc est « tanquam aqua ex fonte profluxerit ». (cf. III, 3 5.)

§ 30.

Neque tamen hoc loco praetereunda videtur illa Schlueteri opinio (c), plane errasse I. Goerresium (d), quum ita scriberet, Naturam creatam creantem, quam Erigena statuat, esse Filium Dei unigenitum. Uterque errore ductus est: Schlueterus majore, quam Goerresius. Nam Scoti sententia haec est. Deus Pater usque ab aeternitate genuit sibi Filium suum unigenitum (cf. sup. § 11). Deinde Pater, iter usque ab aeternitate, in hoc Filio suo creavit (h. e. ex substantia sua substantialiter emisit) totius rerum universitatis causas primordiales, exempla principalia, quae ejusdem plane cum Filio substantiae sunt, quorumque complexio Naturam efficit creatam creantem (§ 23-29). Itaque Natura creata creans, universale quasi totius condendae universitatis exemplum principale, non solum in Filio Dei unigenito continetur, verum etiam ejusdem cum ipso est substantiae. Potuit igitur Scotus jure quodammodo, quae Goerresius dicit, pro philosophiae suae decretis revera docere.

Itaque factum est, ut contenderet (III, 9), « et ipsum Verbum (h. e. Filium Dei) et multiplicem totius conditae universitatis rationem principalissimam (h. e. Naturam creatam creantem) id ipsum esse ». Atque est, ubi majore etiam nisu rem gesserit. Afirmat enim (III, 20-21) confidentissime etiam hoc: « Filium Dei » (non genitum, sed) « creatum, in creaturarum numero factum ».

Verum enim vero, cum alias satis constanter doceantur ea, quae supra explicavimus, neque quem-

(a) Quod non esset: ipsi Filio consubstantiale ». cf. III, 17; II, 20 seqq.; III, 8-9; praecipue V, 24 seqq.

(b) Hoc est causarum primordialium complexionem

Aquam fugere possit, Scotum his locis (III, 9, praecipue III, 20-21) aliam quandam rem probandi studio fuisse abreptum, nos quidem illa, « Filium Dei cum Natura creata creante unum esse et id ipsum », « Filium Dei esse creatum », non omnino ad vivum existimamus reseranda.

§ 31.

C. Venimus nunc ad « tertiam Naturae speciem, quae creatur, et non creat ».

« Haec species in iis rebus intelligitur quae in generatione temporibusque ac locis cognoscuntur, hoc est, in primordialium causarum effectibus extremis ». (I, 1; IV, 1.)

§ 32.

B Causae igitur primordiales rerum omnium, quae Natura creata non creante comprehenduntur, exempla principalia, quas Deus usque ab omni aeternitate in Filio suo condiderat, semper in eodem unigenito Dei Filio subsisterunt. (§ 23-30; III, 8-9) « Dum autem in principio omnium, in Verbo Dei unigenito, substitutae intelliguntur, unum sunt et simplices, nulloque cognito ordine definitae aut segregatae. Hoc in effectibus suis patiuntur. Dum enim in effectus suos, in infinitum multiplicatos, procedunt sive profluunt, numerosam ordinatamque sui pluralitatem recipiunt. Res clarius elucescit intuentibus circulum atque lineas ex centro ad eum ductas. Omnes enim lineae in centro unum sunt, nec ullo modo separatae: dum vero ex centro protenduntur, spatia, quibus segregantur, crescere incipiunt, donec ad extremum circulum perveniunt, ubi latissima sua diastemata mensurantur ». (III, 1 seqq.)

§ 33.

« Deinde una omnium causa, Deus, causas primordiales, quemadmodum in Filio suo condidit, ita per Spiritum sanctum in effectus suos dividit atque multiplicat. Ait sacra Scriptura: « Et Spiritus Dei ferebatur super aquas ». Hujus rei facillimus occurrit intellectus, si, ut Syrum quendam transtulisse ferunt, legatur: « Et Spiritus Dei fovebat aquas ». Spiritus enim sanctus causarum primordialium aquas, ut in ea, quorum causa sunt, profluerent, fovebat, id est, divini amoris fovebat. Ad hoc namque D ova ab alitibus fovebantur, ut intima invisibilisque vis seminum, quae in iis latet, per numerosa locorum temporumque in formas visibiles corporalesque pulchritudines erumpat ». (II, 36, 19-22.)

§ 34.

« Haec autem unius omnium causae, quae Deus est, in omnia, quae sunt, per causas primordiales divisio atque multiplicatio ita fit, ut per generalem omnium essentiam primo, deinceps per genera generalissima, deinde per genera generaliora, inde per

sive Naturam creatam creantem. Cf. § 30.

(c) Cf. p. xviii seqq.

(d) Cf. *Christl. Mystik*, vol. I, p. 243 244.

species specialiores usque ad species specialissimas per differentias proprietatesque descendat ». (III, 3-4; II, 2; prae. ad Max. ambh. op. Gal. app. p. III.)

§ 35.

« Hinc quaecunque ab uno omnium principio per naturales descensiones usque ad extremitatem totius naturae, qua corpora continentur, sunt constituta, unum illud omnium principium, unum omnium fontem participant. Est enim participatio nihil aliud nisi ex superiori essentia derivatio, et ab ea, quae primum habet esse, secundae, ut sit, distributio » (III, 3). « Causae primordiales, inter quas et rerum omnium causam nulla creatura interposita est, immediate unam illam omnium causam participant; ipsae a reliquis rerum ordinibus, prout harum causae sunt, participantur. Nam quaecunque bona sunt, sunt participationes per se ipsam bonitatis; quaecunque essentiam habent, sunt participationes per se ipsam essentiae; quaecunque vivunt, sunt participationes per se ipsam vitae », atque ita porro de ceteris principiis (cf. § 24) eodem modo intelligere, non alienum est a veritate. (II, 3-4; II, 36; III, 1.)

§ 36.

« Quemadmodum autem causae primordiales solae unius omnium rerum causae, ex qua fluxerunt, participatione sunt atque subsistunt, ita omnes post eas rerum ordines, qui ex illis manaverunt, solae illarum participationes sunt atque subsistunt ». (II, 36; III, 1. 8-9, 3-4. 20.)

Hisec locis expresse dixeris doceri, ipsas omnium rerum, quibus hoc universum efficitur, substantias de primordialium causarum sede, quae est in Filio Dei, in hoc universum, retenta tantummodo simul illa sede, descendisse: quod aliis locis expressius etiam docetur (cf. III, 4. 25; inf. § 38). At libro quinto (cap. 14 seq.) haec legimus: « Ut ipsae causae primordiales non deserunt sapientiam (id est Verbum Dei), sic ipsae substantiae non deserunt causas, sed in eis semper subsistunt: et quemadmodum causae extra substantiam nesciunt esse, sic substantiae extra causas non possunt fluere. — Restat itaque, de qualitatibus substantiarum, qualitates solum dico, sicut solent sapientes omnia, quae substantiis accidunt, appellare, quia mutabiles sunt, et circa substantias suas voluntur, hunc mundum fabricatum compactumque fuisse. — Nec sic tamen oradictas substantias, substantiarum qualitates suas substantiis, circa quas voluntur, omnino deserere, et in materiem sensibilib mundi convenire arbitratur; sed mirabili et ineffabili modo, soli fabricatori illius cognitio, et circa suas substantias, quibus inseparabiliter adhacrent, semper permanent, et hunc mundum modo quodam intelligibili compositionibus suis perficiunt atque componunt ».

Et item libro quinto (cap. 25): « Omnia, quae locis temporalibusque variantur, corporeisque sensi-

(*) Cf. Schlueteri prae. p. vi seqq.

PATROL. CXXII.

A bus succumbunt, non ipsae res substantiales veroque existentes, sed ipsarum rerum vere existentium quaedam transitoriae imagines et resultationes intelligentia sunt. Cujus rationis exemplum est vox, ejusque imago, quae *ὄχλω* vocatur, seu corpora ipsorumque umbrae: quae cuncta non res, sed falsae rerum imagines probantur esse ».

Nos vero, quum Erigena paucioribus tantum locis hunc in modum locutos sit, illam potissimum sententiam, quam alias ubique exprimere videtur, nobis sequendam esse putavimus. Satis autem erit, hanc alteram a nobis non esse neglectam. (Cf. inf. § 64.)

§ 37.

Quibus expositis, licet, ut arbitramur, clarius est, quae Scotus noster et de origine et de substantia Naturae creatae non creatis, quo nomine hanc rerum universitatem appellat, in libris de div. Naturae docuerit. Nam, si quis alius, emanativum, quod vocat, systema expressit. Quum vero nostra aetate fuerint, qui, opinantes fortasse, illam non fuisse veram Scoti sententiam, vix aut ne vix quidem dubitarent, quin Scoti ratio omnino sana atque integra esset, neque ullo pacto pantheismi, quem appellant, accusanda (a), huic disputationi nostrae unum praeterea et alterum ex libris de div. Naturae locum adjiciemus, unde apertius etiam, si fieri possit, hujus doctrinae Erigenianae indoles pernoscat. Deinde videbimus, hanc ipsam et veram esse librorum de div. Naturae sententiam.

§ 38.

I. « De his, qui de eo nihilo, quod totius essentiae negationem significat vel habitudinis ejus privationem vel absentiam, mandam factum fuisse arbitrantur, quid dicam, ignoro. Non enim video, quare non considerant », quae vel maxime sunt consideranda. (III, 22.)

Ac nostris ita verbis Scoti verba clausimus, propterea quod, quae ipse illis addidit, exscribere non potuimus. Namque per densissimam nugarum silvam semet ipsum circumvolvendo tanquam insanos vexat atque exagitat illos, quibus iis verbis, quae modo integra exscripsimus, bellum indixit. Quam ipse de illo nihilo, quae sit certa quaedam materia, ex qua Deus mundum composuerit, unam ac solam sequatur sententiam, plurimis versibus explicat (III, 19-23), quorum summa haec est: « Eo nomine, quod est nihilum, ineffabilem et incomprehensibilem divinae bonitatis (s. naturae) inconciliabilemque claritatem, omnibus intellectibus sive humanis sive angelicis incognitam (superessentialis est enim et supernaturalis) significamus, quae dum per se ipsam cogitur, neque est, neque erat, neque erit » (cf. sup. § 1-8); « in nullo enim intelligitur existentium, quia superat omnia; cum vero per condensationem quandam ineffabilem in ea, quae sunt, mentis obtutibus inspicitur, ipsa sola invenitur in omnibus esse, et est, et erat, et erit ». Item (II, 17)

« Ipsa materies », ait, « de qua legitur Deus mundum fecisse, ab ipso et in ipso est, et ipse in ea est, quantum intelligitur ea esse: non enim indiget Deus alterius materiae, quae ipse non sit, in qua se ipsum facit; alioquin impotens videretur et in se ipso imperfectus ».

II. « (Deus est) causa creatrix existentium et non existentium omnium, a nullo creata, unum principium, una origo, unus et universalis universorum fons, a nullo manans, dum ab eo manant omnia » (IV, 1.)

III. « Ipse Deus omnium est factor et in omnibus factus, et dum super omnia quaeritur, in nulla invenitur essentia; nondum enim est esse: dum vero in omnibus intelligitur, nil in iis, nisi solus ipse subsistit, et neque est hoc, hoc autem non, sed omnia est: proinde ex superessentialitate suae naturae, in qua dicitur non esse, primum descendens in primordialibus (causis) a se ipso creatur, et fit principium omnis essentiae, omnis vitae, omnis intelligentiae, et omnium, quae in primordialibus causis considerat, gnostica theoria: deinde ex primordialibus causis, quae medietatem quandam inter Deum et creaturam obtinent, hoc est, inter illam ineffabilem superessentialitatem super omnem intellectum, et manifestam substantialiter naturam, puris animis conspicuus, descendens in effectibus ipsarum fit, et manifeste in theophaniis suis aperitur: deinde per multiplices effectuum formas usque ad extremum totius Naturae ordinem, quo corpora continentur, procedit, ac sic ordinate in omnia proveniens facit omnia, et fit in omnibus omnia, et, dum in omnibus fit, super omnia esse non desinit, ac de nihilo facit omnia, de sua scilicet superessentialitate producit essentias, de supervitalitate vitas, de superintellectualitate intellectus, de negatione omnium, quae sunt et quae non sunt » (III, 20.) Cf. praeterea III, 4. 17. 23, quibus locis eadem res iisdem fere verbis declarata est.

IV. Scotus, postquam ea, quae modo (§ 38, III, de div. Nat. III, 20) integris ejus verbis explicata sunt, edisseruit, hac ratione pergit: « Haec ardua valde sunt, et a sensibus corporalia et visibilia cogitantium remota; his vero, qui spiritualiter in cognitionem veritatis ascendunt, verissime clarescunt. Quis enim claram sapientiae lucem cernere nolentium talia audiens non continuo erumpat: « Insaniunt, qui haec dicunt? Quomodo enim Deus invisibilis, incorporealis, incorruptibilis potest a se ipso descendere, et se ipsum in omnibus creare, ut sit omnia in omnibus, et usque ad extremas hujus mundi visibilis turpitudines et corruptiones vilissimas, formas et species procedere, ut ipse etiam in iis sit, si omnia in omnibus est »?

« Ignorans (est), qui dicit nullam turpitudinem in universitate totius creaturae posse esse? Quod

(a) Nec dissimili ratione atque interdum pejus etiam in toto opere sex dierum exponendo (III, 24-40; IV, 3 seqq.) quae sacra Scriptura vel aper-

entum partim contingit, in toto fieri Deus non sinit, cujus nec universalitatis turpitudine turpis est, nec malitia nocet, nec error errat ».

Atque eodem modo etiam alibi (cf. III, 17) et rectae rationis et doctrinae Christianae sententia (hujus rerum universalitatis substantiam a substantia divina esse penitus diversam) disertis verbis atque de industria refellitur, nec non ludibrio fere habetur.

V. Hisce unum denique locum adjiciemus, qui etiam hoc doceat, quam acerbè ac petulanter Scotus sacrae Scripturae sensum, ut ad suam eum sententiam detorqueat, vexaverit, depravaverit, corruperit. Verum haec res est profecto ea, quae sanis mentibus summam tum miserationem tum indignationem non movere non queat.

B Multis igitur, quibus nihil fortasse unquam dictum sit delirius, quorumque partem jam supra (§ 29. § 33) retulimus, sed multis de ipso Genesis exordio effutit, haec docentur: « Fiat lux »! hoc est « procedant primordiales causae ex incomprehensibilibus naturae suae secretis in formas et species comprehensibiles ». « Et facta est lux », hoc est « Deo volente ac dicente obscuritas primordialium causarum in formas et species processit apertas ». « Et divisit Deus a tenebris », hoc est « segregavit notitiam effectuum ab obscuritate suarum principalium causarum. Divisio quippe lucis a tenebris est discretio rerum, per formas et species apparentium, a principiis suis, in quibus omnem superant intellectum ». Ideoque praedixit: « Et vidit Deus lucem, quia esset bona », hoc est « placuit Deo, originales causas, ante omnem creaturam, ultra omnem intellectum conditas, intellectibus sive humanis sive angelicis, luce quadam intelligentiae superfusas manifestari ». « Appellavitque lucem diem, et tenebras noctem », hoc est « contemplantibus animis praestitit, manifestationem visibilium et invisibilium per formas et species diem appellare, eorum autem in principiis suis incomprehensibilem altitudinem vocare noctem ». « Factumque est vespere et mane dies unus », « quamvis enim inter obscuritatem causarum et claritatem effectuum divisio intelligatur et differentia, unus tamen idemque dies est, hoc est, unus eorum intellectus; non enim alia creatura intelligitur in causis facta, alia in effectibus causarum condita, sed una eademque in rationibus aeternis, veluti in quibusdam tenebris secretissimae sapientiae, omni intellectu remotae, et in processionibus rationis in effectus intellectibus succumbens, veluti in quadam die perfectae notitiae manifestata (a) ». (III, 25.)

§ 39.

Neque alienum videtur, si jam nunc, quo factius, qui haec lecturi sint, causam cognoscant, de pantheismo Erigeniano cum illis argumentis, quae a Schluetero (b) nobis opposita sunt, rem totam confecerimus.

tissime enarrat, Erigenianae philosophiae decretis illigata distorquentur.

(b) Cf. praef. Schluet. p. xvi-xxi.

§ 40.

Itaque nostro tandem jure hoc nobis sumere videmur, occuisse Erigenam re et facto illa, quibus supra (§ 22) totam ejus philosophiam contineri diximus, substantialiter ex substantia divina fluxisse, manasse causas primordiales omnium rerum, quaecunque hoc universitatis corpore comprehendantur, exempla principalia hasque deinde causas primordiales in earum effectus, hanc ipsam rerum universitatem, profluxisse; promanasse, ita ut neque de propria sua sede, quam usque ab omni aeternitate in ipso Deo ejusque splendore coelesti obtinuerint, sint dejectae, et sola ipsarum participatione substantiali sit id ipsum, quod in hac rerum universitate proprie esse dicatur, omnium rerum substantia.

§ 41.

Potuit igitur; imo vero etiam debuit Scotus, si haec, quam paucis explicavimus, vera ejus fuit sententia, et cum iis, qui pantheismum sequuntur, unam tantum in omnibus rebus substantiam statuere, eamque divinam, et uno eodemque tempore cum communi hominum, qui recte sentiunt, loquendi usu Deum agnoscere, cujus sedes quasi ac domicilium sit supra omnem rerum naturam, qui hanc totam rerum naturam creaverit, suaeque essentia, ut ita dicantur, supereminet. Modo ne hoc expressis verbis contendat, substantiam divinam ab earum rerum, quae a Deo creatae dicantur, substantia penitus esse diversam.

§ 42.

Verum enimvero tantum abest, ut, quod ultimo loco posuimus, ullibi in libris de divisione Naturae contenderit, ut ubique fere per illos libros, vel aliud agendo (a), vel data opera ea, quae modo paucis comprehensa proposuimus, docuerit, ac praeterea etiam pluribus locis (sup. § 38, l. IV) contra illos, qui diversa sentiant, acerrime defenderit.

Ulla vero, quae item ab Erigena doceri et posse et debere animadvertimus, « esse Dei sedem quasi ac domicilium supra omnem rerum naturam » — « esse Deum totius rerum naturae causam » — « superemineri hanc rerum universitatem essentiae divinae praestantia » : haec igitur, et his similia in libris de divisione Naturae pluribus locis reperimus. Legitur enim saepius (I, 3. 7 cet.) : « Ipse Deus in se ipso ultra omnem creaturam nullo intellectu comprehenditur » : item (IV, 1) : « Deus est causa creatrix existentium et non existentium omnium » : et hoc (I, 17) : « Categoriarum significationes, quae proprie rebus conditis dignoscuntur, de causa omnium non absurde possunt proferri; nec tamen proprie, sed translative : nam si aliqua categoria de Deo proprie praedicaretur, necessario Deum genus esse sequeretur; Deus autem nec genus nec species nec

(a) Saepissime, ut alia taceamus, legitur « mundus est ex Deo » et quae sunt generis ejusdem. Cf. sup. § 10 : de div. Nat. II. 19-20 et toto fere libro.

(b) Ex Goerresii sententia Schlueterus hoc scribere debuit : « Naturam creatam creantem λόγον esse

A accidens est : » et rursus (II, 1) : « Non est Deus genus creaturae, nec creatura species Dei, sicut creatura non est genus Dei; neque Dens species creaturae est. — Deus non est totum creaturae neque creatura pars Dei; nec creatura est totum Dei, neque Deus pars creaturae. — Metaphorice Deus dicitur et genus, et totum, et species et pars; omne enim, quod in ipso et ex ipso est, rationabiliter de eo praedicari potest, sed intelligibili quadam universitatis contemplatione : universitatem dico Deum et Creaturam » : postremo etiam hoc (III, 1) : « Causa totius universitatis conditae creatrix est supernaturalis et superessentialis et supra omnem vitam et sapientiam et virtutem, et supra omnia quae dicuntur et intelliguntur et omni sensu percipiuntur, dum est horum omnium principium causae et medium implens essentiali, et finis consummans — et ambitus omnia, quae sunt, et quae non sunt, circumscribens ».

§ 43.

Haec igitur et his similia, ut necesse est, in libris de divisione Naturae leguntur. At sane mirandum est, qui factum sit, ut Scotus, quum haec sola communem hominum loquendi usum referre videantur, haec tamen ipsa longo paucioribus locis, quam crederes, scripsisse deprehendatur.

Quis autem est, quin videat, non esse inter hos locos, quibus pantheismus Erigenianus, quem quidem supra explicavimus, ullo pacto labefactetur, ne dicamus disjiciatur? Sunt contra in eorum numero, C qui plane ac diserte pantheismum doceant!

Quae quum ita sint, hoc profecto stare arbitramur, nihil omnino ex libris de divisione Naturae posse anquiri, quod ab illo pantheismo, quem emanatum, quod vocant, systema exprimit, ipsos liberari posse declaret.

§ 44.

Nihilominus Schlueterus (p. XIV seqq.) inveniens sibi videtur, quae illorum librorum doctrinam pantheismo plane absolvant. Pugnāt autem illo loco adversus Goerresium, cui hanc tribuit sententiam : « Scotum Areopagitae ideas ac notiones evolventem necessitate quadam vetus pantheismi periculum incurrisse, qui in scriptis Areopagitae . . . latuerit . . . Naturam creatam creantem esse λόγον, medium scilicet inter non creatam creantem (Deum) et creatam non creantem (Creaturam) positum. Itaque Deum trinum sese Scotus cum creatura miscuisse . . . Creantem autem creati naturam ideo ab Erigena doceri, quia Deus superessentialis et superqualitativus dum ex aenomasia in pantonomasiam per theophasias quasi procedat, per hanc processionem (quatenus per ideas . . . sese explicet) quodammodo omnia in omnibus fiat (b) ».

Adjiciuntur his ipsis nonnulla ex Goerresio de re ideo ab Erigena doceri, quod Erigena docuerit, Deum ex aenomasia in pantonomasiam per theophasias procedere, nec non dici posse, Deum per hanc processionem semetipsum creare ».

ditæ omnium rerum in Deum; quæ quidem, quum hoc loco nullius sint momenti, prætermittenda esse existimavimus.

Deinde Schlueterus totam hanc Goerresii accusationem his verbis comprehendit (p. XVI): « (Erigena) pantheismum profitetur, quum *Αόγος*, Deum Filium, emanantem a Patre, creaturam Patris esse affirmet ».

§ 45.

Hoc autem pacto depravatus atque mutilatus Goerresius facili jam labore devincitur. Verum si quis scire cupiat, quibus potissimum argumentis petitus sit, fere hæc sunt:

I. « Quamquam », ut Schlueterus (p. XVIII) ait, « nonnullis locis Natura creata creans cum Logo confusa, vel non satis ab eo distincta videtur, multis tamen locis determinate a Logo aeternæ genito mundus in Logo conditus et per Logon factus ut Natura aeternæ creata discernitur, licet cum Logo conjunctas, quando Naturæ creatæ non creanti opponitur, idem et creata et creans appelletur Natura. Præterea Scotus in expositionibus, quas de S. Ternario profert, singulas personas secundum dogma distinguit, atque ita Logon dicit aeternæ genitum, nec precedentem, nec creatum ».

Loci, quibus illa inter Logon et Naturam creatam creatam et Naturam creatam non creatam distinctio clarissime videntur illucescere (præter illos, quibus Deus genitus a Deo generante et procedente non minus, quam a creatura distinguatur) ex multis afferuntur hi:

Lib. II, 21: « Omnis creatura incipit esse, quia erat, quum non erat; erat in causis quidem, non erat in effectibus: non omnino igitur vere aeternitati coaeterna est ». — Deinde habentur lib. III, 16. 17. 18. II, 22, quibus locis, ut nos quoque supra (§ 28. § 30) audivimus, « totius creaturas universitas in Filio Dei unigenito facta, condita » dicitur.

II. Tum Schlueterus (p. XIX) ita fere pergit: « Si vero Erigena aliis locis (III, 20 seqq.) contendit: » Deum creari in omnibus, « sive: » Deum esse se, fieri in creaturis, « idem, ut multi alii fecerunt, lectionem tantum illam apud S. Joannem Evangel. I, 3-4: « Quodcumque factum enim est, in ipso vita erat. Et vita erat..... » sequitur. At sane injustum foret, propter hæc verba Erigenam pantheismi accusare! Nonne etiam pictor, qui regis imaginem pingit, quaerenti quid faciat, respondet, sit rex? »

Post nonnulla ex S. Augustino et ex A. Guenthero in alienissimum sibi locum compulsa, Schlueterus (p. XX) hæc habet: « Age ergo, etiam Erigenæ indulgeamus dicenti: « Deus est in se, sit in creaturis », quum propter Paulinum illud: « qui est per omnia et in omnibus », alterum ejusdem Apostoli: « qui est supra omnia, nusquam neglexerit ». Quam

(a) Hoc loco non ipsa Schlueteri verba allegavimus, sed illa fere scripsimus, quæ ipse suis verbis ex Erigenæ argumento protulit. Locum illum de

A rem ut probet, laudat Schlueterus de div. Nat. IV, 5 sub fin., ubi hæc leguntur: « Deus et supra omnia et in omnibus est, ipse siquidem essentia omnium est, qui vere solus » (solus vere) est.

III. Monito autem (p. XX), ne quis Erigenianum illum Naturæ quaternarium cum S. Ternario dogmatis ullo modo unum esse putet, Scotus (p. XXII) omni culpa absolvitur, propterea quod « si pantheismum fuerit sectatus, docere non potuisset, quæ docuerit: a) Deum esse supernaturalem et superessentialem et supra omnia, quæ omni sensu percipiuntur, dum sit horum omnium principium causale, et medium implens essentialia, et fluvis consummans, — et ambitus circumscribens, — neque » (Aristotelicam) « categoriam essentiae, neque ceteras novem categorias » (quæ omnes proprie, ut Scotus [I, 17] ait, in rebus conditis dignoscuntur) « in Deum posse cadere » (a). b) « Humanam voluntatem esse liberam ad eligendum vel bonum vel malum, et genus humanum in Adamo praevaricatum mortique obnoxium factum, in Christo et per Christum salvatum esse et vitæ aeternæ redditum ». c) « Superbiam Luciferi, qui sua virtute Deus esse cupisset, detestabile crimen fuisse ». d) « Deum efficere, ut multa extra communem naturæ ordinem eveniant, quo ostendat, se solum esse Dominum ». Hæc quantum additur hoc: « Scotum, si pantheismum fuerit sectatus, notionem classicæ dogmaticæ S. Ternarii non potuisse omnibus locis retinere recteque explicare ».

C Habemus igitur cuncta illa argumenta, quorum pondere Schlueterus non solum Goerresium, sed una cum Goerresio (cf. p. XIV) etiam, quicumque unquam Scotum pantheismi accusarunt, satis superque sibi repressisse visus est.

§ 46.

Nos autem hæc argumenta tam diligenter descripsimus, non quo multum iis velimus tribuere, id quod profecto, quum tota Erigenæ disciplina jam accuratius a nobis explicata fuerit, necesse non est, sed ne quis arrogantiae nos accuset, ea, quibus aliquid tribuatur, vix digna esse contententes.

D I. Quantopere igitur (§ 44) Goerresii accusatio depravata est atque mutilata! Is enim satis aperte, qui sit ille pantheismus, in quem incidisset Erigena, declaraverat, quum ita diceret, « *Arcopagitas ideas* evolventem eum in pantheismi periculum incurrisse ». Atque hoc ipsum, licet in hæc causa diducenda, ut (§ 22. § 40 — § 43) satis copiose demonstravimus, longe maximi sit momenti, Schlueterus neglexit. Neque illam injuriam, sive quo alio nomine rem appelles, impune tulerit, propterea quod hæc re, opinamur, factum est, ut doctrinam Erigenianam, pantheismo penitus infectam, pantheismi

div. Nat. II, 4 prætermisimus: cum enim supra § 42 jam posuimus.

culpa putaverit absolvendam. Namque illae ipsae res, quas a pantheismo Erigeniano una cum communium hominum, qui recte judicant, loquendi usu doceri atque sumi non solum posse, verum etiam debere (§ 40 — § 43) ostendimus, quae neminem profecto in Erigenae doctrina offendere debuerant, Schluetero, ut in defensione sua apertissime declaravit, verba dederunt. Quod haud scimus an factum non esset, dum illud Goerresii monitum, ut aequum fuit, diligentius curasset.

II. Quid autem illa (cf. § 44): « (Erigena) pantheismum profitetur, quum λόγος, Dei Filium, emanantem a Patre, creaturam Patris esse affirmet », — quid igitur illa sibi velint, vix intelligimus. Pantheismum nos docuisse, quum docuerimus, Filium Dei non genitum, sed creatum? At Schlueterus, id quod ex iis, quae (cf. § 45) ad haec respondet, patere arbitramur, ita scribere debuit: « (Erigena) pantheismum profitetur, quum neque Naturam creatam creatam, neque Naturam creatam non creatam ab unigenito Dei Filio, ipsi Deo Patri consubstantiali, habeat distinctam (a) ».

Schlueterus has res a Scoto non distinctas negat. Sed jampridem a nobis demonstratum est, quod ad substantiam attineat, qua una in re hoc loco cuncta posita esse constat, et Naturam creatam creatam, et Naturam creatam non creatam in libris de divisione Naturae cum unigenito Dei Filio Patri suo consubstantiali esse confusas (§ 29 — § 38). Hoc autem proprie sibi demonstrandum fuisse, substantiarum esse posse diversitatem, Schlueterus, opinamur, non animadvertit.

III. Quod si (cf. § 45, II) apud eum hoc legimus, Erigenae, sicubi dixerit: « Deus est in se, sicut in creaturis », sive: « Deus creatur in omnibus », hac in re esse indulgendum, quasi haec solae locutiones sint, propter quas pantheismi accusatio Erigenae possit intendi, nos quidem sane non videmus, quid ipsi, qui tamen Erigenam, quum ederet, perlegere debuit, hac in re acciderit!

IV. Nec ampliore fortuna usus est in iis, quae (cf. § 45, III) quasi ex abundantia, ut aiunt, congestis. His enim de rebus, si una et item altera, quod tamen vix crediderimus, quae cum pantheismo Erigeniano pugnet, reperiat, qui tandem factum est, ut Schlueterus ne hoc quidem respexerit, num forte Erigena, quum illum doceret, parum sibi constiterit? Namque est, ubi sibi ipsi contradicat (b); neque levissimis tantum in rebus.

Quod autem nonnulla doctrinae Christianae capita libro suo inseruit, tantum abest, ut haec istam libro pravitatem exuerint, ut ipsa quoque totam libri pravitatem cum summa sua pernicie induerint. Atque hoc de multis ipsorum jam vidimus: de pluribus etiam esse videbimus.

Ceterum Schlueterus hac in re ne somnio quidem cogitasse videtur, quam diligenter etiam illi,

(a) Hoc autem Goerresius, cui tribuitur, non dixit.

qui nostra aetate pantheismum docent, eorumdem Christianae religionis capitum nomina saltem retineant.

V. Schlueterus (p. VI): « Erigenam », ait, « multi multis modis perperam intellexerunt. Haud facile unumquodque ejus dictum, si ex orationis contextu aberrampatur, defendere queas. At affirmare audeamus, si totum respicias, amissimam veritatis nusquam transgressum esse ».

Haec verba significare videntur, Schlueterum non singula Erigenae dicta, quae hic illic occurrant, quibus Erigena impugnetur, in medium allata, sed ad intimos philosophiae Erigenianae recessus, ut his locis, quid ipsa rerum agat, perspicatur, penetratum velle. Quae ratio, si verum fateamur, summopere nobis placeret. Hic autem sensus in illis verbis inesse non potest, propterea quod sequeretur, Schlueterum illa ipsa ratione impugnari vetuisse, qua ipse in defendendo est usus.

Hoc enim ex iis, quae adhuc ab ejus libello nobis suppeditata sunt, luce est clarus, ipsum in occultos istius philosophiae sinus non penetrasse, nec, ut videtur, penetrare voluisse. Quapropter, quod de tota ejus defensione diximus, non injuria a nobis dictum arbitramur. Quid enim in Scoto defendendo antiquius habere debuit, quam ut id ipsum diligentissime perageret, quod plane neglexit?

Denique etiam hoc dicendum est, nos profecto ignorare, qualem omnino sibi finxerit pantheismum animoque conceperit. Scribit enim (p. XIV): « (Nonnulli) inter quos numerandi videntur Thom. Mooreus, Dr. C. F. Hockius, recentiorum systematum, verae libertati Christianae speculationis minus faventium, praedictis impliciti, admodum quidem cavent, ne Deus cum creatura more gentilium pantheistice confundatur, nequaquam vero abyssum element, inter utrumque iterum hiantem, quem locutus S. Paulo (Ephes. II, 15 seq. et Coloss. I, 19) Salvator noster ita clausit, ut « utraque faceret unum ».

§ 47.

Quae postquam de Natura creata non creante, haec tota rerum universitate ad libros περί φύσεως explicata sunt, ceteras res, quae super eadem Natura docentur, sol, luna, quem habeant cursum, quae intervalla, qua ratione ex quatuor elementis omnia corpora sint composita, quae sit hominis ejusque sensuum natura, et quae sunt generis ejusdem, maxime propterea quod ad illa, quae nobis tota haec scriptio proprie cordi esse debent, parum attineant, optimo jure praetermittendas esse existimavimus. Sunt vero alia longeque consilio nostro gravissima in his libris, quae, quum propter sententiarum nexum facillime ad ipsam de Natura creatam non creante disputationem adjiciantur, huc transferre decrevimus. Dicimus autem praecipue per magnas quasdam Christianae doctrinae partes, quas

(b) Cf. Hock. in ephemm. Bonnens. XVI, p. 49. 48.

philosophiae Erigenianae sordibus misere depre- A fuerat, ut nullis usibus corporalium sensuum indi-
hendemus inquinatas. geret, soloque intelligentiae officio frueretur ». (IV,
16, 19.)

§ 48.

Ipsius igitur Dei opera factum esse (§ 33) diximus, ut causae primordiales in effectus suos profluerent, proindeque omnia, quae hoc universo continentur, de summa dignitate sua in conditionem dejicerentur multo deteriorem (II, 11). Haec autem res divinae bonitati non repugnat, ideo quod, « ut vera ratio docet, mundus iste in varias sensibilesque species — non fuisse erupturus dici potest, si Deus casum et interitum primi hominis, unitatem suae naturae deserentis, non praevidisset; homo autem post ruinam suam de summis ad ima, de aeternis ad temporalia, de spiritualibus ad corporalia — suum miserabilem interitum, tali poena admonitus, potuit cognoscere, ut ad suae dignitatis pristinum statum poenitendo divinasque leges, quas transgressus erat, implendo redire postularet ». (II, 12.)

§ 49.

Atque haec ipsa Scoti verba etiam illud ostendunt, quid sit ei primi nominis, ut cum theologis loquamur, praeverificatio. Is enim « primi hominis casus et interitus » dicitur, quod « unitatem divinae naturae » (in qua cum reliquarum rerum causis primordialibus propriam suae dignitatis atque essentiae sedem obtinebat [I, 7; IV, 10; II, 6 seqq.]), « deseruerit, atque ita de summis ad ima, de aeternis ad temporalia » — sit deturbatus!! Hoc autem Scotus, ut philosophiae ipsius satis convenit, ita etiam C
constanter docet. (Cf. § 50 seqq.)

§ 50.

« Prius homo praeverificando illam dignitatem, qua in primordialibus causis ornatus erat, deseruit. Hinc ab angelica ad pecorinam non solum essentiae, sed etiam multiplicationis rationem corrumpit. Hac enim de causa etiam in masculum et feminam divisus est, quum antea, in aeternis suis rationibus, non haberet divisionem sexuum, sed simpliciter homo esset. Iterumque post universalem omnium corporum resurrectionem, quae in fine mundi futura dicitur, haec sexuum divisio non amplius erit. Talis masculi et feminae adunatio in Salvatore nostro quum resurgeret, primum est facta: in eo enim, D
ait Apostolus, non est masculus neque femina ». (II, 6 seqq.; IV, 9, 12, 15.)

§ 51.

« Homo prius in seipso lapsus est, quum a diabolo tentaretur. Si in illo statu, quo Deus ipsum primitus considerat, mansisset, in diabolum non incurrisset. Prius ergo descendit, perversae voluntatis motu impulsus, et in res temporales se praecipitavit: cadendo autem a diabolo sauciatus et spoliatus est ». (IV, 15; cf. IV, 25.)

§ 52.

« Peccati merito primis hominibus corpora sunt data: ante peccatum homo tantae spiritualitatis

§ 53.

Sed quae tandem sunt ista nugarum monstra! Ideo hanc rerum universitatem a Deo conditam, sive in statum deteriorem detrusam, ut homini, quem Deus sua sponte propellens istuc profecturum praescivisset, et poenitendi et se corrigendi daretur locus! Hanc ipsam esse primi hominis praeverificationem, quam vocant, quod de causarum primordialium sede, hoc est, ex ipso Deo ejusque Filio unigenito in hanc terram, brutis animalibus incolendam, sese demiserit! Non modo post peccatum demum, sed etiam propter solum peccatum ista unius hominis divisione duos homines esse factos! diabolom homines intra teli sui jactum accepisse! corpora, quae gestamus, hominum generi data!

Quae est ista doctrinae Christianae et sacrae Scripturae, ut ita dicamus, irrisio et ludificatio! Quam autem haec ipsa res, id quod nobis profecto grayissimum est, sola fere hujus libri philosophia atque indole et prodiit, et prodire debuit! Namque Scotus ceteroquin nec doctrinam Christianam, nec sacram Scripturam ullo pacto sprexit aut repudiavit; hoc solum fecit, ut suae philosophiae placitis ipsas accommodaret. Quod qua arte effecerit, jam supra (§ 38, I. V) animadvertimus, nec non illico clarij aliquid documentis ostendemus.

§ 54.

« Plantationem Dei, paradisum in Eden, non aliud fuisse dicimus, nisi ipsam humanam naturam, quantum ab initio ad imaginem Dei (hoc est in principali sua dignitate) facta esset: in ea lignum vitae (Verbum videlicet Patris) omnem fructificabat vitam; in ejus medio fons omnium bonorum (eadem videlicet divina sapientia) manabat; quattuor ejus flumina, ex uno fonte manantia, sunt quattuor principales animae virtutes, ex una sapientia profluentes, ex quibus omnis virtus et bona operatio scaturit ».

« Unus homo in paradiso (hoc est, in illa felicitatis conditione) dicitur creatus, quo in homine et vir et mulier [secundum Patres (?)] intelligitur. Vir est animus, ψυχή, universae naturae humanae praesidens: mulier est sensus corporeus, αἰσθητικὸς, cui incaute consentiens animus perditur. Qui fuit in illo paradiso Serpens, est illicita delectatio, qua ea, quae carnalem sensum delectant, damnabiliter concupiscuntur. Postquam homo in soporem incidit et obdormivit, Deus ex ipsius costa fecit mulierem, hoc est, quum homo illam animi intentionem, qua semper et inflexibiliter creatorem suum contemplari debuerat, ad delectationes rerum materialium recessisset et carnalis copulae appetitu dedisset, se ipsum omnino aeternae ac beatae contemplationis vigore segregavit, in delectationem sensibilibus, omni virtute evacuatus, cecidit, sensibus spiritualibus penitus recessit. Quando autem homo ita de

naturae suae dignitate lapsus erat, etiam sui divi-
sionem in maritum et feminam, suamque ad simi-
litudinem pecorum propagationem, consecutus
est ».

« Licet plures harum rerum a sacra Scriptura,
quasi ante hominis casum factae, narrentur, hoc
nostrae sententiae non repugnat; neque enim igno-
ramus, usitatissimum esse divinae Scripturae tro-
pium, qui a Graecis ὑστερον πρότερον sive πρόληψις,
a Latinis praeposterum sive anticipatio vocatur ».
(IV, 16-23.)

§ 55.

Tali igitur artificio Scotus, quidquid sacrae Scri-
pturae, quidquid doctrinae Christianae in ipsius phi-
losophiam incidit, fere depravatum habet. Hac enim
in re admodum sibi consentaneus fuit. Quod lucu-
lentius etiam probaturi quam maxime operae pre-
mium fecisse videmur, si illa, quae de hominum,
Adami culpa peccatorum, redemptione, de peccato,
de peccati poena docentur, paucis adstricta retule-
rimus.

§ 56.

« Omnia, quae ex causa omnium » (hoc est vel
Deus, vel unigenitus Dei Filius [cf. § 28-30]) « et
ex causis primordialibus, in ea constitutis, procedunt,
vilescerent, imo etiam penitus perirent, si ad
fontem suum redire neque possent, neque redirent ».
(V, 36.)

« Deus itaque, Dei Verbum, in quo omnia facta
sunt causaliter et subsistunt, secundum suam divi-
nitatem descendit in causarum, quae in ipso sub-
sistunt, effectus, in istum videlicet sensibilem mun-
dum ».

« Quod humanam tantum assumpsit naturam »,
(id est in humanam tantum naturam descendit),
« ideo factum est, quod in homine omnis et visibilis
et invisibilis creatura » (homo videlicet ex animo et
corpore constat [cf. « de div. Nat. II, 3 seqq.]) continetur ».

« Descendit autem Verbum Dei non aliam ob cau-
sam, nisi ut causarum, quas secundum suam divi-
nitatem aeternaliter et incommutabiliter habet, sec-
undum suam humanitatem effectus salvaret, inque
suas causas revocaret, ut » (effectus) « in ipsis »
(causis) « ineffabili quadam adunatione, sicut et
ipsa » (communis omnium) « causa » (ipsum Dei
Verbum) « salvarentur ». (Nam « si Dei sapientia
in effectus causarum, quae in ea aeternaliter vivunt,
non descenderet, causarum ratio periret; pereun-
tibus enim causarum effectibus nulla causa rema-
neret, sicut pereuntibus causis nulli remanerent
effectus: haec enim relativorum ratione simul oriun-
tur et simul occidunt, aut simul et semper perman-
ent ».

« Totus itaque mundus in Verbo Dei... incarnato,
inhumanato adhuc specialiter restitutus est » (id est
inhumanate in solius tantum Verbi divini, ut aiunt,
humanitate); « in fine vero mundi generaliter et
universaliter in eodem restaurabitur. Quod enim in

A se ipso specialiter perfecit, generaliter in omnibus
perficiet. Non dico in omnibus hominibus solum-
modo, sed in omni sensibili creatura. Ipsum siqui-
dem Dei Verbum, quando accepit humanam natu-
ram, nullam creatam substantiam praetermisit,
quam non accepit. Ac per hoc, si humanam natu-
ram, quam accepit, salvavit et restauravit, omnem
profecto creaturam, visibilem et invisibilem, restau-
ravit ». (V, 25; cf. V, 27. 36 [p. 289 edit. Oxon];
III, 20; IV, 5 [p. 170 edit. Oxon]; IV, 4; II, 9.)

Atque hoc profecto, si quidquam, artis istius Eri-
genianae specimen est dicendum. Quam misere hanc
doctrinae Christianae partem in uliginosis istis cau-
suarum suarum primordialium effectuumque ex iis
profluentium paludibus polluit atque turpavit!

B Neque Scotus, dum satis sibi constare velit, Eccle-
siae verbis dicere queat: « Qui propter nos homi-
nes et propter nostram salutem descendit de coelo »!
sed ad suae philosophiae placita hoc potius dicere
debeat: « Qui propter semetipsum et propter hanc
rerum universitatem, propter suam ipsius et propter
hujus rerum universitatis salutem descendit de
coelo »!

§ 57.

Quoniam denique operis nostri Erigeniani senten-
tiam de peccato et peccati poena sumus exposituri,
qui operis de praedestinatione doctrinam (cf. supra
Cap. IV) noverit, etiam hanc fere cognitam ha-
bebit.

A. I. Quidquid esse dicitur mali, substantialiter
in rerum natura non invenitur. Neque enim est
propria ac certa substantia, sed nihil nisi motus
quidam. Est autem motus ille non naturae (ita enim
ad ipsum Deum, qui eam fecit, referretur), sed li-
berae voluntatis. « Malum autem, per se considera-
tum, omnino nihil est praeter irrationabilem, per-
versum liberae voluntatis motum ». — « Voluntas
(enim) », ut alio loco scriptum est, « libera ad eli-
gendum bonum, se ipsam servilem fecit ad sequen-
dum malum ». (IV, 16 [ed. Ox. p. 205. p. 206]; V, 26.
36 [ed. Ox. p. 282. 285. 288]; IV, 14. 22. 25.)

II. Quum tamen etiam libera voluntas a Deo sit
data, jure vel hac sola de causa motum illum perversum
non proprie malum, sed « illicitum » tantum-
modo possumus appellare. (V, 36 [ed. Ox. p. 282.
285. 288].)

III. At quibusdam aliis locis Noster multo acutius
veram rei rationem videtur perspexisse. Saltem enim
satis confidenter cum alia, tum haec affirmat: « mo-
tus ille perversus extra naturam et ex bestiali intem-
perantia sumptus perspicitur »: — « malum nullam
aliam in rerum natura sedem reperit, nisi ubi falsi-
tas possidet, hoc est in sensu corporeo »: — « cum ma-
lum ex naturali causa » (hoc est ex natura, a Deo facta)
« non nascatur, rectius videtur esse « libidinosum
appetitum » ejus causam dicere, quam malam volun-
tatem; hic enim naturalibus bonis excluditur ». —
(IV, 16 [ed. Ox. p. 206. 205]; IV, 22 [ed. Ox. p.
215]; V, 36 [ed. Ox. p. 286. 287].)

IV. Malum autem, quum neque certa quaedam substantia sit, neque « accidens naturale », Scotus etiam hoc contendit : Animus divinus nullum malum, nullam malitiam novit. Divina enim scientia causa est existentium (a) : ideoque, quidquid novit, necesse est, in natura rerum fieri; quod autem in natura rerum non invenitur, neque in divina scientia inveniri potest. Deus itaque nescit omnes divinae legis praevaricatores : illorum substantias, omneque, quod in iis fecit, quodque in ipso subsistit, novit ; quod autem illorum perversis motibus naturae a se substitutae accidit, omnino ignorat. (V, 27 [l. l. p. 259].) Atque hanc ipsam rem Scotus iisdem prope-modum verbis saepius docet (cf. II, 28; ejusd. de praedest. sup. Cap. IV, col. 27 not. c seqq.). Quo autem pacto in occultis philosophiae Erigenianae sinibus nata sit, jam supra (§ 15) indicavimus. Quare Scotus noster parum, ut arbitramur, sibi consentaneus fuit in hoc, quod nonnullis locis, quae a Deo in hominibus facta creduntur, secundum Erigenae philosophiam autem propter peccatum primi hominis iis accidisse sunt dicenda, ideo a summo numine divino in ipsis facta esse affirmavit, quod, fore ut primus homo peccaret, praescivisset (IV, 14 [ed. Ox. p. 195]. 23 [ibid. p. 216]; cf. II, 12). Neque, hercle, ignoramus, quam Noster manibus pedibusque, ut aiunt, ne ipsius philosophiae doctrinae Christianae adversari videatur, obnixae facere consueverit; qua in re, ut alicui alteram alterius commodo nimis circumcideret, facillime, opinamur, fieri potuit.

Quod si Deus revera omnia peccata putatur ignorare, nonne etiam ipsa ne curare quidem est putandus? Hinc conficitur non solum, ut, qui peccavit, a Deo non puniatur, id quod Scotus ipse et in libro de praedest. (cf. sup. Cap. IV) et in libris de divisione Naturae (cf. inf. § 59, B. IV) expressis verbis docuit, verum etiam alterum istud multo majus, ut, si qua in re morum praecepta aut simus migraturi, aut migraverimus, ne in ullam quidem summi illius, quo nos Deus complectatur, amoris cogitationem deduci, atque hac re, quae profecto ingenuis hominibus acerrimum stimulum addere debet, ab erroribus nostris possimus abduci. Nec male sanum quidem, propterea quod paterna Dei caritate indignum se praestiterit, peccasse poenitere queat. Sed mox, exposito, quae Scotus de peccatorum poenis sentiat, D plura hac de re dicemus.

V. Quemadmodum igitur Scotus in libro de praedest. docuit « perversum istum motum, quod peccatum appellet, eo contendere, ut, divinis et vere manentibus relictis, adeo ad ipsum nihilum perveniat », sic etiam in libris de div. Naturae habetur : « Malitia est animae intellectualis naturalium bonorum » (hoc est rerum, quae vere sunt) « oblivio et ad

(a) Cf. supra § 15.

(b) Est autem hoc loco attendendum ad ea, quae de causis primordialibus atque ipsarum effectibus sunt dicta : illae veram omnium rerum substantiam continent, hi, si quis eos per se consideraverit, nihil esse dicuntur. Quo fit, ut, quae ex illis quasi longius

A finem insitarum naturae virtutum operationis defectus, naturaliumque potentiarum per fallentem judicationem in aliud praeter finem irrationabilis motus. Finem vero dico eorum, quae sunt, causam » (hoc est Deus, ut « fons omnis verae essentiae » [IV, 1; III, 4]), « quam naturaliter appetunt omnia » — « quum nulla creatura sit, quae velit vel appetat nihil esse, nec fugiat, ne ei contingat non esse (b) ». (V, 26 [ed. Ox. p. 256]; V, 3.)

Sed haec hactenus : nam satis fuse explicatum est, quam Scotus proprie habeat notionem malitiae; itemque, quatenus est malitiae opposita, virtutis. Transeamus ad reliqua.

B. I. « Malitia consummationem accipiet, et in nulla natura remanebit. Ac per hoc natura nostra non semper malitia detinebitur, sed finito omni malo » (hoc est motu illo perverso, qui ad « non-esse » tendit) « ad bonum reversura est ».

« Sicut enim umbra terrae, coarctantibus eam solaribus radiis, tandem penitus deficit : sic malitia, quae veluti quaedam umbra delictorum nostrorum nostram occupat naturam, abundantia aeternae bonitatis coarctabitur et omnino abolebitur, dum irrationabiles animae humanae motus ad rationabiles veritatis affectus convertentur ».

« Ipso irrationabili motu — — bonitatis amplitudine circumscripto et penitus terminato, rationabiliter secundum insitas ipsi naturales virtutes humana natura movebitur sursum versus erecta, causam suam semper appetens ». (V, 26 [ed. Ox. p. 259—260]; V, 28 [ibid. p. 264].)

Haec vero Scoti verba, praeterquam quod omnem omnino malitiam aliquando defecturam, hoc est, quaecumque perverse moventur, tandem recte mota ad Deum perventura esse contendunt, eo ipso, quod, quaecumque perverso motu indulgent, solis fortasse « daemonibus », ut alio quodam loco (V, 31) reperitur, exceptis, ad rectum finem reditura affirmant, apertissime et hoc docent, homines etiam invitos, nedum non volentes, de perversitatis tramite abactos ad verum suum finem coactum iri. Hoc autem concessio, quis in virtute, quam vocamus, exercenda locus relinquitur libertati? Nec tamen Erigena, quibus ille his in rebus artificibus excellit, omnino, ut videtur, ad incitas esset redactus. Quo se fortasse pacto expedierit, licet neque hac re gravissimos errores effugere queat, paucis interjectis videbimus. (Cf. § 57, B. III, b.)

II. Finita autem omni malitia atque impietate, quis remanebit malus aut impius? Sola enim malitia atque impietate sunt et mali et impii. Quod si omnia in Deum, quem peccando describere, sunt reditura, nonne consequens erit, nullam impiorum poenam, etiam recedere atque horum viam, ut ita dicamus, acriore etiam animo persequi contendunt, ad « non-esse » festinant; quae contra, relictis causis primordialibus ad ipsas redire maturant, revera ad « esse » properant.

nullam aeternam miseriae mortem remansuram? Hinc vero summæ oriuntur difficultates. Ubi enim erit supplicium aeternum, in quod ituri sunt impii? Ubi erit aestus ille flammarum ignis aeterni, in quem severitas justissimi judicis malos est missura dicens: « Ite, maledicti, in ignem aeternum »? (V, 27.)

Scotus hanc rem ita conficit, ut ad duas potissimum quaestiones respondeat: « Quae erunt poenae? » « Qui punientur? »

III. a.) Quae erunt poenae?

« Diversas suppliciorum formas neque in loco neque in tempore ullo esse credimus. Erunt tantum in malarum voluntatum et corruptarum conscientiarum motibus perversis, inque perversae potentiae omnimodo subversione, hoc est, in extincta omni omnino facultate peccandi, malefaciendi, impie agendi. — Ubi Judas proditor torquetur? — Nusquam, nisi in polluta sua conscientia! — Qualem poenam patitur? Scram poenitentiam et inutilem, qua semper uritur. — Unusquisque impie viventium ipsa vitiorum libidine, qua in carne exarsit, velut quidam flamma inextinguibili torquetur ». (V, 29.)

Non sunt igitur malefactorum poenae nisi in perversa voluntate atque in ipsorum male factorum conscientia. Quod Scotus, ut in libro de praedestinatione, ita et in libris de div. Naturae diligenter tenuit. Hinc factum est, ut, qui aeterna impiorum hominum supplicia a Scoto nostro penitus explodi affirmarent, exstiterint perplurimi. At Scotus nihil aliud negavit, nisi id quod qui recte sentiunt omnes negant, certum quemdam aut vero igne plenum istorum suppliciorum locum esse. (Cf. V, 37.) *

Jam vero de ipsa poenarum natura ac ratione aliis quibusdam locis multo accuratius scriptum est. Duae autem proponi videntur sententiae: quae tamen per facile inter se conciliantur.

Pluribus locis hujusmodi verba habentur: « Impii inanes rerum sensibilium imagines patientes flebunt ». « Impiis mortalium rerum semper erunt phantasiae ac diversae falsaeque species secundum diversos malarum suarum cogitationum motus ». (V, 31.)

Alibi autem legimus haec: « Hoc est totum, quod dicitur, liberae ac perversae voluntatis supplicium, quod impetus ejus libidinosus retinebitur, ne, quod illicite appetit, apprehendat, hoc est, ab illicitis suis motibus prohibebitur, ne ad finem suae cupiditatis pervenire ». (V, 36 [ed. Ox. p. 282].)

Has igitur sententias ita arbitramur inter se con-

(a) Cf. Baltzer, *Beiträge zur Vermittlung eines richtigen Urtheils über Katholicismus und Protestantismus*. Fascic. I, p. 9-11.

* Poenas aeternas Scotus aperte profitetur in expositionibus caelestis hierarchiae, Cap. VIII, § 2, ubi: « Non enim, inquit, divinae bonitatis ineffabilis pietas similis naturam, quam sui similem fecit, aeternaliter deformitatem pati. Permittit autem ad tempus eam corrigi, ut avidius et ardentius ad suam dignitatem redeat, aerumnis suis justissimis erudita. Ratio siquidem non concedit, imaginem Dei in aeterna tur-

jungendas, ut quam posteriore loco posuimus, proprie retineamus, alteram ad hanc referamus. Haec enim et in libris de div. Naturae saepius occurrit (cf. V, 29), et in libro de praedest. docetur, nec non Scoti sententiae de peccato longe melius congruit, quam illa. Qui ab iis, quae vere sunt, recedens ad ea tendit, quae non sunt, peccat. Quem igitur huic homini dolorem, qui quidem ipsi utilior sit, inurere queas, quam si a perversissimo isto motu recte eum ac simpliciter prohibeas?

Nec tamen prior illa sententia est negligenda: namque solo illius auxilio Scotus ad posteriorem tuendam valet. Quam rem paucis aperiemus. Impios igitur aeternis poenis affectum iri docui. Hinc posteriore illa sententia constituta, sponte efficitur, fore in aeternum, qui ad res, quae non esse dicuntur, festinent, atque ab hoc perverso motu quasi violenta manu retineantur. Hasce autem res, ut infra videbimus, Erigena perpetuo mansuras esse negat, nam post « hujus seculi », ut ait, « consummationem » non amplius erunt. Quid inde? Simulatque illae res evanuerint, nemo certe impius, qui amplius ad eas properet aut ab iis prohiberi possit, reperietur. Poenae igitur cessabunt? Hanc difficultatem prior sententia tollit!

Atque est praeterea, ubi Scotus ita scripserit, quasi sola rerum divinarum ignorantia atque incertitia impios sit cruciatura (V, 31 [ed. Ox. p. 270]). Hoc certe omnibus propemodum locis legitur, quae res et Hegelianae rationi quodammodo convenit (a), bonorum hominum praemia in eo esse posita, quod « verae ipsius futurae sint contemplationes », quod « vera Dei contemplatione sint gavisuri, quum impii mortalium rerum phantasia torqueantur ». (V, 31 [ibid. p. 270]; V, 39.) Libro primo (cap. 8) legimus etiam haec: « Felicitatem sanctorum nihil aliud esse putamus, praeter ipsius divinae essentiae puram contemplationem atque immediatam ».

Illos autem qui in Hegelii verba jurarunt, longe alia ratione, ac Nostrum, in istas opiniones delapsos constat.

Postquam igitur demonstravimus, quales poenae sint futurae, ad alteram quaestionem progrediendum est.

b.) Qui sint puniendi?

Haec quaestio vana fortasse videatur. Si qui sint puniendi, certe puniendos esse homines impios. At apud Scotum res est admodum magna. Scribit enim: « ipsos homines impios, hoc est, impiorum hominum naturam, substantiam, utpote quae ab ipso Deo profecta

pitudine detineri. Alioquin coaeterna erit miseria beatitudini, malitia bonitati, regnum diaboli regno Dei. Non autem hoc dicimus, quasi nulla poena sit aeterna, dum unusquisque sua conscientia sive beatificabitur, sive damnabitur in aeternum, sed solummodo agimus, quod nulla natura in ullo punietur ». Cf. ea, quae in hunc locum ibid. animadvertimus. ANIMADV. EDIT

sit, nullo pacto posse puniri ». (V, 30-31. 35; de A
praed. sup. Cap. IV.) « Neque haec poenis est digna,
quum ipsa nihil peccet aut peccare queat ». (Cf. § 57,
A, I.)

Nihilominus « tormenta illa (quae poenae dicuntur) naturali subjecto, quod torqueant, carere non possunt ». (V, 30 seqq.)

Quae « nodosa perplexio ut juste solvatur, statuen-
dum est, puniri aliquid, quod non sit substantia,
sed tantum substantiae inhaerens, ita tamen, ut haec
ipsa substantia omni poena maneat libera ». Est au-
tem substantiae humanae inhaerens perversa ista
voluntas : et haec ipsa, quemadmodum suo Marte
peccat, ita etiam sola per se punitur; quemadmodum
peccatis suis naturae bonum, naturam humanam,
cui inhaeret, omnino non contaminat, ita neque tor- B
mentis suis, quibus punitur, naturale subjectum,
cujus ipsa est accidens, et in quo continetur, ulla
ratione torquet. Itaque irrationabiles motus malarum
voluntatum puniuntur in his, qui naturam bonam et
rationabilem et impassibilem participant ». (V, 30-
31 [ed. Ox. p. 267-270].) « Non minus igitur in
malis hominibus, quam in bonis—salva, integra,
incontaminata, omni passione contraria immunis erit
et semper erit natura humana : attamen contraria-
rum qualitatum, bonarum dico malarumque volunta-
tum, virtutis ignominiaeque », et hac denique rati-
one « etiam contrariarum passionum est capax ». (L. I. p. 270-271.)

IV. Haec denique postquam sunt disputata, facile
est ad intelligendum, quam Scotus jure suo et haec C
scripserit : « Deus peccata punit, et, ut verius di-
cam, puniri sinit ». « Mala voluntas praevarican-
tium totius peccati et totius poenae peccati causa
efficax est ». (L. I. p. 269—270.) In libro de praede-
stinatione (cf. sup. Cap. IV), quo ipse sententiarum
nexus, ut diligenter de vero poenarum auctore in-
quiretetur, multo acrius postulabat, illud ipsum, nul-
las a Deo poenas constitui, omni virium contentione
tucri studuit. Quod autem majus etiam est, ipsa
ejus philosophia, ut hoc doceret, eum coegit. Nam-
que ex hujus placitis Deus nihil aliud novit, nisi
quae sunt « substantia » aut substantialium acciden-
tia naturalia, proindeque « totum, quod dicitur
malum », quum in hisce non reperiat, « omnino
ignorat ». (Cf. § 57. A, IV.) Quo profecto fit, ut,
etiamsi Deus ipse hominibus impiis, quibus puniuntur,
constituat, hoc tamen imprudens, nedum non
volens faciat. Itaque Deus peccata non punit, sed, ad
summum, « puniri sinit (a) ».

§ 58.

Totum igitur hoc nostri decretum de peccatis pec-
catorumque poenis, id quod satis patefecisse arbi-
tratur, maxima sane gravissimorum errorum multu-
tudine est refertum. Quos de integro sigillatim

(a) Schlueterus, licet (p. XIII seqq.) Scoti senten-
tiam de « malo et de peccatorum poenis » defenden-
dam suscepit, ideoque de industria examinet, illo-

recensere nauseam tantummodo excitaturum arbi-
tratur. Illa autem, quae summa ab istis nugis vitae
usui damna queant inferri, magis quasi in aperta
luce collocanda esse videantur. Haec igitur inprimis
in isto uno posita sunt omnia, quod Deus nec qui
peccant, nec quae peccantur, ulla ratione dicitur aut
curare aut novisse. Sola malefactorum conscientia
eum, qui peccando indulget, poena afficit, sola male-
factorum conscientia a peccando potest detertere.
Nonne haec res, quidquid ad scelerum libidines coer-
cendas est constitutum, funditus propemodum ever-
tit, disjicit, ab hominum conspectu removet? Nec
punientem Deum quasi exacerbandi timor homines
magis ferreos, nec amantem Deum quasi contristandi
metus homines magis ingenuos, ne urentem peccandi
cupiditatem peccando expleant atque exstinguant, dum
Scoti doctrinam sequi voluerint, permovebit. Quotus
autem quisque conscientiae suae hoc tribuet, ut
eam solam sibi ducem eligat, neque, voluptatum vi
allectante, unquam deserat! Quod si ista doctrina ad
vitae communis usum referretur, remotis profecto,
quaecunque furentibus peccandi libidinibus « moles », ut
Virgillii verbis utamur, « et montes alti »
sunt imposita, omnia misceret penitusque distur-
baret.

§ 59.

Venimus tandem ad quartam illam Naturae spe-
ciem, quae nec creatur nec creat. Sed quae huc per-
tinent, non tam prae ceteris perniciose sunt, quam
ridicula. Quare quum in iis, quae proprie perniciose
essent, longiores fuerimus, in his, quas fortasse
aniles tantum fabulas appellaveris, erimus brevior-
es.

§ 60.

D. « Quarta Naturae species, quae nec creatur nec
creatur, profecto ipse Deus est. Divina (enim) natura
creditur non creari, quoniam primitiva omnium
causa est, ultra quam nihil est, a quo possit creari.
Quum vero post reditum universitatis conditae in
suas primordiales causas, quae in ipsa divina natura
continentur, nulla ulterius natura ex ea procreabitur
seu in species sensibiles intelligibilesve multipli-
cabitur, non immerito nihil creare et creditur et
intelligitur ». (IV, 26-27.)

§ 61.

« Sunt argumenta probatissima ex rebus sensibi-
libus, quae reditum illum futurum esse demonstrant.
— Sphaera caelestis astrigera XXIV horarum spatio
ad eundem locorum situm redit : sol ad idem pun-
ctum aequinoctialis diametri peractis IV annis eodem
temporis momento pervenit. Quid de aeris, terrae
animantibus, surculis, herbis? Nonne similiter sua
tempora observant, quibus in foetus, flores, folia,
fructus erumpunt? — Et simpliciter dicendum,
nulla corporea creatura est vitali motu vegetata,
rum tamen errorum, qui a nobis sunt notati, nec
ullum quidem reperisse videtur!

quae non ad principium motus sui revertatur. Hoc ipsum de toto quoque mundo intelligendum : finis enim ejus est ipsius principium, quod appetit et quo reperto cessabit, non ut substantia ipsius pereat, sed ut in causas suas redeat. — Similiter animae rationabilis conceptiones, quod artium liberalium exemplo probatur, principia sua repetunt, in quibus finem motus sui constituunt : principium quippe et finis in iis omnibus id ipsum est. In omnibus hominibus unus atque idem appetitus est essendi, bene essendi, perpetually essendi : et si omnis motus naturalis non desinit, donec ad finem suum perveniat, quid naturam humanam sistere valet, ne ad id, quod petit, perveniat? Quapropter etiam de humana natura patet, ad Deum ipsam esse redituram ».

§ 62.

« Redibunt autem omnia, quae ex Deo processerunt, eadem via, qua processio illa est facta. Quemadmodum igitur processio ea fuit, ut omnia a superioribus ad inferiora defluerent (cf. § 54), sic etiam in reditu inferiora semper in superiora convertentur. — Non enim vera ratio sinit superiora inferioribus vel contineri, vel atrahi, vel absumi. Inferiora vero a superioribus naturaliter atrahuntur et absorbentur, non ut non sint, sed ut in iis plus salventur et subsistant et unum sint » (V, 8. 20 ; II, 5 seqq.)

§ 63.

« Itaque inferiora a superioribus absorbentur, non ut non sint, sed ut in iis plus salventur et subsistant. Hujus rei argumenta in rerum natura inveniuntur. Nam neque aer suam perdit substantiam, cum totus in lumen solare convertitur, in tantum, ut nihil appareat, nisi lux, cum aliud sit lux, aliud aer. Metallum aliquod, in igne liquefactum, in ignem converti videtur salva metalli substantia. Eadem ratione existimo corporalem substantiam in animam esse transituram, non ut pereat quod sit, sed ut in meliori essentia salva sit » (V, 8. 20. 39 et passim.)

§ 64.

Hoc autem etiam atque etiam nobis inculcatur, « sic inferiora semper a superioribus absorberi, ut salva maneat inferiorum substantia » (V, 20. 39.) Hinc quoque profecto colligas, rebus, quae absorbentur, veram ac propriam ex causis primordialibus impertitam fuisse substantiam, quae ipsa substantia, rebus in causas suas revertentibus, salva atque incorrupta manere dicatur. At praecipue in libro quinto, quo de rerum omnium reditu disputatur, altera illa sententia, quam supra jam explicavimus (cf. § 36), uberius est exposita. Itaque haec docentur. Quum non ipsae rerum substantiae ex causis in hunc mundum fingendum profluxerint, sed ex substantiarum, quae in causis remanserunt, « qualitatibus » hic mundus fabricatus atque compactus sit, « ipse reditus non est substantiarum, quae immutabiliter et insolubiliter in se permanent, sed qualitatum et quantitatum aliorumque accidentium, quae

per se et mutabilia sunt et transitoria, locis temporibusque subjecta, generationibus et corruptionibus obnoxia » (V, 13-16.)

§ 65.

Quaecunque praeterea super illo rerum omnium reditu, si rem generatim atque universe spectamus, memoratu digna videantur, Scotus ipse in angustius redacta his verbis exponit.

« Visum est nobis, quasdam theorias de reditu effectuum in causas, hoc est in rationes, in quibus subsistunt, subjungere. Cujus iterum reditus triplex occurbat modus. Quorum primus quidem generaliter in transmutatione totius sensibilis creaturae, quae intra hujus mundi ambitum continetur, hoc est, omnium corporum seu sensibus corporeis succumbentium, seu eos prae nimia sui subtilitate fugientium, considerantur, ita ut nullum corpus sit intra textum corporeae naturae, sive vitali motu solummodo, seu occulte seu aperte vegetatum, seu irrationabili anima corporeoque sensu pollens, quod non in suas causas occultas revertatur. Ad nihilum enim redigetur in his, quae substantialiter a causa omnium substituta sunt. Secundus vero modus speculationis suae sedem obtinet in reditu generali totius humanae naturae, in Christo salvatae, in pristinum suae conditionis statum ac veluti quendam paradisum, in divinae imaginis dignitatem, merito unius, cujus sanguis communiter pro salute totius humanitatis fusus est, ita ut nemo hominum naturalibus bonis, in quibus conditus est, privetur, sive bene, sive male in hac vita vixerit. Ac sic divinae bonitatis et largitatis ineffabilis et incomprehensibilis diffusio in omnem humanam naturam apparebit, dum in nullo punitur, quod a summo bono manat. Tertius de reditu theoriae modus versatur in his, qui non solum in sublimitatem naturae in iis substitutae ascensuri, verum etiam per abundantiam divinae gratiae, quae per Christum et in Christo electis suis tradetur, supra omnes naturae leges ac terminos superessentialiter in ipsum Deum transituri sunt, unumque in ipso et cum ipso futuri. Quorum recursio veluti post quosdam gradus septem discernitur. Ac primus erit mutatio terreni corporis in motum vitalem, secundus vitalis motus in sensum, tertius sensus in rationem, dehinc rationis in animum : in quo finis totius rationalis creaturae constituitur. Post hanc veluti quinque partium nostrae naturae adunationem, corporis videlicet, et vitalis motus, sensusque, rationisque, intellectusque, ita ut non quinque, sed unum sint, inferioribus semper a superioribus consummatis, non ut non sint, sed ut unum sint, sequentur alii tres ascensionis gradus, quorum unus est transitus animi in scientiam omnium, quae post Deum sunt, secundus scientiae in sapientiam, hoc est, contemplationem intimam veritatis, quantum creaturae conceditur, tertius, qui et summus, purgatissimorum animorum in ipsum Deum supernaturaliter occasus, ac veluti incomprehensibilis et inaccessibilis lucis tem-

brae, in quibus *causae omnium* » (hoc est electorum seu « deificatorum ») « absconduntur. Et tunc nox sicut dies illuminabitur, hoc est secretissima mysteria beatis et illuminatis intellectibus ineffabili quodam modo aperientur. Tunc perficietur octonarii numeri veluti supernaturalis cubi perfectissima soliditas, in cuius typo sextus titulatur Psalmus, « Psalmus David per octava ». Resurrectio quoque Domini non aliam ob causam octava die facta est, nisi ut beata illa vita, quae post septenariam huius vitae per septem dies revolutionem est futura post mundi consummationem, mystice significaretur, quando humana natura, ut praediximus, in suum principium per octonariam ascensionem reditura sit; quinarium quidem intra naturae terminos, ternarium vero supernaturaliter et superessentialiter intra ipsum Deum, quando quinarium creaturae numerus ternario Creatoris adunabitur, ita ut in nullo appareat, nisi solus Deus, quemadmodum in aere purissimo nil aliud nisi sola lux ». (V, 39. — Cf. V, 8. 16. 20-21. 22. 25 [ed. Ox. p. 254; ad quem locum transferendus est locus quidam lib. IV, 14 (l. l. p. 194)], 36 [l. l. p. 280-290], 37 [l. l. p. 293-294], 38 [l. l. p. 301, 308-309].)

Exposito igitur hac ratione, quale sit librorum de divisione Naturae argumentum, super disserendi demonstrandique via, quam Scotus noster in iis persecutus est, quum quidem propositi quaestionis argumenti verbo respexerimus, vix quidquam amplius dicendum videtur. Hanc enim jam in ipso horum librorum argumento explicando, quantum necesse est, a nobis patefactam esse arbitramur. Nec dissimilis est ei, quam in libro de praedestinatione haberi vidimus. Multa, quasi per se vera sint, sumuntur; multa auctoritatibus, praecipue Pseudo-Dionysii et Pseudo-Maximi, firmantur: ex his subinde nova quaedam, nunc satis subtiliter, modo etiam ineptius, ratiocinando efficiuntur. Qua re cum factum

sit, ut haec philosophia ac theologia fore sint inculta quaedam, perpetuo opinionis errore conflictata, illud profecto necesse fuit, etiam ipsi Erigenae aliquando in mentem venire, quam sibi adversarentur non solum, quae communi omnium consensu vera esse crederentur, sed etiam quae doctrina Christiana proponeret. Hoc autem, simulatque animadvertit, nihil antiquius habet, quam ut ad suae disciplinae placita, quaecumque ipsi contradicant, accommodet. Atque hac in re mira profecto arte excellit. Per multos enim sacrae Scripturae locos, permulta doctrinae Christianae capita tam misere vexavit, discruciauit, ea turpitudinis specie polluit, ut, qui eorum adspectum ferre possit, vix esse putemus quemquam. Sed haec hactenus. Quum res ipsas plurimis explicaverimus, de rebus istis paucissima sufficiant.

Quicumque igitur hanc alteram scriptionis nostrae partem satis magna cum diligentia examinaverit, is certe ad propositi quaestionis argumenti verba: « An et quatenus J. Sc. Erigenae liber de divisione Naturae et cum recta ratione et cum doctrina Christiana consentiat », hoc respondendum esse concedet, illum, quem diximus, librum, si totum ipsius argumentum, totam ipsius disciplinam atque indolem respicias, nulla ex parte aut cum recta ratione, aut cum doctrina Christiana consentire, atque optimo jure ab Honorio III, Pontifice Maximo, ut « scatenem vermibus haereticae pravitatis » esse damnatum. Nam praeterquam quod et aliud agendo et data opera aptissimum docet pantheismum, illum videlicet, quem emanativum, quod vocant, systema sequitur, etiam hoc commisit, ut plures eademque gravissimas doctrinae Christianae partes ad pantheismi istius decreta miserrime depravaverit, et eo usque mutilaverit, ut ne vitae quidem usui maxima inde damna, non redundare non possint.

THOMÆ GALEI PRÆFATIO

EDITIONIS, CUI TITULUS :

IOANNIS SCOTI ERIGENAE DE DIVISIONE NATURAE libri quinque diu desiderati. Aecedit Appendix ex AMBIGUIS S. Maximi Graece et Latine, Oxonii, e theatro Scheldoniaco, anno MDCLXXXI.

(Pag. III.) Ad sopiendas controversias, quae de Joanne Erigena ejusque scriptis exortae sunt seculis praeteritis, consultissimum viris doctis visum est, eos ipsos libros, de quibus contendebatur, in lucem edere: ita demum, quasi tabulis prolatis, liberiolem cuius et expeditiolem judicandi fore facultatem.

Scriptis Erigena, rogatu Hinemari et Pardoli (qui tunc in Gallis multum celebrabantur ob eruditionem et sanctitatem), adversus Goteschalcum de Praedestinatione librum. Varia admodum de eo libro

proferebant iudicia istorum temporum viri ecclesiastici. Qui paulo acutius de hac re iudicare sibi videntur, dicunt, Scoti adversarios non eum oppugnasse, sed Hinemarum per ejus latera petivisse. Coepit opus illud apud paucos comparere; imo per novemdecim tantum capitula aliquanto tempore, quae inimici excerpterant, circumferebatur. Fere lit, ut in rebus obscuris plura veris imaginemur. Coeperunt igitur multi suspicari, dolo malo agi cum Erigena; fictis criminibus, et falsa invidia hominem oppressum fuisse querebantur. Nec finem